

પ્રભુનો ખ્યારો સ્પર્શ

-આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ

આચાર્યશ્રી
ઔંકારસૂરિ
જ્ઞાનમંદિર
ગ્રંથાવલી - ૧૬

પ્રભુનો ખ્યાસો સ્પર્શ

(પરમપાલન શ્રી દશવૈકાલીક સૂત્ર (૧-૪) પરની વાચનાઓ)

- આચાર્ય યશોવિજય સૂરિ

શ્રી બનાસકાંઠા જેન
શ્રે. મૂ. પૂ. સંઘ
પાલનપુર.

પ્રકાશક
આચાર્ય શ્રી ઔંકારસૂરિ જ્ઞાનમંદિર
ગોપીપુરા, સુરત.

વિ. સં. ૨૦૫૭

પ્રથમ આવૃત્તિ

મૂલ્ય :- ચાલીશ રૂપિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન :-

સેવંતીભાઈ ઓ. મહેતા

આચાર્યશ્રી ઝંકાર સૂરિ આરાધના ભવન,

ગોપીપુરા, સુભાષ રોડ,

સુરત.

સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર

હાથીખાના, રતનપોળ,

અમદાવાદ-૧.

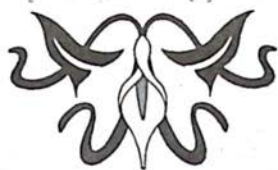
-: મુદ્રક :-

કિરીટ ગ્રાફીક્સ

૨૦૮/આનંદ શોપીંગ સેન્ટર,

રતનપોળ, અમદાવાદ-૧.

ફોન : ૫૩૫૨૬૦૨

વાચના પર્વની

-: તારક છાયા :-

મહામહિમ, શત્રુંજય તીર્થાધિપતિ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન

આશીર્વાદ

પૂજ્યપાદ, સંઘસ્થવિર આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહશિરોમણિ શ્રીમદ્વિજય
વિનયવિજયજી મહારાજ

પૂજ્યપાદ, ભક્તિયોગાચાર્ય શ્રીમદ્વિજય
ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહશિરોમણી તપસ્વિરત્ન
મુનિપ્રવરશ્રી વિલાસવિજયજી મહારાજ

પૂજ્યપાદ, શાસનપ્રભાવક આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ઝંકારસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પૂજ્યપાદ વર્ધમાન તપોનિધિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પાવન નિશ્રા

પૂજ્યપાદ, પ્રશાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજ

અનુક્રમ

અધ્યયન - ૧

(૧) પ્રભુની આ અનુપમ પ્રસાદી	૪
(૨) કેવી અનુપમ આ સાધના !	૨૧

અધ્યયન - ૨

(૩) ગુરુમાતાનો ચહેરો	૩૮
(૪) 'મરણ હે મીઠો....'	૫૫

અધ્યયન - ૩

(૫) 'હારીએ નહિ પ્રભુ બળ થકી...	૭૨
(૬) ઋજુદર્શિતા...	૮૮

અધ્યયન - ૪

(૭) અહોભાવના દરિયાનું છલકાવું....	૧૦૦
(૮) પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ....	૧૧૬
(૯) હું : ભગવાનનો સાધુ...	૧૩૦
(૧૦) કેન્દ્રનું તૂટી પડવું	૧૩૬
(૧૧) મોક્ષમાર્ગનો પડાવ....	૧૪૪
(૧૨) દર્શન, સ્પર્શન, અનુભૂતિ...	૧૫૨

આચાર્યશ્રી ઝાંઝારસૂરિ જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથાવલી
(પ્રાચીન ગ્રંથોદ્ધાર તથા નવીન ગ્રંથોના પ્રકાશનની યોજના)

લાભ લેવાના પ્રકારો

પ્રભુવાણી પ્રસાર સ્તંભ	: ૧,૧૧,૧૧૧/-
પ્રભુવાણી પ્રસારક	: ૬૧,૧૧૧/-
પ્રભુવાણી પ્રસાર અનુમોદક	: ૩૧,૧૧૧/-
પ્રભુવાણી પ્રસાર ભક્ત	: ૧૫,૧૧૧/-
આજીવન સદસ્ય	: ૨૧૦૧/-

ચેક/ડ્રાફ્ટ શ્રી જૈન શૈતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘ તપાગચ્છ
ગોપીપુરા (સુરત) ના નામનો મોકલવો.

-: પત્રવ્યવહાર :-

સેવંતીલાલ એ. મહેતા

આચાર્યશ્રી ઝાંઝારસૂરિ આરાધના ભવન,
સુભાષચોક, ગોપીપુરા, સુરત-૧.

ફોન : ૦૨૬૧-૪૨૬૫૩૧, ૪૩૯૦૨૪

આચાર્યશ્રી ઐકારમૂર્તિ જ્ઞાનમંદિર - ગ્રંથાવલી

પ્રભુવાણી પ્રચારસ્થંભ

- શ્રી સમસ્ત વાવપથક જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ-ગુરુમૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા સ્મૃતિ
- શેઠશ્રી ચંદુલાલ કકલચંદ પરીખ પરિવાર (વાવ)
- શેઠશ્રી ધુડાલાલ પુનમચંદ હેક્કડ પરિવાર (જુનાડીસા)
- શ્રી ધર્મોત્તેજક પાઠશાળા - શ્રી ઝીંઝુવાડા જૈન સંઘ
- શ્રી સૂઈગામ જૈન સંઘ

પ્રભુવાણી પ્રચાર અનુમોદક

- શ્રી મોરવાડા જૈન સંઘ
- શ્રી ઉમરા જૈન સંઘ

પૂજ્યપાદ સિદ્ધી-વિજય-ભદ્ર-વિલાસ-
ૐકાર સૂરીશ્વર સદ્ગુરુબ્યો નમઃ

પરમ તારક, મહામહિમ

શ્રી પલ્લવિયા પાર્શ્વનાથ પ્રભુની તારક ઘાયામાં
જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ મહારાજની જન્મભૂમિ

શ્રી પાલનપુર નગરે

પૂજ્યપાદ, વાત્સલ્યમૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય અરવિંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની આજ્ઞા અને આશીર્વાદ પૂર્વક પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રી યશોવિજયસૂરિ મહારાજ, પૂ. પ્રવર્તકજી શ્રી જયાનન્દવિજયજી મહારાજ, પૂ. તપસ્વી મુનિરાજ શ્રી ચન્દ્રયશવિજયજી મહારાજ, પૂ. મુનિરાજ શ્રી રાજેશવિજયજી મહારાજ, પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભાગ્યેશવિજયજી મહારાજ આદિ ૧૨ મુનિ ભગવંતો તથા પૂ. સાધ્વીજી પુષ્પમિત્રાશ્રીજી મહારાજ પૂ. સાધ્વીજી સૂર્યકળાશ્રીજી મ., પૂ. સાધ્વીજી સુભદ્રયશા શ્રીજી મ., આદિ ૮૧ સાધ્વીજી મહારાજની નિશ્રામાં વિ. સં. ૨૦૫૭ નું ચાતુર્માસ

પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભવ્યરત્નવિજયજી મહારાજ (પાંચે મહિના આયંબિલ)
પૂ. સાધ્વીજી ગુણજ્ઞાશ્રીજી મહારાજ (૪૭ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી કેવલ્યદર્શનાશ્રીજી મહારાજ (૪૫ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી પ્રશમરતિશ્રીજી મહારાજ (૩૧ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી કુલયશાશ્રીજી મહારાજ (૩૦ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી સમયજ્ઞાશ્રીજી મહારાજ (સિદ્ધિતપ)
પૂ. સાધ્વીજી ભક્તિધરાશ્રીજી મહારાજ (૨૦ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી નન્દિતાશ્રીજી મહારાજ (૧૬ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી હર્ષિતગુણાશ્રીજી મહારાજ (૧૬ ઉપવાસ)
પૂ. સાધ્વીજી આશુપ્રજ્ઞાશ્રીજી મહારાજ (૧૦૮ પાર્શ્વનાથ તપ)
પૂ. સાધ્વીજી સમ્યગ્દર્શનાશ્રીજી મહારાજ (૧૦૮ પાર્શ્વનાથ તપ)
પૂ. સાધ્વીજી રાજયશાશ્રીજી મહારાજ (૧૦૮ પાર્શ્વનાથ તપ)
આદિની તપશ્ચર્યા તથા શ્રી સંઘમાં બે માસક્ષમણ, દુપ શ્રી ૧૦૮ પાર્શ્વનાથ તપ, ૨૫ અઢાઈ આદિની તપશ્ચર્યાઓ દ્વારા સ્મરણીય થયેલ.

તે ચાતુર્માસની સ્મૃતિમાં

શ્રી બનાસકાંઠા જેન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ - પાલનપુર

ના જ્ઞાનખાતામાંથી આ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે.

**પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી યશોવિજયસૂરિ મહારાજ
દ્વારા લખાયેલ - પૂર્વ પ્રકાશિત પુસ્તકો**

- સાધના અસ્તિત્વ ભણીની યાત્રા
- 'દરિસન તરસીએ'..... ભા. ૧-૨.
(ભાગવતી સાધનાની સસૂત્ર વ્યાખ્યા)
- 'બિહૂરત જાયે પ્રાણ'.....
(મહાન સિદ્ધર્ષિ કૃત જિનસ્તવના પર સંવેદના)
- 'સો હી ભાવ નિર્ગન્ય'.....
(સમાધિ શતક, કડી : ૧ થી ૩૦ ઉપર વિવેચના)
- 'આપ હી આપ બુઝાય'...
(સમાધિ શતક, કડી : ૩૧ થી ૫૧ ઉપર વિવેચના)
- 'આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે'...
(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫મા સમિક્ષા અધ્યયન ઉપર વિવેચના)
- 'મેરે અવગુણ ચિત્ત ન ઘરો'...
(કુમારપાળ ભૂપાળ કૃત 'આત્મનિન્દા દ્વાત્રિંશિકા' પર સંવેદના)
- 'ઋષભ જિનેસર પ્રિતમ માહરો રે'...
(પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજની સ્તવનાઓ પર સંવેદના)
[સ્તવન ૧ - ૫]

પ. પૂ. આ. ભગવંતશ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ મહારાજ સંપાદિત-લિખિત સાહિત્ય

● હયાશ્રયકાવ્ય ભાગ ૧-૨.	● કથારત્નાકર
● હીર સોભાગ્ય	● ધર્મસંગ્રહ ભા. ૧-૨-૩.
● ધાતુપારાયણમ્	● પ્રસંગસુધા
● પ્રસંગશિખર	● જનક કથા પરિમલ
● પ્રભાવક ચરિત્ર (ભાષાંતર)	● પ્રવચનસારોદ્ધાર (પ્રતાકાર)
● દસ સાવગચરિયં (શ્રીશુભવર્ધન ગણિ કૃત)	
● ઉપદેશમાલા (દેવોપાદેય ટીકા અને આ. વર્ધમાનસૂરિના પ્રાકૃત કથાનકો સાથે)	
● ધર્મરત્નકરંડક (આ. વર્ધમાનસૂરિ કૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે)	

સ્પર્શ-જ્ઞાનાનુભવને કરાવનારી વાચના

વિશિષ્ટ કક્ષાના કહેવાય તેવા સિદ્ધ પુરુષશ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજે સાધક શ્રમણ કે શ્રમણીએ પ્રભુવચનોનો અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો જોઈએ તે વાત તેઓએ તો વ્યતિરેક શૈલીથી કરી છે પણ આપણે તેને અન્વય શૈલીમાં આમ મૂકી શકીએ:

“અધ્યાત્મભાવનાના પ્રયોજનથી સ્પર્શજ્ઞાનાનુભવપૂર્વક શ્રુતાભ્યાસ કરવો.”

આ દિગ્દર્શન પૂર્વક અભ્યાસ કરવાની રીતે સન્મિત્ર આ.શ્રી યશોવિજયસૂરિ મહારાજશ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રના ઉપવનમાં વિહર્યા છે. એ ઉદ્યાનમાં વિચરતાં વિચરતાં પોતાની નજરે જે મધમધ થતાં ગુલાબ, ગુલછડી અને ગલગોટાં જોયાં તે આપણને આંગળીએ વળગાડીને બતાવ્યા છે. એટલું જ નહીં, તેની સુગંધ માણવાની પણ રીત બતાવી છે.

મને આ પાનામાંથી પસાર થતી વખતે શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજના વચનો સાંભર્યા. તેઓશ્રી તેમની રસાળ વાણીમાં શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર માટે લખે છે:

શ્રુતામ્ભોજસ્ય કિંજલ્કં, દશવૈકાલિકં હૃદઃ ।

આચમ્યાચમ્યમોદન્તા-મનગારમધુવ્રતાઃ ॥

અણગારને મધુવ્રત કહ્યા. સાધુ તો આમે માધુકરી જ આરોગતાં હોય છે ને શ્રીદશવૈકાલિકને શ્રુત કમળની પરાગ કહી. શ્રીદશવૈકાલિકના સારરૂપ વચનોની મધુર અનુપ્રેક્ષાને હળવી અને રસાળ શૈલીમાં રજુ થતી જોઈને મન રાજી રાજી થઈ જાય છે. કોઈ પણ પાનું ખોલો તમે તે પાનું વાંચીને પુસ્તક નીચે નહીં મૂકી શકો. તમે તેના પ્રવાહમાં ખેંચાતા જશો. ઉદાહરણો તો ઉત્તમ ચિત્રકારના ચિત્રમાં આવતી આઉટ લાઈન જેવા લસરકાની રીતે જ આવે છે. અને તે વાચક હૃદયમાં કાયમનું સ્થાન લઈ લે તેવાં છે.

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ મહારાજથી લઈ ઠેઠ વર્તમાન કાલીન મહા પુરુષોના જીવનની ઝલક પણ અહીં મળે છે. એના દ્વારા પં. શ્રી અભય સાગરજી મહારાજ આ.શ્રી મુક્તિચન્દ્રસૂરિ મહારાજ, પરમતપસ્વી શ્રી હિમાંશુસૂરિ મહારાજ આ બધાની પારમાર્થિક સંયમઅંગેની સૂક્ષ્મદૃષ્ટિના દર્શન પણ કેવાં રોમાંચકને પાવનકારી છે. સંયમએટલે શું? એ માત્ર સ્થૂલ સપાટીની ચીજ નથી તેનું ઊંડાણ અને સૂક્ષ્મતા બન્ને અપેક્ષિત છે. આજે આવી અન્તર્મુખતાની તાતી જરૂર છે. આપણાં ચહેરા ઉપર વારે વારે બહારની રજ વળગે છે એ રજોટાએલા ચહેરાને વારે વારે માંજવો પડે છે તો જ અંદરના ઉજાસના દર્શન ત્યાં સાંપડે છે.

આજે શ્રમણ-શ્રમણીસંઘ સામે મોટો પડકાર છે. સાવ કાચી વયના સાધ્વી બને તે ચાલે પણ તે કાચા વૈરાગ્ય વાળા હોય તે કેમ ચાલે? ન ચાલે. સંયમનો પાયો તો વૈરાગ્ય છે. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર નિર્દિષ્ટ આચારોનું આજે નવા પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલ્યાંકન થવું જરૂરી છે. બહિર્જગતમાં શ્રમણ જીવન પ્રત્યે અપ્રીતિ (દ્વેષ) ન થાય અને સાધુ અન્તર્જગતમાં પ્રીતિ (રાગ) ન થાય એમ આચારો પાળવાની વાત શાસ્ત્રકારો કહે છે.

પ્રયોજન-લક્ષ્યવિષેની પણ સ્પષ્ટતા ખૂબ જરૂરી છે. અનન્તર લક્ષ્ય અને પરંપર લક્ષ્ય એમ બન્નેની ક્લેરિટી (સ્ફટિક જેવી પારદર્શકતા) જરૂરી છે. આજે આપણે ઘણે બધે સ્થળે સાધનમાં સાધ્ય બુદ્ધિને સ્થાપન કરીને જીવન જીવીએ છીએ તપ એ સાધન છે. સ્વાધ્યાય એ પણ સાધન છે. સંયમ પણ સાધન છે. એ સ્વીકાર થાય તો પછી સાધ્ય શું? એ પ્રશ્ન થાય અને પ્રશ્ન અંદરથી આવે તો તેનો યોગ્ય ઉત્તર પણ મળે.

મૂળ, મારે શું મેળવવાનું છે? તેની સમજણ ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ.

ઉદાહરણાર્થે એક પ્રસંગ જોઈએ. એક શિષ્ય સવારે સજ્જાય કરીને ગુરુ મહારાજ ને વંદના કરીને પચ્ચક્રખાણની માંગણી કરે છે. ગુરુ કહે છે કે 'શું આપું?' શિષ્ય કહે 'અઢમ આપો.' ગુરુ મહારાજ કહે 'નવકારશી આપુ છું.' હવે શિષ્ય મુંઝવણમાં મૂકાય છે. પરિણત શિષ્ય હોય તો, 'આપ આપો

તે'... કહીને બધું ગુરુને સોંપી દે અને પોતે હળવો થઈ જાય પણ જો ચેતના અહંથી પરિપ્લાવિત હોય તો જીદ કરશે. અથવા કચવાતે મને સ્વીકારશે. જો ધ્યેયની સ્પષ્ટતા હોય કે મારે તો ગુરુ મ. ની આજ્ઞાનું પાલન કરવાનું છે. તે મારું કર્તવ્ય છે. તેના દ્વારા ગુરુ મ. ના મનને પ્રસન્ન રાખવાનું છે અને તેના દ્વારા મારે નિર્જરા સાધવાની છે તો 'નનુ નય' વિના તે સ્વીકારશે અને છતાં મનમાં કચવાટ નહીં હોય અને રાજી થશે કે આજે મારા ગુરુ મ. ની આજ્ઞા મળી. ધ્યેય માત્ર અઢમનો પકડાઈ ગયો હશે તો અઢમના પચ્ય. થી સુખ થશે, નવકારશીના પચ્ય. થી દુઃખ થશે, પણ ધ્યેય આજ્ઞા પાલનનો હશે તો આનંદ થશે. જો એમનહીં હોય તો અઢમમાંથી નવકારશીમાં આવતાં તેને કષ્ટ પડશે. મનને મનાવતાં તે નંદવાઈ જવાની ધાસ્તી રહેશે. પણ જો તે પોતાની જીવનધારાને ગુરુની જીવનધારામાં ભેળવી દે-મેળવી દે તો પછી પોતે ચિંતા મુક્ત બનીને હળવો બની રહે.

આમ ધ્યેયની સ્પષ્ટતા ખૂબ જરૂરી છે. તેના તરફ અહીં પદે પદે અંગુલિનિર્દેશ છે. દશવૈકાલિક સૂત્રગત આચાર્યચાર્યાના કેટલાંય મહત્વનાં સંકેતો આચાર્યશ્રીએ કોમલ અંગુલિથી ખોલી આપ્યા છે.

ફરી ફરીને આ પુસ્તકમાં રમવું ગમશે અને તે શબ્દાંજનથી આપણાં નેત્ર આંજીને ફરી દશવૈકાલિકમાંથી પસાર થવાનું કરીશું તો આપણે પણ તેઓશ્રીની જેમ ઠામઠામ થોભી જઈશું અને શબ્દોની ભીતરના અમીરસનું આકંઠપાન કરીને ધન્ય બની જઈશું.

તેમની આંખોમાં જે ઉંડાણ સાથેનું માધુર્ય જોવા મળે છે તે આ પાનાં ઉપરના શબ્દોમાં નીતરી આવ્યું છે. આપણે બડભાગી કે આપણા જ્ઞાનીના શબ્દોને નવી સાજ સજ્જામાં આપણે પામીએ છીએ. તે તે વચનોની પાછળ છૂપાયેલી અર્થની ગરિમાને તેઓએ તો આપણા સમક્ષ પ્રકટ કરી આપી છે હવે આપણે તે જ નજરે તેને માણીએ, મમળાવીએ, ને તે હાઈને પામી તેને આત્મસાત્ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

દશાપોરવાડ સો. જૈન ઉપાશ્રય

પાલડી, અમ. - ૭.

ભા.સુ.-૧૧, જગદગુરુ સ્વર્ગારોહણ દિવસ

શ્રી નેમિ-અમૃત-દેવ-

હેમચન્દ્રશિષ્ય

પ્રદ્યુમ્નસૂરિ

પ્રભુનો પ્રિયો સ્પર્શ

(પરમપાવન શત્રુંજયની પાવન ભૂમિપર
શ્રી વાવપંથક જૈન ધર્મશાળા
(આચાર્યશ્રી ઝંકર સૂરિ ધર્મોદ્યાન) માં
વિ.સં. ૨૦૫૬ના જુનાડીસા નિવાસી
ભૂરીબહેન ઘુડાલાલ પૂનમચંદ હેક્કડ પરિવાર
આયોજિત ચાતુર્માસમાં સાધુ-સાધ્વી
વૃન્દને ઉદ્દેશીને પરમપાવન
શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૪ અધ્યયનો
પર અપાયેલ વાચનાનું
સારભૂત અવતરણ)

પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ

ભગવાન્ શ્રીશય્યાંભવસૂરિ મહારાજની આપણને સહુને મળેલી અણમોલ ભેટ છે પરમપાવન શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્ર.

ગુરુ દ્વારા પરમાત્માનો મળેલો પ્યારો સ્પર્શ એ રીતે આપણે આ સૂત્રને અનુભવી શકીએ.

ગુરુચેતના પરમાત્માના સ્પર્શ માટે આપણને સજ્જ કરે છે. શિયાળામાં ખમીસ પર સ્વેટર અને તે ઉપર કોટ ઠઠાડી ચૂકેલ યાત્રીની જેમ વિભાવ પર વિભાવનું આવરણ જ્યારે સાધક પર લદાયેલ હોય છે ત્યારે, પ્રભુના પ્યારા સ્પર્શને એ કેમ અનુભવી શકે ?

ગુરુચેતના નજાકતથી, ધીરે ધીરે, વિભાવનાં આવરણો દૂર કરે છે અને સાધક પરમ ચેતનાના પ્યારા પ્યારા સ્પર્શને અનુભવે છે...

દશવૈકાલિક સૂત્ર : પ્રભુના પ્યારા સ્પર્શને પામવાની દિશામાં સાધકનું ભરાતું પહેલું કદમ....

પ્રથમ અધ્યયન

દુમપુષ્પિકા

(દુમ-પુષ્પિકા)

દશવૈકાલિક સૂત્રને સાધકે માત્ર કંઠસ્થ કરવાનું નથી હોતું. જીવનવ્યાપી સ્પર્શ એ સૂત્રનો જોઈએ છે સાધકને.

પહેલા અધ્યયનની પાંચમી ગાથાના આ નાનકડા ચરણને સાધક ક્યારેય ન ભૂલી શકે : 'જે ભવંતિ અણિસ્સયા.....' સાધુ તે છે, જે પરની અસરથી મુક્ત છે.

સાધુ પાસે છે એક ત્રિકોણ : પરમાત્મા, ગુરુ અને પોતે. આ સિવાયનું ચોથું વ્યક્તિત્વ તે પર. એમાં મુનિએ જવું નથી.

પરના સંગની મુક્તિ સાધકને અર્પે છે પરમનો દિવ્ય સંગ.... પરમાત્માનાં શ્રી ચરણોમાં શાશ્વતીના લયમાં રહેવાનું. ઝૂમવાનું. કેવી મઝા !

[૧]

આધારસૂત્ર

ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં,
અહિંસા સંજમો તવો ।
દેવા વિ તં નમંસંતિ,
જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥ ૧ ॥

ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે... અહિંસા, સંયમ અને તપ એ
ધર્મ છે. જે સાધકના મનમાં હંમેશા ધર્મનો વાસ હોય છે, તે સાધકને
દેવો પણ નમે છે.

પ્રભુની આ અનુપમ પ્રસાદી

પ્રભુના સાધક પાસે છે અદ્ભુત રસમસ્તી. કેફ. નૃત્ય પૂરા અસ્તિત્વનું.
ઓઘો ગુરુદેવ પાસેથી સ્વીકાર્યો ત્યારે જે નૃત્ય ચાલુ થયેલું, તે વધુને
વધુ ઘેરું થઈને ભીતર ઊતરતું ગયું છે. બે ચરણનું શરૂ થયેલ એ નૃત્ય સાડા
ત્રણ કરોડ રૂંવાડાના નૃત્યમાં ફેરવાયું છે.

અહોવિહાર

એક અહોભાવમયી યાત્રા.

જેને પરમપાવન આચારાંગ સૂત્ર અહોવિહાર કહે છે. (इच्छेवं समुद्रिते
अहोविहाराए....૧/૨/૧/૬૫)

સ્વાધ્યાય શરૂ કરવો છે. પુસ્તકને સાપડા પર હજુ તો ખોલીને મૂક્યું જ
છે.... ને એ પ્યારા, પ્યારા અક્ષરો જોતાં જ હૈયું હાથમાં ન રહે. હર્ષાશ્રુ
નીતરી રહે આંખોમાંથી. પરમાત્માની પરમ પ્રસાદી સદીઓને પાર કરીને
મારા સુધી આવી ગઈ ! ઝંકાર સાથે ઉમેરાયો છે વિસ્મયનો ભાવ. અચરજ
નીતરે છે આંખોમાંથી : મારી કોઈ સજ્જતા નહિ, પાત્રતા નહિ અને આવું
વરદાન મને મળી ગયું !

રોજ વહેલી સવારે રજોહરણને મસ્તકે લગાડીએ ત્યારેય આંખોમાંથી હર્ષાશ્રુનો ચુવાક થાય : મને પ્રભુની પ્રસાદી મળી ગઈ ! ને એમાં વેદનાશ્રુનો પ્રવાહ પણ ભળે : પ્રભુની આવી શ્રેષ્ઠતમ પ્રસાદી મળી અને છતાં હું પૂરો, પૂરો બદલાયો કેમ નહિ ?

વહેલી સવારથી શરૂ થયેલ આ ભીનાશની ગંગોત્રી પ્રતિક્રમણ, દર્શન, સ્વાધ્યાય, ક્રિયા આદિના તબક્કામાંથી પસાર થતી જાય અને ગંગા રૂપે વહ્યા કરે.

મનળી ગોચરી.....

ગોચરી વપરાતી હોય અને પેલું ગાથાસૂત્ર હૃદયમાં ધૂમરાતું હોય : ‘અહો જિણેહિં અસાવજ્જા, વિત્તી સાહૂણ દેસિઆ; મુક્ખસાહણહેઝસ્સ, સાહુ-દેહસ્સ ધારણા.....’

ભગવાનના ઉપકારની એ અનુભૂતિ.....અસ્તિત્વને રોમાંચિત કરી દે. ભગવાને કેવી સરસ ગોચરીની આ વિધિ આપી ! મોક્ષના સાધન રૂપ સાધુદેહને પોષણ મળી જાય, ને છતાં કોઈ જીવને પીડા ન થાય.... આંખો છે ભીની....

શરીર વાપરશે ગોચરી. મન ભોજન કરશે પ્રભુના પ્યારા, પ્યારા શબ્દોનું.

ને મન પ્રભુની એ પ્રસાદીને ઝીલવામાં એવું તો તન્મય બન્યું હશે કે વપરાઈ રહ્યા પછી કોઈ એ મુનિને પૂછશે કે શું વાપર્યું ? ત્યારે એને યાદ કરવું પડશે.... મન ભોજનમાં નહોતું ને !

ગુરુ અને શિષ્ય

પેલા શિષ્યની રોમહર્ષક ઘટના મને યાદ આવે છે. એ વહોરીને આવેલ છે. ચહેરા પરથી લોહી દદડી રહ્યું છે.

ગુરુદેવ એને પૂછે છે : વત્સ ! ક્યાં વાગ્યું આ ? ને શિષ્ય કહે છે : ગુરુદેવ ! બે મિનીટ આપશો ? હું યાદ કરી લઉં, ક્યાં વાંગેલ ?

પથ્થર ચહેરા પર લાગવાની ઘટનાથી પણ પોતાને બેખબર રાખે એ અહોભાવમાં રહેવાની ક્ષણો કેટલી તો મૂલ્યવતી છે !

આ અપૂર્વ કેહ !

શોભન મુનિ સરસ મંજાની સ્તવના પ્રભુની રચતા હતા. ‘ભવ્યામ્ભોજ-
વિબોધનૈકતરણે!’ પદથી શરૂ થતી એ સ્તવનામાં બીજું અને ચોથું ચરણ શબ્દથી
સમાન; અર્થ ભિન્ન... ને પ્રભુના યોગ-ઐશ્વર્યની એમાં અદ્ભુત ગૂંથણી હતી...

સ્તવના રચવામાં તેઓ ડૂબેલા હતા. ને ગુરુદેવે કહ્યું : શોભન ! ભિક્ષાએ
જવાનું છે.

શોભન મુનિ વહોરવા જાય છે... કો’ક ટીખળી માણસે એમના પાત્રમાં
પથ્થર મૂક્યો. પણ એથી શું થઈ શકે ? રસમસ્તી એટલી સઘન હતી કે
એકાદ પથ્થર તો શું, ઘણા બધા પથ્થર પણ તેમાં છેદ ન પાડી શકે.

ઈર્ષા આવે આપણને આવા કેફની.....

આંગળી નાખો અને છેદ પડી જાય તે કાગળ જ કહેવાય, ભીંત નહિ....
શોભન મુનિની રસમસ્તી એવી હતી ભીંત જેવી, જ્યાં કોઈ પણ પરનો પ્રવેશ
શક્ય નહોતો.

એક મંજાની સુરક્ષાપૂર્ણ દિવાલ. જેની ભીતર સાધક સંયમયોગોના
ઉપવનમાં મહાલી શકે.

અહોભાવળી પૃષ્ઠભૂ પર....

અહોવિહાર....અહોભાવમયી ક્ષણોની ચાદર પર આજથી આપણે
પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્રના પ્યારા, પ્યારા શબ્દોને-ના, એને શબ્દો કેમ
કહેવાય; એ તો છે પ્રભુની પ્રસાદી ને.... ઝીલશું.....

દશવૈકાલિક સૂત્ર.....સાધનાલોકમાં આપણો પ્રવેશ કરાવનાર ને સાધના
વિશ્વમાં-આપણને આગળ વધારનાર આ પ્રાણપ્યારું સૂત્ર....દશવૈકાલિક....
આપણી વહાલી મા.

“વિમલ વન્સહિ” નો એ પ્રદક્ષિણા-પથ

કદાચ આવું બની શકે : વાચનામાં એકાદ પંક્તિ કે ગાથા-સૂત્ર લઈશું
અને એના સમ્મોહનમાં એવા તો પડી જઈશું કે આગળ સરી નહિ શકીએ.

એ ગાથા-સૂત્રની આસપાસ ફરીશું..... ફરી ચાલશું, અટકશું..... જો કે એ ચાલવાનું ને એ અટકવાનું બધું જ હશે મઝાનું, મઝાનું.

દેલવાડા તીર્થમાં આવો અનુભવ થયેલો. પહેલી વાર દેલવાડા જવાનું થયું, 'વિમલ વસહિ'ના પ્રદક્ષિણા પથમાં ફરતો હતો. પ્રદક્ષિણા કરી મૂળનાયક પ્રભુ સમ્મુખ ચૈત્યવંદના કરી વાપરવા માટે ઉપાશ્રયે જવાનું હતું...

પણ આ ભુવનવિમોહન પ્રભુનું રૂપ... એક એક દેરી આગળ ઊભો રહું. આગળ વધી જ ન શકાય.....હું હતો અવાફ, સ્તબ્ધ, પ્રભુના રૂપ-વિલોકને... માંડ માંડ પ્રદક્ષિણા-પથ પૂરો થયો.

રડતી આંખોનો સ્વાધ્યાય.

લાગે છે કે દશવૈકાલિક સૂત્રમાંથી આપણે આ રીતે પસાર થઈ શકીશું. અટકી અટકીને, ધીરે ધીરેથી, ને ભીની ભીની આંખોએ. ઘણી વાર આવાં પાવન સૂત્રોનો સ્વાધ્યાય કરતો હોઉં છું ત્યારે આવું થતું હોય છે : એકાદ રણઝણાવનાર સૂત્ર-ખંડ સામે હોય, એની અર્થાનુપ્રેક્ષા ચાલતી હોય ને આંખોમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવો શરૂ થઈ જાય. આંસૂથી ઉભરાયેલી આંખો કશું જોઈ ન શકે. આગળ સૂત્ર વંચાય નહિ. પરિણામે પેલું સૂત્ર-ખંડ ધીરે ધીરે પૂરા હૃદયનો કબજો લઈ લે. મિનીટો વીતી જાય...કદાચ કલાકો.....પણ બહાર નીકળતાં આંસૂ સૂત્રને હૃદયસ્થ, અંતઃસ્થ કરી જાય... રડતી આંખોનો સ્વાધ્યાય. અંદર ઊતરતો સ્વાધ્યાય.

અનુપમ ત્રિપદી

પરમાત્માના દિવ્ય અનુગ્રહની વાતો અહીં ડગલે પગલે આસ્વાદવા મળશે. ગુરુકૃપાનો સ્પર્શ અનુભવાશે આ ગ્રન્થની પંક્તિ-પંક્તિ દ્વારા. સાધના ઘૂંટાશે આ ગ્રન્થના સ્વાધ્યાય વડે. એક અનુપમ ત્રિપદી : અનુગ્રહ, કૃપા, સાધનાનું ઊંડાણ.

પરમાત્માનો દિવ્ય અનુગ્રહ

જ્યારે ભગવાન્ શય્યંભવસૂરિ મહારાજ પ્રભુની સાધનાને વર્ણવતાં "આવી અદ્ભુત વાત બીજે ક્યાંય કહેવાઈ નથી;" (ણણ્ણત્થ ઇસિં વુત્તં,

દસઁ ૬/૫) એમ કહે છે ત્યારે હકીકતમાં એ સિદ્ધયોગી પ્રભુના અનુગ્રહને ચિત્રિત કરી રહ્યા છે. 'ગણ્ણત્થ ઇરિસં વુત્તં....' પ્રભુના શ્રીમુખેથી ઉચ્ચરાયેલ એક એક શબ્દ કૃપા-મેઘની નવલખ ધારા રૂપે વરસ્યો છે આપણી પર...

“ધાર તલવારની સોહિલી.....”

“ગણ્ણત્થ ઇરિસં વુત્તં, જં લોએ પરમદુચ્ચરં....” ભગવાને કહેલી આ સાધના અનુપમ છે, લા-જવાબ છે... અને એ પરમદુશ્ચર પણ છે.

કેવી દુશ્ચર ? યાદ આવે પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજ : “ધાર તલવારની સોહિલી, દોહિલી ચોદમા જિન તણી ચરણ સેવા.” તલવારની ધાર પર ચાલવું સરળ છે. શું થાય એના પર ચાલતાં ? પગમાંથી લોહીની ધાર વહે. પગ ક્ષત-વિક્ષત બની જાય. પરંતુ પ્રભુના સાધના-પથ પર ચાલવામાં તો પૂરું અસ્તિત્વ તૂટી પડશે. “હું-બોધ”ને પૂરો, પૂરો ઉખાડીને ફેંકી દેવો પડશે.

તલવારની ધાર પર ચાલો ને લોહીની ધાર ફૂટી નીકળે. પ્રભુના સાધનાપથ પર ચાલો ને આંસૂનું ઝરણું પ્રવાહિત થઈ ઊઠે. જેમાં અહં-બોધ વહી જઈ શકે. અહોભાવનું એ જળ અહમ્ની માટીને કણ-કણ કરીને વિસર્જિત કરી દે.

એક ભક્તે પ્રભુને પૂછેલું : પ્રભુ ! મારે તમને પૂરા, પૂરા મેળવવા છે. તમને હું શી રીતે પૂરા, પૂરા પામી શકું ?

જવાબ જે મળ્યો તે આ હતો : તું પૂરેપૂરું તારા સ્વત્વનું વિસર્જન કરી શકે તો મને એ રીતે પામી શકે. આપણે કહીશું : પ્રભુ ! હું શી રીતે ઓગળીશ, ડૂબીશ ? તું જ મને ઓગાળી દે ને ! ડૂબાડી દે ને ! ડૂબાડીશ ને? ક્યારે ?

અશબ્દ વાચના

‘જં લોએ પરમદુચ્ચરં....’ પરમ દુશ્ચર છે આ ચાલવાનું. જો કે અહીં શબ્દ-વાચનાને સમાન્તર અશબ્દ વાચના ચાલે છે. ને એટલે અશબ્દ વાચનાનો પાઠ આવો મળી શકે : ‘તમ્હા ચેવ પરમાણંદમયં.....’ પરમ દુશ્ચર છે, માટે જ પરમ આનંદમય છે પ્રભુનો સાધના પથ.

આમ પણ, ગામ બહાર રહેલી નાનકડી ટેકરી પર કોણ ચઢશે ?
હિમાલયના એવરેસ્ટ શિખર પર જ ચઢાય ને !

અને સાધનાના હિમગિરિ શિખરના આરોહણની વાત તો થોડી ન્યારી
જ છે ને ! અહીં તો પ્રભુ ચઢાવે છે....

‘પ્રભુ ચઢાવે છે !’

કાર્તિકી પૂનમના દિવસે પરમ પાવન શત્રુંજય ગિરિરાજની યાત્રા કરી,
દાદાનાં દર્શન કરી હું ઊતરી રહ્યો હતો, ત્યારે બાબુના દહેરાસર પાસે મેં
જોયેલાં એક વૃદ્ધ માજીને. કદાચ પંચોતેરની વય હશે. કદાચ તેઓ કાર્ડિઆક
પેસન્ટ (હૃદય રોગના દર્દી) હશે. કદાચ ડૉક્ટરે તેમને ઘરનો દાદર ચઢવાની
પણ મનાઈ કરી હશે. પણ આ તો ગિરિરાજ ચઢવાનો. ઘરનો દાદર ન
ચઢાય. કારણ કે એ આપણે ચઢવાનો છે. ગિરિરાજ તો પ્રભુ ચઢાવવાના
છે ને !

ડોળીવાળાઓએ કહ્યું : માજી, ડોળી બાંધી લો : દાદા દૂર છે. ને ત્યારેમેં
માજીને પોતાની લાકડી ઝૂલાવતાં, લંબાવતા કહેતાં સાંભળ્યાં : દાદા ક્યાં
દૂર છે ? દાદા આ રહ્યા !

આ શ્રદ્ધા હોય છે ત્યારે ચઢવાનું સાધકે નથી હોતું. એણે માત્ર લિફ્ટમાં
બેસવાનું જ હોય છે. ‘પંગું લંઘયતે ગિરિમ્.....’

ગુરુમાનો વરદ સ્પર્શ

“णण्णत्थ एरिसं वुत्तं.....” જેવી પંક્તિઓ પ્રભુના અનુગ્રહને મુખરિત
કરે છે. અને ગુરુકૃપાનો સ્પર્શ તો ડગલે પગલે મળ્યા કરે છે : “कहं नु
कुज्जा सामण्णं....” (૨/૧) પંક્તિઓ બોલતાં તો અનુભવાય કે ગુરુમાતા
આપણી પીઠ પસવારતાં બોલી રહ્યાં છે... “મારા લાલ ! તું કામનાઓને
ખંખેરીશ નહિ તો પ્રભુના માર્ગ પર શી રીતે જઈશ ?”

પ્રભુના દિવ્ય અનુગ્રહને અને ગુરુમાતાની કૃપાધારાને માણતાં, માણતાં
સાધનામાર્ગને જાણવાનું ને જાણીને ઝૂમવાનું જ્યાં છે તે દશવૈકાલિક સૂત્રની
મધુરી યાત્રાએ આજથી.....

પ્રભુની પ્રસાદી

‘ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં અહિંસા સંજમો તવો; દેવા વિ તં નમસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો.....’ ધર્મ.....પ્રભુની પ્રસાદી. ને પ્રભુની પ્રસાદી તો શ્રેષ્ઠ જ હોય ને ! અનુપમ છે આ પ્રભુ પ્રસાદી : કોમળભાવ (અહિંસા), સંયમ અને તપ...

ઘણાં સૂત્રો પહેલા જ ગાથા-સૂત્રે પરિપૂર્ણ થતાં હોય છે. અહીં તો પહેલું ગાથાસૂત્ર નહિ; પહેલી ગાથાનું પહેલું ચરણ લઈએ તોય સૂત્રનું કથયિતવ્ય પૂરેપૂરું તેમાં સમાઈ જાય છે : ‘ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં....’ ધર્મ, પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન જ શ્રેષ્ઠ મંગળ....

દશવૈકાલિક સૂત્ર દૃષ્ટિ આપનાર અને દૃષ્ટિને ઉઘાડનાર ગ્રન્થ છે. પહેલી જ પંક્તિમાં સાધકને પૂરા જીવન સુધી ફેલાય તેવું મઝાનું લક્ષ્યબિન્દુ પકડાવવામાં આવ્યું છે. પ્રભુની આજ્ઞામાં જ મારે રમવાનું છે. અર્થાત્ પરમાં મારે જવાનું નથી. અનંતા જન્મો પરને હવાલે કર્યા; શું મળ્યું ? શું મળી શકે? આ જન્મ તો પરમાત્માનાં શ્રીચરણોમાં જ સમર્પિત કરવો છે....

પર તરફ જીવાત્માને લઈ જનાર છે જીવદ્વેષ.... કોમળભાવ/ અહિંસા તેને દૂર કરશે. પર તરફ લઈ જનાર છે વિષયાસક્તિ. સંયમ તેને દૂર કરશે. પર તરફ લઈ જનાર છે બહિર્મુખતા. તપ-સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિ તેને દૂર કરશે.

કોમળભાવ

કોમળભાવ... નાનામાં નાના પ્રાણીનેય પોતાના તરફથી સહેજ પણ પીડા ન થઈ જાય તેની સાવધાની.... એક પેનને હાથમાં લેવી હોય તોય મુનિ પહેલાં તેને પૂંજી લે. એના પર રહેલ નરી આંખે ન દેખાતા જીવોની વિરાધના ન થઈ જાય માટે. આ પુંજતી વખતે (નિશ્કેપણા સમિતિ વખતે) સાધુની આંખો ને હૃદય અહોભાવથી છલક છલક છલકાઈ જાય : કેવી મારા પ્રભુની દયા !

કોમળભાવ.....પ્રભુનું મઝાનું દાન.... ને પ્રભુનું દાન કેવું તો મધુરું, મધુરું હોય.....

‘ પ્રભુએ મને બચાવ્યો ’ !

એક મુનિ ચાલી રહ્યા છે. ઈર્યાનો ઉપયોગ થોડી ક્ષણો માટે જતો રહ્યો. અચાનક ઉપયોગ આવ્યો. જે ડગ ઉપાડેલ છે, તેને મૂકવાની જગ્યાએ જોયું : એક કીડી. ઉપયોગ હતો. કીડીની વિરાધના ન થઈ. પણ તે વખતે મેં કીડીને બચાવી આ ભાવ નથી આવતો. પ્રભુએ મને અયતનામાં જતો કેવો રોકી લીધો.... પ્રભુએ મને કેવો તો બચાવી લીધો ! આ ભાવ હૃદયમાં ઊભરાયા કરે છે.

આંખો ભીની. હૃદય ભીનું. કોમળભાવનો કેવો સરસ વિસ્તાર !

બે દષ્ટિકોણ

અહિંસા...કોમળભાવ...તેને ટકાવવા માટેના આ બે સરસ દૃષ્ટિકોણ: (૧) કોઈની પણ પીડામાં, પરોક્ષરીતે પણ, પોતે નિમિત્ત રૂપ બનેલ છે આવો ખ્યાલ આવે ત્યારે સંબંધિત વ્યક્તિ પાસે જઈને સાધક મિચ્છામિ-દુક્કડમ્ માંગી લે.

બની શકે કે પોતે શુભ આશયથી કોઈને કશુંક કહ્યું હોય. પાછળથી ખબર પડે કે તે વ્યક્તિને સહેજ પીડા આ સંભાષણથી થઈ છે... તરત જ મિચ્છામિદુક્કડમ્ માંગી લેવાનું....

(૨) દેખીતી રીતે, બીજા તરફથી પીડા આવેલી લાગે; છતાં, એ વખતે એ વ્યક્તિને નિમિત્તરૂપ ન માનતાં પોતાના કર્મને ત્યાં નિમિત્ત રૂપે સ્વીકારવું.

મહાસતી અંજના અહીં અચૂક યાદ આવે. બાવીસ વર્ષ સુધી પતિ તરફથી માત્ર સંકષ્ટો આવ્યે ગયાં. અને આ મહાસતી પ્રેમ પૂર્વક એનો સ્વીકાર કરતાં ગયાં.... સરસ તર્ક એમની પાસે હતો : જો પતિનો સ્વભાવ બરોબર ન હોય તો, તેઓ બધાની સામે ગુસ્સો કરે. પણ બધાની સાથે પ્રેમથી રહેનાર પતિની સામે હું જાઉં છું ને તેઓ ગુસ્સે થાય છે, તેમાં મારા કર્મનો દોષ છે. તેમનો કોઈ દોષ નથી.

કેટલી સરસ દૃષ્ટિ !

કોમળભાવ ને સમાન્તર ચાલ્યા કરે મધુરભાવ... પ્રભુનું વરદાન : ગુરુદેવ દ્વારા.... સરસ-સરસ લાગ્યા કરે. નાની સી ભૂલ થઈ પુંજના-પ્રમાર્જનામાં...

ગુરુમાતા ઉધડો લઈ લે... ને ત્યારે એવો તો અપાર આનંદ ભીતર છલકાયઃ ગુરુદેવ મારી કેટલી કાળજી લે છે ! પ્રભુએ અર્પેલ મધુરભાવની પૃષ્ઠભૂ પરના આ ગુરુમાના શબ્દો....સ્વાતિ નક્ષત્રમાં છીપમાં વરસેલું જળાબિન્દુ : જે મોતી બની રહે.

અને આ સંદર્ભમાં જ એક પ્રશ્નઃ સવારથી સાંજ સુધીમાં ગુરુમા એકવાર પણ લડે નહિ તો કેટલા બેચેન તમે બનો ?

મૃગાવતીજીની ઈર્ષા આવે ? પ્રભુની સાધ્વીને ઈર્ષા આવે મૃગાવતીજીની....કેવી અદ્ભુત ગુરુસમર્પિતતા ! પ્રભુના સમવસરણમાંથી મોડું અવાયું અને ચન્દનાજી વરસી પડ્યાં. તમારા જેવા સાધ્વીજી... ને આવડી મોટી ભૂલ !

ગુરુમાની આ કૃપાધારાને મૃગાવતીજીએ અન્તઃકરણના સ્તર પર ઝીલી.. પરિણામ ? કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ.

શો અર્થ બુદ્ધિના સ્તરનો ?

એક મિનીટ અહીં થોભીએ. મૃગાવતીજીએ બુદ્ધિના સ્તર પર ગુરુમાની આજ્ઞાને ઝીલી હોત તો...? તો બુદ્ધિની પ્રતિક્રિયા આ જ હોત : આમાં મારો કયો અપરાધ કે આપ આ રીતે મને કહો છો ?- ને એય જાહેરમાં. બધાની વચ્ચે ! ચન્દ્ર-સૂર્ય મૂળ વિમાને પ્રભુને વાંદવા આજે આવેલા એમના વિમાનનાં ઝળાંહળાં પ્રકાશમાં સૂરજ નીચે ઢળી રહ્યો છે એનો મને ખ્યાલ ન રહ્યો...ને આમે પરમાત્માની મધુરી, મધુરી વાણી. સમય-બોધ શી રીતે રહે ? તો મારો કોઈ અપરાધ જ નથી ત્યારે આપ મને આમ કેમ કહી શકો ?

બુદ્ધિ અને અહંકારની પ્રતિક્રિયા આ જ હોઈ શકે. અહંકારને પોતાના પર કોઈ તૂટી પડે, પોતાની પ્રતિષ્ઠાને કોઈ તોડી નાખે તે ગમતું નથી... અને એટલે શરુ થાય છે પ્રતિક્રિયા.

સાધુ : આકાશ જેવો

પ્રભુની સાધ્વીજી હોય મૃગાવતીજી જેવી. મૃગાવતીજી એટલે આકાશ. સામાન્ય માણસ ભીંત જેવો છે; પ્રભુનો સાધુ આકાશ જેવો છે. ભીંતને

હથોડાથી કોઈ તોડવા ચાહે ત્યારે હથોડો ભીંત પર અથડાશે અને ભીંત પોતાની ભીતર એને પ્રવેશવા નહિ દે.

અને આકાશ.....કોઈ પ્રતિક્રિયા નથી. હથોડો ધુમાવો, તમારે ધુમાવવો હોય તેટલો. આકાશ મનાઈ કરશે ?

મૃગાવતીજી જેવા બનવું એટલે ગુરુમાતાની આજ્ઞાને અન્તઃકરણના સ્તર પર ઝીલવી.....બુદ્ધિની ચાદર પર નહિ.....

આંખો તમારી કે પ્રભુની ?

પ્રભુની પ્રસાદી : અહિંસા, સંયમ અને તપ. “અહિંસા સંજમો તવો...”

સંયમ.....ઈન્દ્રિયો હોય નિયંત્રિત સાધુની. સાધુની આંખો... નીચે ઢળેલી... ચાલતી વખતે ધૂંસરા પ્રમાણ (સાડા પાંચ ફીટ જેટલી) જમીનને પૂંજતી... વહોરતી વખતે એષણાના દોષો ન લાગે તે જોતી..... સ્વાધ્યાય કરતી વખતેય નીચે કેન્દ્રસ્થ થયેલી... આ આંખો : જે પરનો પ્રવેશ ભીતર ન થવા દે.

ન સાધુ એકી ટશે સજાતીય કે વિજાતીયને નીરખે. કે ન પોતાની આંખોને સહેજ ઊંચી રાખે, જેથી પેલી વ્યક્તિ ભીતર પ્રવેશી શકે. ન પરમાં તમારો પ્રવેશ, ન તમારામાં પરનો પ્રવેશ.

આખરે, તમારી આંખો કોની ? તમારી કે પ્રભુની ? સંયમ લેતી વખતે પૂરું અસ્તિત્વ પ્રભુના ચરણોમાં સમર્પિત કર્યું છે ત્યારે આંખો પર અધિકાર કોનો રહેશે ?

પ્રભુએ શી રીતે આંખોનો ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું છે એની હૃદયંગમ વાતો પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આપણને કહે છે : “चक्खुस्स रूपं गहणं वयंति.” સાધુની નીચી ઢળેલી આંખોમાં કોઈ પદાર્થની છબિ ઝલકી પણ જશે; પરંતુ ત્યાં સાધુની કોઈ પ્રતિક્રિયા નહિ હોય કે આ વસ્તુ સારી છે, અથવા આ વસ્તુ બરોબર નથી. પદાર્થ પદાર્થ છે; નથી એ સારો, નથી એ નરસો.

પૂ. આનંદધનજી મહારાજની પ્રસિદ્ધ પંક્તિ “મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું.....”ને પ્રસ્તુત સન્દર્ભમાં આ રીતે જોઈ શકાય : “આંખ સાધી તેણે સઘળું સાધ્યું.....”

સંયમના સત્તર પ્રકાર

સંયમના સત્તર પ્રકારો છે : પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય આ બધા જીવોનો સંયમ, અજીવસંયમ, પ્રેક્ષાસંયમ, ઉપેક્ષાસંયમ, પ્રમાર્જનાસંયમ, પરિષાપનાસંયમ, મનઃસંયમ, વાક્સંયમ અને કાયસંયમ આ રીતે સત્તર પ્રકાર છે.

અજીવ સંયમ....એવાં વસ્ત્રો આદિ કે જે પૂરાં પડિલેહી શકાય એવાં ન હોય તે ન રાખે.

પ્રેક્ષા સંયમ....ઘડા જેવું સાંકડા મોઢા વાળું પાત્ર હોય ત્યારે તેને જોઈને પડિલેહણ કરવું.

ઉપેક્ષા સંયમ....કોઈ ગૃહસ્થ પોતાંની પાસે આવે ત્યારે સાધુ માત્ર તેની જોડે ધર્મકથા કરી દે. તેના સંસાર સંબંધી બધી વાતોની ઉપેક્ષા કરે.

ભીંત : બીજા ગુરુ !

આવેલ શ્રાવક સાથે ધર્મકથા પણ ગુરુદેવ કરશે. શિષ્ય તો પોતાના સ્વાધ્યાયાદિમાં જ રૂબેલ હશે.

દીક્ષિત જીવનનાં શરૂઆતનાં પંદર વર્ષ સાધુએ એવી રીતે ગાળવાં જોઈએ કે ભીંત સામે જ મોઢું હોય. ઉપાશ્રયમાં કોણ આવ્યું કે ગયું; કશાનો ખ્યાલ ન હોય....

પરનો અસંબંધ જ અહીં સ્વમાં જવાનું દ્વાર બની રહે છે.

કેવી સરસ ડાળજી !

વિજાતીયનો પ્રવેશ વસતિમાં નિષિદ્ધ હોવો જોઈએ. સાધ્વીજીઓની વસતિમાં દિવસે પણ શ્રાવક જઈ ન શકે. ખાસ કાર્ય હોય તો વડીલ સાધ્વીજી

બીજા સાધ્વીજીની સાથે બહાર ડેલી જેવા ભાગમાં આવીને શ્રાવક જોડે વાતચીત કરી લે. જ્યાં યુવાન સાધ્વીજીઓ સ્વાધ્યાય આદિ કરી રહેલ છે, તે વસતિમાં દિવસે પણ શ્રાવકો પ્રવેશી ન શકે.

મને એક ભાઈ મળેલા. એમની પુત્રીએ દીક્ષા લીધેલી..... દીકરી મહારાજે અને એમનાં ગુરુણીજીએ ખાસ કહેલું કે તમે સાતા પૂછવા આવતાં નહિ.....

એ ભાઈએ કહ્યું કે વર્ષે એકાદ વાર પહેલાં જતો, ત્યારે પણ ગુરુણીજીની આજ્ઞાથી દીકરી મહારાજ બે મિનીટ, નીચી નજરે 'સુખસાતામાં છું,' કહી પોતાને આસને જતા રહેતાં.....

પ્રમાર્જના સંયમ.... અને પરિષ્ઠાપના સંયમ.... મન:સંયમ, વચનસંયમ અને કાયસંયમ....

મન, વચન અને કાયા પરમાં બિલકુલ ન જાય એ માટેની આ અદ્ભુત વ્યવસ્થા.

બાહ્ય તપ : સ્વાધ્યાય માટેની સજ્જતા

"અહિંસા સંજમો તવો..." તપ.

પ્રભુએ દર્શાવેલ બાહ્ય તપ પણ કેવો મઝાનો છે ? બાહ્ય તપ શરીરને સાધના માટે સજ્જ કરે છે.

બાહ્ય તપમાં મુખ્યત્વે ત્રણ બાબતો છે :

(૧) ભોજન સર્વથા બંધ કરવું અથવા ઓછું કરવું. (અનશન, ઉણોદરી, વૃત્તિ સંક્ષેપ, રસત્યાગ.)

(૨) પરિપહો વગેરે ને સહેવા અને યોગાસનો વગેરેથી શરીરને કાયોત્સર્ગ વગેરે માટે તૈયાર કરવું. (કાય-ક્લેશ) અને

(૩) વિષયો જ્યાંથી પ્રવેશ કરે છે તે દ્વાર (ઇન્દ્રિયો વગેરે) બંધ કરવા અને છતાંય વિષયો સદંતર બંધ ન થાય તો તે પ્રતિ રાગ-દ્વેષ ઓછા કરવા. (પ્રતિસંલીનતા).

ભોજન બંધ યા ઓછું કરવાથી અથવા તે ઓછું ભોજન પણ ઘી-દૂધ આદિ વગરનું લેવાથી (રસત્યાગ) અને ઓછા દ્રવ્યો (વૃત્તિસંક્ષેપ) લેવાથી ભોજનવિષયક રાગ-દ્વેષ બહુ જ ઓછા થશે. સાથે સાથે ભોજનની થોડી માત્રા અપ્રમાદને તીવ્ર બનાવશે.

પરિષદ સહન : વ્યવહાર ચારિત્ર

બહુ મજાની પ્રસિદ્ધ પંક્તિ છે : “પરિષદ સહનાદિક પરકારા, એ સબ હૈ વ્યવહારા, નિશ્ચય નિજ ગુણ ઠરણ ઉદારા....”

પરિષદોને સહેવા તે વ્યવહાર ચારિત્ર શી રીતે? ખ્યાલ છે કે નિશ્ચય ચારિત્રનું સાધન વ્યવહાર ચારિત્ર છે. અને નિશ્ચય ચારિત્ર છે સ્વગુણમાં સ્થિરતા.

મુનિ રાત્રે નક્કી કરે કે સવારે કાયોત્સર્ગ ધ્યાન શરુ કરું....અને સ્વગુણાનુભૂતિ કરું. સવારે ઊઠતાંની સાથે શરીરમાં કળતર જેવું કે ધૂજારી જેવું લાગશે તો કાયોત્સર્ગ ધ્યાનનું શું થશે ? આની સામે શરીર ઠંડી, ગરમી, રોગ આદિથી અભ્યસ્ત હશે તો સાધનામાં રુકાવટ નહિ આવે. સ્વગુણની ધારામાં વહેવા માટેની પૃષ્ઠભૂ પરિષદસહન આપે છે.

પરિષદો દર વર્ષે કે મહિને..... ?

“તત્ત્વાર્થ”નું પ્યારું સૂત્ર છે: “માર્ગાચ્યવનનિર્જરાર્થ પરિષોઢવ્યા: પરિષદા:” (૧૬/૮) પ્રભુના માર્ગમાંથી આપણે ચ્યુત ન થઈ જઈએ કે બીજે ક્યાંક ફંટાઈ ન જઈએ માટે આ મજાના પરિષદો...

આપણે દર વર્ષે એક વાર બાવીસે પરિષદોમાંથી પસાર થઈએ કે દર મહિને ? ને એમાંય વચન પરિષદનો દિવસ હોય.... બધાને કહી દીધું હોય: આજે મને જેટલું સંભળાવવું હોય તેટલું સંભળાવજો... કો’કે કટુવચનો કહ્યાં. આંખો આનંદાશ્રુથી ઊભરાઈ ઊઠે : કેવી સરસ નિર્જરા આજે થઈ !

બાળકને મીઠાશ જોડે સંબંધ હોય છે તેથી લાડુ, મોહનથાળ કે પેંડા કંઈ પણ હોય તે ગમે. આકાર જોડે એને સંબંધ નથી. આપણનેય નિર્જરા ગમે ને ? પછી તે સ્વાધ્યાય દ્વારા આવેલ હોય કે વચન પરિષદ દ્વારા. શો વાંધો?

આસનો : ગન્ધિઓની સહિયતા

કાયકલેશનો એક પ્રકાર પરિષદ સહન છે તો બીજો પ્રકાર છે વિવિધ

આસનોમાં શરીરને ગોઠવવાનું. પંચાંગી યોગ (સ્થાનથી અનાલંબન સુધીનો)માં સ્થાન (મુદ્રા)નું મહત્ત્વ છે જ.

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય મહારાજ નવપદપૂજામાં મુનિરાજનું ગુણવર્ણન કરતાં કહે છે :

‘કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રા ધીર આસન, ધ્યાન અભ્યાસી સદા.....’

કાયકલેશ....વિભિન્ન ક્રિયાઓમાં વિભિન્ન આસનો છે. વીરાસન આદિમાં શરીરનાં મર્મસ્થાનો, ગ્રન્થિઓ પર દબાવ આવવાથી તે ગ્રન્થિઓ (Glands) સક્રિય બને.

સાધન ત્રિપદી

અને અભ્યન્તર તપ... એમાં પણ બે ત્રિપદી બનાવીએ તો પ્રાયશ્ચિત, વિનય અને વેયાવચ્ચની ત્રિપદી સાધન ત્રિપદી બનશે.

જવું છે સ્વાધ્યાયમાં. સ્વગુણ દર્શનની ધારામાં. દેખીતી રીતે, પરનો પ્રવાહ બંધ કરવો પડશે. પ્રાયશ્ચિત રાગ અને દ્વેષને શિથિલ કરશે. વિનય અને વેયાવચ્ચ અહંકારને શિથિલ કરશે.

હજુ વિનય શક્ય છે. લોહીમાં સંસ્કાર પડેલા છે : વડીલોની સેવા કરો... પણ વેયાવચ્ચ....? થોડું અઘરું એ છે. નાના મુનિ કે નાનાં સાધ્વીજી માંદાં પડ્યાં છે તો તેમની પણ સેવા કરો. ઝૂકો, માત્ર ઝૂકો.... અને તમારું આ ઝૂકવું, અહંકારથી થોડા ઉપર ઊઠવું; તમને સ્વાધ્યાયાદિમાં જવા માટે એ સક્ષમ બનાવે છે.

સાધ્યત્રિપદી : દર્શનથી અનુભૂતિ સુધી

સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ સાધ્ય ત્રિપદી છે. સ્વાધ્યાય એટલે સ્વગુણદર્શન, ધ્યાન એટલે સ્વગુણ સ્પર્શ અને કાયોત્સર્ગ એટલે સ્વગુણાનુભૂતિ.

સ્વાધ્યાય... પોતાના ગુણોનો આમને-સામને થતો પરિચય. ભીતરી લોકમાં થયેલું ડોકિયું. બહારના અંધારાની વિરુદ્ધ ત્યાં કેવો ઝળાંહળાં પ્રકાશ છે!

સ્વાધ્યાય....ભીતરની દુનિયાનું દર્શન. ધ્યાન....થોડાંક ડગલાં ભીતરની દુનિયામાં ચાલવું. કાયોત્સર્ગ....ભીતરી દુનિયાનો એક એવો અનુભવ : જે

તમને બહારની દુનિયાના રસથી દૂર-સુદૂર મોકલી દે. અંદરની દુનિયાનો પ્રગાઠ અનુભવ.

બિથોવન

સંગીતસમ્રાટ બિથોવન એક સમારોહમાં પિયાનો બજાવતા હતા. તેમની કળાના ઊંડાણથી પ્રભાવિત બનેલ એક શ્રોતાએ કહ્યું : કાશ ! હું પણ આવું સંગીત બજાવી શકું.....

બિથોવને નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો : ૪૦ વર્ષ સુધી રોજ આઠ કલાક રીયાઝ કરી શકો, આની પાછળ મથી શકો તો તમે પણ આ રીતે પિયાનો બજાવી શકો.....

ધર્મ.....પ્રભુની પ્રસાદી....જેના મનમાં હંમેશા આ ધર્મ રહેતો હોય છે તે કેટલો તો બડભાગી છે ! “જસ્સ ધમ્મે સયા મણો....” વિભાવમાં ગયેલ મનને સ્વભાવમાં લાવવું છે. શ્રદ્ધા છે કે પ્રભુની અનરાધાર વરસતી રહેલી કૃપા આ કાર્ય કરશે જ.

ગુરુનો ચરણસ્પર્શ કેમ ?

“દેવા વિ તં નમસંતિ....” આવા સાધકના ચરણોમાં દેવોય જૂકે છે. પણ બહુ મજાની વાત એ છે કે સાધક પ્રભુનાં ચરણોમાં, અહોભાવના લયમાં એવો તો જૂકેલો છે કે એને બીજો કશો ખ્યાલ નથી....એનાં ચરણોમાં કોણ જૂક્યું, એનો એને બિલકુલ ખ્યાલ નથી.

“હિમાલયન માસ્ટર્સ”માં સ્વામી રામ લખે છે કે એક સંતે એમને પૂછેલું કે સદ્ગુરુનો ચરણસ્પર્શ આપણે કેમ કરીએ છીએ ?

સ્વામી રામને ખ્યાલ ન આવ્યો. ત્યારે સંતે કહ્યું : સદ્ગુરુ એટલે પ્રભુનાં ચરણોમાં જૂકેલું અસ્તિત્વ. ગુરુનો ચહેરો દેખાતો નથી, પરમાત્મા તરફ જૂકેલ હોવાને કારણે. ને માટે સંતનાં ચરણોની પૂજા આપણે કરીએ છીએ. આપણી તરફ છે માત્ર ચરણો.... અને એ શ્રીચરણો મળી જાય ત્યારે.....? મીરાં કહે છે : ‘ચરન બિના મોહિ કછુ નહિ ભાવે, જગ માયા હે સપનન કી.....’

[૨]

આધારસૂત્ર

જહા દુમસ્સ પુપ્ફેસુ,
ભમરો આવિયઇ રસં ।
ણ ચ પુપ્ફં કિલામેઇ,
સો અ પિણેઇ અપ્પયં ॥ ૨ ॥

જેવી રીતે ભમરો વૃક્ષના પુષ્પોમાંથી થોડો-થોડો રસ પીવે છે; (આવિયઇ - આપિબતિ = મર્યાદયા પિબતિ...) પણ પુષ્પને પીડા નથી આપતો અને પોતાની જાતને તૃપ્ત કરે છે.....

એમે સમણા મુત્તા,
જે લોએ સંતિ સાહુણો ।
વિહંગમા વ પુપ્ફેસુ,
દાણભત્તેસણે રયા ॥ ૩ ॥

એ રીતે, લોકમાં (બાહ્ય-અભ્યન્તર પરિગ્રહથી અથવા રાગ-દ્વેષની ગાંઠોથી) મુક્ત શ્રમણ દાન-ભક્ત (દાતા દ્વારા અપાતા નિર્દોષ આહાર) ની એપણા (ભિક્ષા)માં રક્ત હોય છે. જેવી રીતે ભમરો ફૂલોમાં.

વયં ચ વિત્તિં લબ્ભામો,
ન ચ કોઇ ઉવહમ્મઇ ।
અહાગડેસુ રીયંતે,
પુપ્ફેસુ ભમરા જહા ॥ ૪ ॥

અમે એ રીતે ભિક્ષાને પ્રાપ્ત કરીશું કે કોઈ પ્રાણીનું ઉપમર્દન ન થાય, કેમ કે જે રીતે ભમરો અનાયાસ પ્રાપ્ત ફૂલો પર જાય છે, તે રીતે

શ્રમણ પણ યથાકૃત (ગૃહસ્થો દ્વારા પોતાના માટે સહજભાવથી બનાવેલ)
આહાર માટે ઘરોમાં ભિક્ષા માટે જાય છે....૪

મહુગારસમા બુદ્ધા,
જે ભવંતિ અણિસ્સયા ।

નાણાપિંડરયા દંતા,

તેણ વુચ્ચંતિ સાહુણો ॥ ૫ ॥ ત્તિબેમિ

જે બુદ્ધ (તત્ત્વજ્ઞ) સાધકો ભ્રમરની પેઠે અનિશ્ચિત છે, જુદા જુદા
ભિક્ષા પિંડો (સ્વાદહીન પિંડ ને ભિન્ન ભિન્ન અભિગ્રહો પૂર્વક) માં રત
અને ઈન્દ્રિય વિજેતા છે, તે કારણથી તેઓ સાધુ કહેવાય છે.

-એમ હું કહું છું.

કેવી અનુપમ આ સાધના

એક ભિક્ષુ વહોરવા ગયેલ. બહેન કંટાળેલી હશે યા ગમે તેમ, એણીએ કચરાપાત્ર ઊઠાવ્યું હાથમાં અને ભિક્ષુના પાત્રમાં કચરો નાંખ્યો.

એ બૌદ્ધ ભિક્ષુએ હસીને ધન્યવાદ આપ્યો. બાઈ આત્મી બની ગઈ. માની એમ શકાય કે આવી વર્તણૂંકથી ભિક્ષુ ગુસ્સે થશે... પણ અહીં જ તો સામાન્ય વ્યક્તિથી સાધક જૂદો પડે છે ને ! સામાન્ય વ્યક્તિ પાસે અપેક્ષાઓની લાંબી હારમાળા છે. સાધક નિરપેક્ષ છે.

અપેક્ષા હોય અને પૂરી ન થાય તો આઘાત લાગે, દુખ જન્મે. અપેક્ષા જ ન હોય ત્યાં શું થાય ?

બાઈએ પૂછ્યું, તમે ધન્યવાદ મને કેમ આપ્યો ? ભિક્ષુ કહે : તમે કંઈક તો મને આપ્યું જ છે ને !

કેટલો સરસ, વિધાયક દૃષ્ટિકોણ !

આ વિધાયકતા ક્યાંથી આવી ?

આ વિધાયકતા આવી છે સાધના પૂત દૃષ્ટિમાંથી. નિરપેક્ષતાનો લય

છે. અહાં કોઈની, કશાની અપેક્ષા નથી... અપેક્ષા છે પરમાત્માના વચનોની...
ઈચ્છા છે પ્રભુના પથ પર ચાલવાની'....

કેવી મઝાની આ સાધના !

દેહ રહે, દેહાધ્યાસ (દેહમાં હું પણાની બુદ્ધિ) ન રહે એવી આ મઝાની
સાધના છે. અષ્ટાવક ઋષિ અને જનક રાજાનો સંવાદ યાદ આવે. અષ્ટાવક
કહે છે : 'ન તે સદ્ગોઽસ્તિ કેનાપિ, કિં શુદ્ધસ્ત્યક્તુમિચ્છસિ । સદ્-ઘાત-
વિલયં કુર્વન્, એવમેવ લયં વ્રજ ॥ ૬૮ ॥' (તારો કોઈની જોડે સંગ
નથી. તું શુદ્ધ છે. તારે શું છોડવાનું છે ? (જો તું કોઈની જોડે જોડાયો નથી
તો....) દેહાભિમાન (સંઘાત) ને મિટાવીને તું કૃતકૃત્ય બની જા.)

પછી શું થશે ?

ચમત્કાર. જીવન અને મૃત્યુમાં પછી કોઈ ફરક રહેશે નહિ. સુખ અને
દુઃખ એક સરખાં રહેશે.

પહેલાં ડગલે જ

સાધનાના રંગે જેમ તમારું અસ્તિત્વ રંગાતું જશે તેમ આ બધું
અનુભવાતું જશે.

સાધનાનો આસ્વાદ.....તમારો ભીતરી આસ્વાદ...પરમાત્મા તરફથી
મળેલ આસ્વાદ..... સાધનાના માર્ગે પહેલું ડગલું ભરશો ને નવા જ
અનુભવથી તમે વિસ્મિત, આત્મા બની જશો. 'અચ્છા, આવો આનંદ
સાધનાલોકમાં હોય છે ?'

સુગંધ સાધનાની. સુગંધ સાધનાદાતા ગુરુદેવની. બહુ મઝાની એક વાત
કહું કે બધા જ પહોંચેલા ગુરુઓની સુગંધ એક સરખી હોય છે. કારણ છે
સદ્ગુરુનું ખાલી થઈ જવું તે. એ ખાલીપામાંથી પરમ ચૈતન્ય પ્રગટી રહ્યું છે.
તો તમે માણો છો તે સુગંધ પરમ ચૈતન્યની છે.

સુલસાની ચેતોદશા

ભ્રમરવૃત્તિ.....ભિક્ષાએ ગયેલ મુનિ. નિર્દોષ ભિક્ષા વહોરે છે. એનું
અન્તર ભીનું, ભીનું થયેલ છે. ગદ્ગદ થયેલ હૃદય આલાપતું હોય છે :

મારા પ્રભુએ કેવી સરસ આ નિર્દોષ ભિક્ષાયર્યા આપી છે ! આંખો વરસતી હોય, ઝરતી હોય, ટપકતી હોય....

નાનામાં નાની કોઈ પણ સાધના હોય. પ્રભુ એ કરાવે ત્યારે હૃદય ભીનું, ભીનું બની જાય. કેવી સાધના પ્રભુએ કરાવી !

ભ્રમરવૃત્તિ અહીં સુલસાવૃત્તિમાં પરિણમે છે. મહાસતી સુલસાએ પ્રભુની પ્રસાદી રૂપ ‘ધર્મલાભ’ આશિષ સાંભળી, ને એણીનાં રોમ રોમ ખીલી ઊઠ્યાં. આંખોમાંથી આંસૂધારા વહેવા લાગી. ગળે હતાં ટૂંસકાં.... ‘મારા પ્રભુએ મને, એમની એક નાચીઝ દાસીને યાદ કરી ? પ્રભુના આવડા મોટા ઋણમાંથી હું ક્યારે મુક્ત બની શકીશ ?’

સાધના સુલસાવૃત્તિમાં પરિણમે છે ત્યારે નાનકડી દેખાતી સાધના બહુ મોટા આયામમાં ફેલાય છે... અહોભાવની પાણીની સપાટી પર સાધનાનું તેલબિન્દુ વિસ્તરે છે. યાદ આવે મહોપાધ્યાયજી યશોવિજય મહારાજ : ‘તેલબિન્દુ જિમ વિસ્તરેજી, જળમાંહિ ભલી રીત....’

સાધના પ્રત્યેનો આ અહોભાવ...સાધનાને દર્શાવનાર પ્રભુ પ્રત્યેનો આ છલક-છલક થતો અહોભાવ છે તેલબિન્દુ. પરમાત્માના ગુણો છે જળની સપાટી. પોતાનો અહોભાવ વિસ્તર્યો છે એમાં કારણ પોતે નથી, પણ પ્રભુના ગુણો છે. આવા ગુણો જોઈને કોને અહોભાવ ન થાય ? (‘સુમતિનાથ ગુણ સું મિલીજી, વાધે મુજ મન પ્રીત....’)

‘જહા દુમસ્સ.....’ ‘એમેએ....’ ભ્રમરવૃત્તિનું શાબ્દિક નિરૂપણ : વૃક્ષના ભિન્ન ભિન્ન ફૂલો પર બેસીને ભ્રમરો રસ પીએ છે અને ફૂલને સહેજ પણ પીડા નથી આપતો તે રીતે આ શ્રમણો જે મુક્ત છે, સાધુત્વથી દીપ્તિમાન છે; નિર્દોષ એપણામાં લીન હોય છે. કોઈને પીડા ન થાય અને સાધનામાં સહાયક પોતાનો દેહ પણ પોષાઈ જાય એવી રીતે વર્તે છે.

‘વયં ચ....’ ‘મહુગાર..’ કેટલી સરળ અભિવ્યક્તિ : અમે ભિક્ષાને મેળવીશું, પણ કોઈનેય પીડા નહિ આપીએ..... ભ્રમર જેવા બુદ્ધ અને અનિશ્ચિત (કોઈ એક સ્થળે બદ્ધ ન થયેલ) હોવાથી મુનિઓ ભિન્ન ભિન્ન ઘરેથી ભિક્ષા પિંડને લેનારા અને ઈન્દ્રિયવિજેતા હોય છે,

બે લય : ગ્રન્થોને ઝીલવા માટે.....

કેટલાક શબ્દોને નિર્યુક્તિકાર મહર્ષિ અને ટીકાકાર મહર્ષિએ જે સરસ રીતે ખોલ્યા છે; વાંચતાં પુલકિત થઈ જવાય...

એટલે જ એવો એક વિચાર વારંવાર ઘુંટાતો હોય છે કે આવા પાવન ગ્રન્થોને સાધનાના ચોક્કસ લયમાં જઈને જ ઝીલી શકાય... અહોભાવને ગાઢ બનાવ્યા પછી જ તમે એ વાંચી શકો.

સાધનાના લય પર સાધકે ગ્રન્થોને ઝીલવા જોઈએ. અહીં બે લય થશે. પહેલો લય છે, સાધુ માટે, સામાયારી પાલનનો. સામાયારીનું પાલન અહોભાવના લય પર ચાલ્યા કરશે.

બીજો લય છે ચોક્કસ ગ્રન્થને ઝીલવા માટેના, આત્મસાત્ કરવા માટેના ચોક્કસ લયનો.

ધારો કે દશવૈકાલિકસૂત્રને આત્મસાત્ કરવું છે તો એ માટે સાધકે ચોક્કસ સાધનામાંથી પસાર થવું જોઈએ.

‘જે ભવંતિ અણિસ્સિયા....’

પહેલા અધ્યયનને ઝીલવું છે. ‘જે ભવંતિ અણિસ્સિયા....’ આ પંક્તિ એ માટેની સાધના બનશે. પર પદાર્થમાંથી, પર વ્યક્તિઓમાંથી પોતાની ચેતનાને સાધક કાઢી લેશે.

પર વ્યક્તિનો વિચાર મનમાં ઝલકી ગયો. આત્મનિરીક્ષણ તીક્ષ્ણ ચાલુ હશે. ‘કેમ મારું મન પરમાં ગયું?’ ‘પરમજ્યોતિઃ પંચવિંશતિકા’માં પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી યશોવિજય મહારાજે પરમાંથી ચેતનાને કાઢવા માટે દ્વિસૂત્રી કાર્યક્રમ આપ્યો છે: ‘બહિર્ભાવેષુ શેરતે, ઉદાસતે પરદ્રવ્યે.’ જીવન્મુક્ત મહાત્માઓ બહિર્ભાવમાં સૂઈ જાય છે. પર દ્રવ્યોમાં ઉદાસીન હોય છે.

વસ્ત્ર કે પાત્ર વગર તો ચાલશે નહિ. વસ્ત્ર-પાત્ર રાખશે પણ ખરા; પણ એ પર રાગ નહિ; ઉદાસીનભાવ ત્યાં ઝલકતો હશે.

પણ રાગમાં જવાની વાત આવે તો....? ના, એ નહિ આવે. બહિર્ભાવમાં સાધક સૂતેલો હશે.

કાંબળી વહોરવી છે ત્યારેય સાધુ એ ખ્યાલ રાખશે કે આકર્ષક સાલ ન આવી જાય.

નાનામાં નાની ચીજ પરનો પણ રાગ પાલવી શકે તેમ નથી. પરમાં મનનું ન જવું નો સીધો અર્થ પરમાત્મામાં તેટલો સમય મનનું હોવું. અને આ વાત સાધકને કેમ પાલવી શકે ?

‘કહં નુ કુજ્જા.....’

બીજા અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવાની સાધના એની પહેલી ગાથામાં છે. ‘કહં નુ કુજ્જા સામણં, જો કામે ન નિવારણ....’

અત્યાર સુધી કેન્દ્રમાં પોતાની ઈચ્છાઓ હતી. મુનિ ઈચ્છાની સામે આજ્ઞાને મૂકવા માગે છે.

બીજા અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવું છે... સાધક આજ્ઞા પાલનના આનંદને માણશે. પોતાની ઈચ્છા જેવું કશું નહિ હોય. ગુરુદેવ આજ્ઞા આપે તેમ...

નવ્વાણુમી ઓળી સાધકને ચાલે છે. નવ્વાણું આયંબિલ થઈ ગયા. સોમા દિવસે ગુરુદેવ પર્યક્ષખાણ એકાસણાનું આપશે. ગુરુદેવ કેમ આપે છે તે ગુરુદેવ જાણે....શિષ્ય તરીકે સાધક માત્ર એને સ્વીકારશે. એ એ નહિ વિચારે કે સોમા દિવસે એકાસણું કરું તો મારી ઓળીનું શું થાય ? એ વિચારશે કે ગુરુઆજ્ઞા ન પાળું તો મારા શ્રામણ્યનું શું થાય ?

આ છે સરસ પશ્ચાદ્ભૂ બીજા અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવાની.

‘નિર્ગંથા ઉજ્જુદંસિણો.....’

ત્રીજા અધ્યયનની સાધના છે ઋજુદર્શિતા. ઋજુનો અર્થ સંયમ કરાયો છે યૂર્ણિમાં. ને એ રીતે અહીં અર્થ મળશે સંયમદર્શિતા.

આચારાંગ સૂત્રનું સાધકને અપાયેલ વિશેષણ ‘પરમયક્ષ્મૂ....’ અહીં યાદ આવે જ... સાધક યા તો પરમાત્માને નીહાળતો હોય, યા પરમાત્માના મઝાના સાધના પથને યા તો પરમાત્માના પ્રતિનિધિ સમા ગુરુદેવને....

સંયમદર્શિતાની સાધના સંયમ-એકાગ્રતામાં પરિણમશે. સાધુજીવનના આચાર-પાલનમાં યુસ્તતા અને પરિણતિમાં આવી રહેલ નીખાર.

કેટલી સરસ પૃષ્ઠભૂ..... !

‘સવ્વભૂયણ્ણભૂયસ્સ....’

ચોથા અધ્યયનમાં તો પ્રભુનો સ્પર્શ પામવાનો છે. વિભાવના વચ્ચે દૂર ફેંક્યું (૧લા અધ્યયનની સાધના), ઈચ્છાઓને નિરર્થક ગણી દૂર કરી (૨જા અધ્યયનની સાધના) અને સંયમમાં એકાગ્રતા આવી.... (૩જા અધ્યયનની સાધના) હવે પ્રભુનો સ્પર્શ મળે જ ને !

ને એ માટેની સાધના ‘સવ્વભૂયણ્ણભૂયસ્સ, સમ્મં ભૂયાઈં પાસઓ.... પંક્તિમાં વર્ણવાયેલી છે. સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના સરખા લેખવા. સહેજ પણ કોઈને પીડા થાય, પોતાનાથી ન ખમાય.... ઘાસ પર પગ મૂકવો જ પડ્યો હોય ત્યારે જે પીડા ઉપજે.....અસહ્ય, અકથ્ય.

‘ન મે કપ્પઙ્ગ....’

પાંચમાં અધ્યયનની સાધના સરસ રીતે આવર્તિત થતા આ પદમાં છે : ‘ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં...’ મને આ ન ખપે. કારણ કે મારા પ્રભુએ આ લેવાની મને ના પાડી છે. મારા પ્રભુએ કહ્યું છે તે જ રીતે મારે ભિક્ષા લેવી છે.

અહીં બધું જ ગોણ બને છે. પ્રભુની આજ્ઞા મુખ્ય બને છે. પ્રભુની આજ્ઞા પ્રત્યેનો અહોભાવ, ધૂમરાતો અહોભાવ એ અહીં સાધનાનો સ્થાયીભાવ બનશે.

ભિક્ષાના બેંતાલીસ દોષ પૈકીના એક એક દોષ પર અનુપ્રેક્ષણ થવાથી પ્રભુની આજ્ઞા પર એવો તો અહોભાવ સુદૃઢ બનશે....

‘સઓવસંતા અમમા અર્કિંચણા.....’

છટ્ટા અધ્યયનની સાધના : ‘સઓવસંતા અમમા અર્કિંચણા....’ સાધક હોય હંમેશને માટે ઉપશાન્ત, મમત્વ શૂન્ય, જેને પોતાનું કશું નથી...

અને તમારું કશું જ ન હોય તો તમે પ્રભુના !

મિતભાષિતા

સાતમા અધ્યયનની સાધના ન બોલવાની, યા તો મિતભાષિતાની છે.

(મિત્રે અદુરે અણુવીઢ ભાસણ...)

મિત્રભાષિતા. એક શબ્દથી ચાલતું હોય તો બીજો શબ્દ ન વાપરવાનો.
આ લય પર આ અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવાનું.

સ્વાધ્યાયમાં ઓતપ્રોતતા

આઠમા અધ્યયનની સાધના આ પંક્તિમાં દેખાય : ‘મિત્રો કહાહિં ન
રમે, સજ્જાયમિ રઓ સયા’.....

સાધુ વિકથા તો કરે જ નહિ, અને સાતમા અધ્યયનની સાધનામાં
મિત્રભાષિતાની વાત આવેલી જ છે એટલે જરૂરથી વધારે તે બોલે જ નહિ.

પણ ક્યારેક જરૂરી શું તેમાંય ગેરસમજૂતી દૂર થઈ જાય છે. ‘મિત્રો
કહાહિં ન રમે.....’ પરસ્પર કથા પણ નહિ કરવાની.

પર તરફ ખૂલે તે વિકથા. સ્વ તરફ ખૂલે તે સ્વાધ્યાય. જે પર કે સ્વ
તરફ ન ખૂલે તે કથા.

જેમ કે વિહારમાં સામેથી આવતા મુનિવૃન્દને આગળના ગામમાં કેટલા
ઘર છે એ વાત એવણાના સન્દર્ભમાં પૂછીએ તો વાંધો નથી. પણ ગરમીના
દિવસોમાં ત્યાંનો ઉપાશ્રય કેવો છે તે પૂછશું તો.....?

અથવા તો એવા પ્રશ્નો પૂછીએ, જે સાધના તરફ ન ખૂલતા હોય
તો.....? સૂત્ર સ્પષ્ટ છે : ‘મિત્રો કહાહિં ન રમે.....’

વિનય દ્વારા જ્ઞાન

નવમા અધ્યયનની સાધના : ‘નાણમેગગચિત્તો અ ટિઓ’...ગુરુદેવના
વિનયથી મળતું જ્ઞાન એકાગ્રચિત્તતા દ્વારા સ્વરૂપસ્થિતિ સુધી લઈ જઈ શકે
છે.

જ્ઞાનદાતા ગુરુદેવનો ખૂબ ખૂબ વિનય...પ્રશમરતિ પ્રકરણ યાદ આવે :
‘ગુર્વાયત્તા યસ્માત્ શાસ્ત્રારમ્ભાઃ ભવન્તિ સર્વેપિ.....’

‘સ ભિક્ષૂ’...

દશમા અધ્યયનની લગભગ દરેક ગાથાને અંતે આવે છે. ‘સ ભિક્ષૂ’
તે જ ભિક્ષુ.... તે જ ભિક્ષુ....

પહેલી ગાથાનું આ પદ ધ્યાન ખેંચે તેવું છે. 'નિચ્ચં ચિત્તસમાહિઓ
હવિજ્જા'... પ્રભુની સાધના જે ચિત્તસમાધિ, ચિત્તપ્રસન્નતા આપે છે તેની વાત
અહીં કરાઈ છે.

ઘટનાઓ અનુકૂળ ઘટે કે પ્રતિકૂળ; મુનિનું મન સદા સમાહિત હોય....

દશમા અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવાની સાધના : સમાધિ....

પરમાંથી મનને કાઢવાથી શરૂ થયેલી સાધના આજ્ઞાપાલન, આચારશુદ્ધિ,
ભિક્ષાશુદ્ધિ, વિનય આદિ દ્વારા સમાધિના દ્વારે પહોંચી.....

નિશ્ચલતા

પહેલી ચૂલિકાની સાધના છે મનને એકદમ નિશ્ચલ બનાવવાની
સાધનાનો અનુભવ મનને સાધના માટે પ્રાણાર્પણથી તૈયાર કરે છે.

‘જસેવમપ્પા ડ હવિજ્જ નિચ્છિઓ,

ચઙ્ગ દેહં ન હુ ધમ્મસાસણં ।

તં તારિસં નો પઙ્ગલંતિ ઙ્ગંદિઆ,

ઝવિંતવાયા વ સુદંસણં ગિરિં ॥

આત્મા થયો નિશ્ચિત જેહનો કે,

ત્યજીશ હું દેહ ન ધર્મશાસન;

તેને ચળાવી નવિ ઈન્દ્રિયો શકે,

ઝંઝાનિલો મેરુ મહાદ્રિને યથા.... (ઉમાશંકર જોષી.)

પ્રતિકૂલન

બીજી ચૂલિકાની સાધના છે આ પદ: ‘અણુસોઓ સંસારો, પડિસોઓ
તસ્સ ઉત્તારો....’ અનુકૂલન તે સંસાર. પ્રતિકૂલન તે ભવપાર.

કેટલી સરસ આ સાધના !

જેટલી પ્રતિકૂળતા વધારે, નિર્જરા વધુ... મજા જ મજા. શરીર રોગોથી
ઘેરાયેલું હોય ને મુનિનો ચહેરો હોય પ્રસન્ન પ્રસન્ન.....

અનોખો આનંદ

આ એક ઊડતું ચિત્ર છે. આવી કોઈ પણ એકાદ મનભાવન તે તે અધ્યયનની પંક્તિને તેટલા દિવસો - જેટલા દિવસ તે અધ્યયન ગોખીએ, યા તેનું અર્થાનુપ્રેક્ષણ કરીએ કે તેની ટીકા વાંચીએ ત્યારે ભીતર જડેલી રાખીએ.

એ પંક્તિ જીવંત બની રહે. સાધનાના સ્તર પર કાર્યરત બની રહે... ત્યારે એની પૃષ્ઠભૂ પર એ અધ્યયનને આત્મસાત્ કરવાનો કો અનોખો આનંદ હોય.

લાગે છે કે આવા અનુપમ સૂત્રને આવા કોઈ સાધનાના ચોક્કસ લયને સ્વીકારી આત્મસાત્ કરીએ.

દિવસોના દિવસો સુધી એક પંક્તિ સાધકના હૃદયનો કબજો લઈ લે.... એ હદે કબજો લઈ લે કે એ પંક્તિ જીવંત અનુભૂતિના સ્તર પર આવી રહે.

એક અદ્વિતીય આનંદ હોય આ જીવનનો.

દર મહિને અર્થાનુપ્રેક્ષા

આ સંદર્ભમાં જ એક વાત વાચનાઓમાં હું ભારપૂર્વક કહેતો હોઉં છું કે દર મહિને એકવાર દશવૈકાલિક સૂત્રની અર્થાનુપ્રેક્ષા થવી જોઈએ.

બેએક દિવસ એક અધ્યયનની અર્થાનુપ્રેક્ષામાં જાય અને ત્યારે ધ્રુવપદ સમી કોઈક પંક્તિ હૃદયને વલોવ્યા કરે.

એવું પણ થાય કે દર મહિને અર્થાનુપ્રેક્ષા થાય ત્યારે, તે તે અધ્યયનની અર્થાનુપ્રેક્ષાના દિવસોમાં ભિન્ન ભિન્ન ધ્રુવપદને સ્થાયીભાવ રૂપે મૂકી તેની પૃષ્ઠભૂ પર આખા અધ્યયનને આસ્વાદીએ. તેમાં ભીતર ઊતરીએ.

‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે.....’

ટીકામાં ‘શ્રમણ’ પદનો સરસ અર્થ અપાયો છે.

શ્રમણ (‘એમેએ સમણા.....’) શબ્દની વ્યાખ્યા આ રીતે અપાઈ છે : ‘શ્રામ્યન્તીતિ શ્રમણાઃ, તપસ્યન્તીત્યર્થ.....’ તપશ્ચર્યામાં જે લીન હોય તે શ્રમણ.... સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાયોત્સર્ગ આદિમાં ડૂબેલા.... આનંદધનજી મહારાજે આપેલી વ્યાખ્યા યાદ આવે : ‘આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે.....’

દશવૈકાલિકસૂત્રના બીજા અધ્યયનની પ્રારંભની નિર્યુક્તિ ગાથાઓમાં પણ શ્રમણ શબ્દની સરસ વ્યાખ્યા જોવા મળે છે.

જહ મમ ન પિયં દુક્ખં,
જાણિય એમેવ સવ્વજીવાણં ।
ન હણઙ્ગ ન હણાવેઙ્ગ ય,
સમમણર્હિ તેણ સો સમણો ॥ ૧૫૪ ॥

નત્થિ ય સિ કોઙ્ગ વેસો,
પિઓ વ સવ્વેસુ ચેવ જીવેસુ ।
એણ હોઙ્ગ સમણો, એસો અન્નોઽવિ પજ્જાઓ ॥ ૧૫૫ ॥

મને જેમ દુખ પ્રિય નથી, તેમ બધાં જીવોને દુખ પ્રિય નથી એમ માનીને ન કોઈને હણે, ન હણાવે; અને આ રીતે પોતાના સરખા બધાને લેખે તે શ્રમણ....

બીજી રીતે પણ વ્યાખ્યા અપાઈ છે : જેને બધા પ્રાણીઓમાં કોઈ પ્રત્યે રાગ નથી, યા દ્વેષ નથી અને આ રીતે જેનું મન સમભાવમાં ઓતપ્રોત છે તે શ્રમણ છે.

સાધનાના કેટલા સરસ પડાવો ખૂલી રહ્યા છે ! અહિંસક ભાવ (ન હણઙ્ગ...), સમભાવ (નત્થિ સિ કોઙ્ગ વેસો,) અને આન્તરિક સાધના (અભ્યન્તર તપ)માં લીન બનવું.....

સાધના ગુરુદત્ત છે ને ?

‘દાણભક્તેસણે ત્યા....’ દાન-ભક્તની એષણામાં રત એવા મુનિવરો.... દાનભક્ત શબ્દ એટલા માટે મૂકેલ છે કે મુનિ દત્ત ભોજન જ લઈ શકે છે. અદત્ત નહિ.

ભોજન તીર્થંકર ભગવાન દ્વારા દત્ત (અનુમત) હોય. ગુરુએ એ વાપરવાની પરવાનગી આપેલ હોય, અચિત્ત (નિર્જીવ) જ ગોચરી હોવી જોઈએ (જીવદત્ત). અને માલિકે ઈચ્છાથી આપેલ હોય (સ્વામિદત્ત).

સાધનાના સન્દર્ભમાં આ વાત ખોલીએ તો પ્રભુદત્ત સાધના શિષ્ય પાસે ગુરુદત્ત થઈને જ આવવી જોઈએ.

વિનય, સ્વાધ્યાય, વૈયાવચ્ચ આ બધી જ સાધનાઓ પ્રભુદત્ત છે; પરંતુ સાધક તો ગુરુ તે તે સમયે જે જે સાધના કરવાનું કહેશે તે જ કરશે.

સાધકે શું કરવું જોઈએ ?

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર સાધનાની ગુરુદત્તતાનો સરસ આયામ આપે છે : ‘પુચ્છેજ્જ પંજલિઝડો, કિં કાયવ્વં મણ્ણેહ.....?’ (૨૬/૮) શિષ્ય પૂછે છે ગુરુદેવને : આજે મારે શું કરવાનું છે ?

વિનય અને વૈયાવચ્ચ સરસ છે. તો સ્વાધ્યાય કંઈ ઓછો સરસ છે ? અને ભક્તિ.....એની શી વાત થાય ?

પણ સાધક શીરીતે નક્કી કરે કે પોતાના માટે શું યોગ્ય છે ? ગુરુદેવ જ નક્કી કરી શકે.

સાધનાના અગણિત આયામ

સાધનાના અગણિત આયામ છે. જેટલા સાધકો એટલા સાધનાના આયામો.

એટલે જ સાધનાને તે તે સાધકની સાધનાકીય પૃષ્ઠભૂના સંદર્ભમાં ગુરુદેવ આપે છે.

જન્માન્તરીય પ્રતીતિ

જ્ઞાની ગુરુદેવ જન્માન્તરીય સાધનાની ધારાનું આકલન કરીને સાધના આપે છે.

ધારો કે એક સાધક ગુરુદેવ પાસે આવ્યો. પંદરેક જન્મથી તે વૈયાવચ્ચની ધારામાં વહીને આવેલ હોય; આ સોળમા જન્મે જો એને સ્વાધ્યાયની ધારા આપી દેવાશે તો શું થશે ?

એની અભ્યસ્ત ધારા વૈયાવચ્ચની છે. સ્વાધ્યાયની ધારા એના માટે અનભ્યસ્ત છે....

વર્તમાનકાલીન ગુરુ પણ અહીં તેની જન્માન્તરીય ધારાને શોધવા કોશિશ કરશે જ.

ગુરુપ્રત્યય. અને એની સાથે આત્મપ્રત્યયની વાત કહી છે.

આત્મપ્રત્યય....સાધકની ભીતર ઊપડતો એક રણકાર. ઝંકૃતિ.....

એ ઝંકાર કહી દે કે ગુરુદેવે આપેલ સાધના માર્ગ જ પોતાનો અભ્યસ્ત સાધનામાર્ગ છે.

મિશ્રણ

સાધકની જન્માન્તરીય ધારાનું આકલન કરવા માટે સદ્ગુરુ સાધનાનું મિશ્રણ પણ આપી શકે. અમુક ટકા સ્વાધ્યાય, અમુક ટકા ભક્તિ, અમુક ટકા વેયાવચ્ચ. આ રીતનું મિશ્રણ આપી ગુરુદેવ જોયા કરે. અને પછી નિર્ણય કરે તેની જન્માન્તરીય ધારાનો.

સાધના..... એવી રીતે એને આત્મસાત્ કરવી છે કે જ્યાં સુધી મોક્ષમાં ન જઈએ. એનો સાથ ન તૂટે. ન છૂટે.

સાધના હશે ગુરુદત્ત..... પ્રભુદત્ત સાધનાને ગુરુ દ્વારા સાધક સ્વીકારે.

અને આથી, સામે છેડે, સાધકની એક ક્ષણ પણ ગુરુઅદત્ત ન હોવી જોઈએ. એક મિનીટ કોઈની સાથે વાત કરવી હોય તો ગુરુદેવને પૂછવું પડે. અન્યથા વાતમાં તે ન જોડાઈ શકે.....

‘દાણભક્તેસણે સ્વા....’ સાધક આપેલ ભોજન જ લે છે... એ જ રીતે એ પ્રાસુક (અચિત્ત) ભોજન જ લે છે. અને તે ત્રણે એષણામાં રત હોય છે.

ગવેષણા, ગ્રહણૈષણા, ગ્રાસૈષણા (પરિભોગૈષણા).

ગવેષણા : કલ્પ્ય કે અકલ્પ્ય ભિક્ષાને જોવા માટે ૧૬ ઉદ્દગમ અને ૧૬ ઉત્પાદનના દોષોથી બચવું.

ગ્રહણૈષણા : ભિક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે ૧૦ એષણા દોષોથી બચવું.

પરિભોગૈષણા : આહારના સેવન વખતે માંડલીના પાંચ દોષોથી બચવું.

અનિશ્ચિતતા

‘જે ભવંતિ અણિસ્મિઆ.....’ અનિશ્ચિતતા....

ગોચરીના સંદર્ભમાં અનિશ્ચિતતા પદને ખોલીએ ત્યારે અર્થ છે : ચોક્કસ ઘર વગેરેને વિષે બંધાયેલ નહિ... જીવન-વ્યાપિની સાધનાના સંદર્ભમાં આ પદને ખોલીએ તો અર્થ મળશે : પરને વિષે અનિશ્ચિત.....

અને જે પરમાં બંધાયેલ ન હોય, તે જ પરમ જોડે પ્રીતિના દોરથી બંધાઈ શકે ને !

તમે કોઈના ન હો તો જ પ્રભુના હોઈ શકો.... પરની અનિશ્ચિતતા જ પ્રભુનિશ્ચિતતા પામવા માટેનું દ્વાર છે.

સાધુ પરમાં ન જાય એ માટે આપણી સામાચારીએ જે કાળજી લીધી છે... ઓવારી જવાય તેવું છે આ સિસ્ટમ પર. આ મજાની પરંપરા પર.

‘આવસ્સહી’ સામાચારી

મુનિ ઉપાશ્રયની બહાર જતી વખતે ‘આવસ્સહી’ બોલે છે. મતલબ કે આવશ્યક કાર્ય માટે, ગુરુદેવ ! આપની અનુમતિથી, બહાર જાઉં છું....

મુનિ બહાર જાય એ પહેલાં એના મનમાં નિશ્ચિત હોય છે કે એ રત્નત્રયીની પુષ્ટિ માટે બહાર જાય છે. આ કાર્ય વિના તે બહાર જાય નહિ. એ પછી તે ગુરુદેવની અનુમતિ લે છે. તે મળ્યા પછી ઈર્યાના ઉપયોગ પૂર્વક તે જાય છે.

સાધનાની સૂક્ષ્મતા

કાર્ય પતાવીને મુનિ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરશે ત્યારે ‘નિસ્સીહિ’ને ઉપયોજશે. (‘નિસ્સીહિ; નમો ખમાસમણાણં....’ શબ્દ પ્રયોગ વડે.) ‘હું નિષેધ કરું છું.’

સવાલ એ થશે કે હવે અહીં શેનો નિષેધ કરવાનો છે ?

રત્નત્રયીની પુષ્ટિ માટે જ મુનિ બહાર ગયેલા છે. ઈર્યા સમિતિ પૂર્વક ચાલ્યા છે.

અહીં જ સાધનાની સૂક્ષ્મતાનો આપણને ખ્યાલ આવે છે. મનનો ઉપયોગ જે માર્ગ-શોધનમાં હતો કે એષણા-શોધનમાં હતો, તેમાંથી ઉપયોગ ગયો.

હવે મુકામમાં આવ્યા પછી સ્વાધ્યાયાદિમાં ઉપયોગ રહેશે.

આનો પણ સંક્ષેપ રાત્રે સંથારા પોરિસી સૂત્રમાં આવતા 'નિસ્સીહિ'માં છે... ત્યાં શેનો નિષેધ કરવાનો છે ?

દિવસે મુકામમાં માંડલી આદિ સંબંધી કાર્ય પણ રહેતું હતું. પાણી કાઢવાનું છે કે ગાળવાનું છે આટલોય બહાર ઉપયોગ રાખવો પડે.

રાત્રે એ પણ નથી. માત્ર સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન.... 'આવસ્સહી' અને 'નિસ્સીહિ' શબ્દો દ્વારા સૂચવાતી સાધના સાધકને કેટલી તો સલુકાર્થથી પરમાંથી સ્વમાં મૂકે છે....

'જે ભવંતિ અણિસ્સિયા...' પરમાં અનિશ્ચિત મુનિ... પરમમાં સ્થિર મુનિ.

બીજું અધ્યયન

સામણપુલ્લંગ

(શ્રામણ્યપૂર્વક)

બીજા અધ્યયનનું નામ છે સામણપુલ્લંગ.
(શ્રામણ્યપૂર્વક.)

શ્રામણ્યની પહેલાં શું હોવું જોઈએ ? જે ન હોય તો શ્રામણ્ય હોઈ ન શકે, એવી ધૃતિની વાત આ અધ્યયનમાં સુપેરે થઈ છે.

કામનાઓ / મોહ સાધનાને રફે દફે કરી નાખે છે. ધૃતિ પૂર્વક મોહવિજય કેમ કરવો તેની વિશદ ચર્ચા આ અધ્યયનમાં છે.

‘સેયં તે મરણં ભવે’ જેવાં હૃદયને વીંધી નાખે તેવાં, હયમયાવી દે તેવાં સૂત્રો આ અધ્યયનમાં ઘણાં છે.

[3]

આધારસૂત્ર

કહં નુ કુજ્જા સામણ્ણં,
જો કામે ન નિવારણં ।
પણ પણ વિસીઅંતો,
સંકપ્પસ્સ વસં ગઓ ॥ ૧ ॥

જે સાધક કામ-ભોગોનું નિવારણ નથી કરતો, અને સંકલ્પોને વશ થયેલો છે તે ડગલે ડગલે વિષાદ પામતો છતો શ્રામણ્યનું પાલન કઈ રીતે કરી શકે ?

વત્થગંધમલંકારં,
ઇત્થીઓ સયણાણિ ય ।
અચ્છંદા જે ન ભુંજંતિ,
ન સે ચાઈત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ૨ ॥

જે સાધક પરવશ હોવાથી વસ્ત્ર, ગન્ધ, અલંકાર, સ્ત્રીઓ, શય્યાઓ અને આસનાદિનો ઉપભોગ નથી કરતો, તે (માત્ર ઉપભોગ ન કરવાને કારણે- જો એણે સ્વેચ્છાએ બધું ન છોડ્યું હોય તો) ત્યાગી કહેવાતો નથી.

જે ય કંતે પિણ ભોણ,
લબ્ધે વિપિટ્ઠિ કુવ્વઈ ।
સાહીણે ચયઈ ભોણ,
સે હુ ચાઈત્તિ વુચ્ચઈ ॥ ૩ ॥

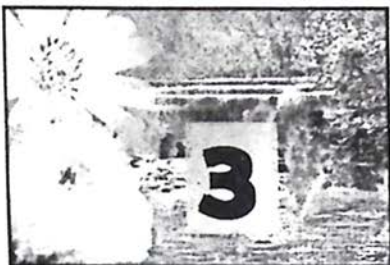
ત્યાગી તે જ કહેવાય છે, જે સાધક કાન્ત (કમનીય, ચિત્તાકર્ષક) અને પ્રિય ભોગ મળવા છતાં તે તરફથી પીઠ ફેરવી લે છે અને સ્વાધીનરૂપથી પ્રાપ્ત ભોગોનો સ્વેચ્છાથી ત્યાગ કરે છે.

સમાઈ પેહાઈ પરિવ્વયંતો,
 સિયા મળો નિસ્સરઈ બહિદ્દા ।
 ન સા મહં નો વિ અહંપિ તીસે,
 ઇચ્ચેવ તાઓ વિણઇજ્જ રાગં ॥ ૪ ॥

સમભાવ (આત્મતુલ્ય પરપ્રેક્ષા) દૃષ્ટિ વડે વિચરતા મુનિનું મન કદાચ સંયમથી બહાર નીકળી જાય ત્યારે તે (સ્ત્રી અથવા પ્રિય વસ્તુ) મારી નથી અને હું તેનો નથી આ પ્રકારે વિચાર કરી તેમાંથી મન હટાવી લે.

આયાવયાહિ ચય સોગમલ્લં,
 કામે કમાહી કમિયં ખુ દુક્ખં ।
 છિંદાહિ દોસં વિણાજ્જ રાગં,
 એવં સુહી હોહિસિ સંપરાણ ॥ ૫ ॥

(ગુરુ શિષ્યને કહે છે :) આતાપના લે, સુકુમારતાનો ત્યાગ કર, કામનાઓને દબાવી દે, તારાં દુખો દૂર થઈ જશે. (અનિષ્ટ વિષયો તરફ) દ્વેષભાવ ન કર. (ઈષ્ટ વિષયો ભણી) રાગ ન કર. આ રીતે સંસાર (પરિષહો સાથેના સંગ્રામ)માં તું સુખી બનીશ.....

ગુરુમાતાનો આ ચહેરો....

બાળક નિશાળેથી ઘરે આવે છે તે પહેલાં જ તેણે શાળામાં કરેલ તોફાનના સમાચાર સહપાઠીઓ દ્વારા માને મળી જાય છે.

માનો ચહેરો તો તે વખતનો જુઓ ! મુખ પર ક્રોધ છે. પણ ભીતર છે આંસુ.... પોતાના કલેજના ટુકડાને કેટલો તો આગળ વધારવો છે! કેટલી તો પોતાની એ માટેની મહેનત છે; ને છતાં આમ કેમ થાય છે ?

દીકરો ઘરે આવે છે. મા વરસી પડે છે તેના પર : તું ભણવા જાય છે નિશાળે કે તોફાન કરવા ? જ્યારે જોઈએ ત્યારે તેં કરેલ તોફાનના સમાચાર હાજર જ હોય ! ભણી રહ્યા તમે. (કહું નુ કુજ્જા.....)

સહેજ ધીમેથી મા ઉમેરે છે : મારા લાલ ! માત્ર પાટી અને પુસ્તકો લઈ નિશાળે સમયસર જવાથી કાંઈ હોશિયાર બનાવું નથી... વિદ્યાર્થી બનવા માટે માત્ર ક-મન પૂર્વક કરેલો ઘરનો ત્યાગ કામનો નથી... (વત્થગંધમલ્લં-કારં.....) વિદ્યાર્થી તો તે છે, જે બધું જ કામ પડતું મૂકી પુસ્તકોમાં ખોવાઈ જાય, અભ્યાસમાં એકતાન બની જાય... (જે ય કંતે...) તું આવો ક્યારે બનીશ ? મારી આશા, તારા માટેની, કેટલી આભરિંચી છે; ને તેની સામે તારું આ વર્તન ચાલે, બેટા ?

કદાચ માને લાગે છે કે દીકરાને વધુ પડતું કહેવાઈ ગયું છે... એટલે એકદમ વાત્સલ્યનો પુટ પોતાના શબ્દોને આપી અત્યંત મીઠાશથી તેણી કહે છે : તું તો બહુ ડાહ્યો છે, બેટા ! 'નિશાળેથી નીકળી જવું પાસરું ઘેર'ની કાવ્યપંક્તિમાં વર્ણવાયેલ આદર્શ બાળક જેવો... તું સીધા માર્ગે જ સ્કૂલથી ઘર તરફ આવતો હોય છે; પણ ક્યારેક ક્યારેક કો'ક તોફાની બાળકને જોઈ તારા હાથ સળવળી ઊઠે છે, નહિ ? હવે એવે વખતે વિચારવાનું કે એ તોફાનીને અને મારે કોઈ રીતે સંબંધ પાલવી ન શકે. (સમાજ પેહાઢ....) તારે બહુ ઊંચે ઊઠવાનું છે, મારા લાલ !

'અને એ માટે,' મા ઉમેરે છે : 'તારે ગૃહકાર્ય બરોબર કરવું છે. શાળામાં પણ બરોબર ધ્યાન દઈને ભણવું છે. રાત્રે પુસ્તકો બરોબર વાંચવા છે. રમત-ગમત ને બીજું બધું જ બાજુમાં હડસેલી, તારા મોજ-શોખને તિલાંજલિ આપી તારે ભણવામાં- માત્ર ભણવામાં એકચિત્ત બનવું છે...(આવાવયાહિ...)

ગુરુમાતા અને તેનું બાળક

આ સંવાદમાં બાળકને સ્થાને આપણે છીએ, માને સ્થાને ગુરુમાતા છે... હવે આ ગાથાસૂત્રોમાંથી પસાર થઈએ.

કામ....ઈચ્છાકામ અને મદનકામ. મનની ભીતર બે રીતે ઝંઝાવાત ઊઠી શકે : ઈચ્છાઓ ઊઠી... હવે શું ? આ ઝંઝાવાત શ્રામણ્યના ઘરને પાડી ન નાંખે ? અને બીજી રીતે ઝંઝાવાત ઊપડે અનાદિના અભ્યસ્ત વિષય-ભોગની ઈચ્છાઓ વડે. મુનિને જવું છે આ બેઉ કામોની પેલી પાર.

સરસ પ્રશ્ન

ઈચ્છાકામમાં એક સરસ પ્રશ્ન ઊઠી શકે : મુનિ અશુભ ઈચ્છા ન કરે. પણ શુભ ઈચ્છા કરે કે ન કરે ?

જવાબ પણ એટલો જ મીઠો છે. મુનિ શુભ ઈચ્છા કરી શકે. પણ એને એ માત્ર ગુરુચરણોમાં મૂકી દે.

પછી ગુરુદેવ એ ઈચ્છાને અનુમોદન આપે તોય આનંદ. ગુરુદેવ એને બદલે બીજું કરવાનું કહે તોય આનંદ.....

આ એટલા માટે જરૂરી છે કે ગુરુદેવની આજ્ઞાનું પાલન પરિપૂર્ણ રીતે થઈ શકે.

નહિતર, પોતાની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ તેના વિષાદમાં ગુરુદેવની આજ્ઞા ઝીલવાનું સૂઝઈ જશે.

શુભ ઇચ્છા પણ ક્યાં સુધી ?

ધારો કે શિષ્યને આયંબિલ કરવું છે. ગુરુદેવનો વિચાર આજે તેની પાસે વેચાવચ્ચ કરાવવાનો છે. વેચાવચ્ચ અને આયંબિલ બેઉ શિષ્ય કરી શકે તેમ નથી.

માટે ગુરુદેવે કહ્યું : એકાસણું કર.

હવે જો પોતાની શુભ ઈચ્છાને માત્ર ગુરુચરણોમાં નિવેદિત કરવા સુધી શિષ્યે રાખેલ હોય તો તો એને વાંધો ન આવે. એ આનંદથી ગુરુઆજ્ઞા ઝીલી શકે.

એ આનંદ શેનો ?

ચાતુર્માસ ઉતર્યે બે સંભાવના હોય. ગુરુદેવ વિહાર કરવાના છે એ સાથેની ટૂંકડીમાં પોતાને રાખે. અથવા તો વેચાવચ્ચ માટેની ટૂંકડીમાં પોતાને ત્યાં રાખે. વિહારમાં સાથે ન લઈ જાય.

પોતાની ઈચ્છા ગુરુદેવ સાથે જવાની હોય.... ગુરુદેવની વેચાવચ્ચનો લાભ મળે. ગુરુદેવ પાસેથી જ્ઞાન મળે. શુભ ઈચ્છા છે.

હવે ધારો કે ગુરુદેવે કહ્યું કે તારે મારી સાથે આવવાનું છે. ત્યારે જે આનંદ થયો તે ઈચ્છાપૂર્તિને કારણે થયો કે આજ્ઞાને ઝીલવાને કારણે મળ્યો તેનો ખ્યાલ નહિ આવે. બની શકે કે ઈચ્છાપૂર્તિનો આનંદ હોય.... અને તો આજ્ઞાને ઝીલવાના આનંદથી સાધક વંચિત રહ્યો.

પણ જો આ વખતે શિષ્ય તટસ્થ હોત... ઈચ્છા રહિત.... ક્યાં જવું છે? કોઈ વિચાર નથી. કોઈ ઈચ્છા નથી. ગુરુદેવ કહે ત્યાં રહેવાનું કે જવાનું. અને ગુરુદેવની આજ્ઞા આવે. શિષ્ય કેવા આનંદથી તે ઝીલી શકે ?

સ્વીકારની મુદ્રા

શુભ ઈચ્છા પ્રત્યે પણ જો આગ્રહ હશે તો ગુરુદેવ પોતાની ઈચ્છાથી વિરુદ્ધની આજ્ઞા આપશે ત્યારે કાયાથી ભલે એનો સ્વીકાર થશે. પણ મન અવઢવમાં જ રહેશે.

શિષ્ય જોઈએ અકામ....

ન કોઈ ઈચ્છા. ન કોઈ પ્રતિક્રિયા. માત્ર સ્વીકારની મુદ્રા એની પાસે હોય.

એકલવ્ય

યાદ આવે એકલવ્ય.

ગુરુ દ્રોણ પાસે એ ગયો. વિનંતિ કરી : ગુરુદેવ ! મને ધનુર્વિદ્યા શીખવો!

ગુરુ દ્રોણે ના પડી.

અહીં એકલવ્ય વિચારી શકત કે ગુરુ દ્રોણ તો રાજકુમારોને ભણાવે; પોતાના જેવા ભીલપુત્રને શા માટે ભણાવે ?

પણ ના, એકલવ્યનું શિષ્યત્વ પાકટ બનેલું હતું. એણે કોઈ પ્રતિક્રિયા ન આપી. ગુરુદેવે ના પાડી. એકલવ્યે એ નાનો સ્વીકાર કર્યો.

ગુરુ જે આપે તે લેવાનું. પોતે ઈચ્છે છે, તે ગુરુ પાસેથી મળવું જોઈએ એવો કોઈ આગ્રહ નથી. ગુરુ તરફથી જે વરસે, તેનો સ્વીકાર.

ઇચ્છાઓનો વિસ્તાર તે સંસાર

‘કહં નુ કુજ્જા સામણં....’ ગુરુમાતાનો પુણ્યપ્રકોપ વરસાવતો ચહેરો. ઈચ્છા અને આજ્ઞામાંથી, અનાદિના અધ્યાસને વશ, ઈચ્છા પ્રમાણેનું આચરણ શિષ્યે કર્યું છે. ગુરુમા એને કહે છે : તું શી રીતે શ્રામણ્ય પાળીશ ? તું ઈચ્છાઓના કાંટા-ઝાંખરા ભરેલા માર્ગને છોડતો નથી; ને ડગલે ડગલે વિષાદ પામે છે.... ઈચ્છાનો વિસ્તાર એ જ સંસાર છે ! તારી ઈચ્છાઓને તારે સંપૂર્ણતયા ફંગોળી દેવી પડશે. તું એ માટે તૈયાર છે ?

‘પ્રીતમ છબી નૈનન બન્સી.....’

તું શો અર્થ કરે છે શ્રામણ્યનો ? પૂછે છે ગુરુમા : વસ્ત્રોને, અલંકારોને; બીજા રાયરચીલાને છોડી દેવું, બહારથી - તેને તું શ્રામણ્ય સમજે છે ? આ

તારો ત્યાગ એ કોઈ ત્યાગ છે ? (વત્થગંધમલંકારં....) તારી ભીતર ધધકતો વૈરાગ્ય ક્યાં દેખાય છે ? હા, ધધકતો વૈરાગ્ય જોઈશે, મારા લાલ ! તારી આંખોમાં જોઈએ એક માત્ર આકર્ષણ પરમાત્માનું. પરમ સિવાયના તમામનું સ્પષ્ટ અનાકર્ષણ જોઈએ તારી આંખોમાં....

માટે તો આચારાંગ સૂત્ર કહે છે તને પરમચક્ષુ ! તું પરમચક્ષુભાનુ છે. તારી આંખો માત્ર પરમાત્મા તરફ લંબાયેલી હોવી જોઈએ. ના, તારી આંખોમાં પરની છબી હોય જ નહિ. 'પ્રીતમ છબી નૈનન બસી, પર છબી કહાં સમાય?' જો પરમાત્માની છબી તારી આંખોમાં ઝળકેલી છે, તો પરની છબી ક્યાંથી ઝલકશે ત્યાં ?

તારી આંખો માત્ર પરમાત્મા તરફ લંબાયેલી હોય. તારી આંખોમાં માત્ર પરમનું પ્રતિબિંબ વિલસતું હોય.

'નિશ દિન બરસત નૈન હમારે....'

પરમાત્મા પ્રત્યેનો તીવ્ર અહોભાવ. એણે મને કેટલું તો આપ્યું છે ! ને 'એ' ન મળ્યા હોત તો...? સતત આંખો વરસ્યા કરે. સૂરદાસ યાદ આવે: 'નિશ દિન બરસત નૈન હમારે...' અને એ અર્થમાં 'સદા રહત બરસા રિતુ હમ પર...' મારી આંખોની વાદળીને સતત ઝરવાનું, વરસવાનું. બારે મહિના ચોમાસું !

એ મળે ત્યારે અહોભાવના આંસૂ.... શી રીતે એની પ્રસાદી મળે છે ? ક્ષમા ગુણ રૂપે, આર્જવ ગુણ રૂપે; અહોભાવ ઝરવા માંડે....

અને ક્રોધ આવી ગયો તો...? તરત જ થાય કે ઓહ ! પ્રભુથી / પ્રભુસત્તાથી હું વિખુટો પડ્યો.... વિરહવ્યથા આંસૂના રૂપમાં નીતરે.....

કાંકરાનો શો હિસાબ ?

'ન સે ચાઙ્ગિ વુચ્ચઙ્ગ....' પદાર્થોમાંથી રસ છૂટી જવો જોઈએ. પર-રસની સહેજ ઝલક મળે, અપરરસ છૂટી જાય... તો જ ત્યાગ જીવનમાં ઊતરેલ કહેવાય.

ખરેખર તો ત્યાગી જ પરમનો આસ્વાદક છે. 'જે ચ કંતે પિણ્ ભોણ....' મનોહર કહેવાતી ભોગ-સામગ્રી મળી. પણ એની મનોહરતા તો બહિર્દૃષ્ટિના સન્દર્ભમાં; પ્રભુના સાધુને માટે તો નગણ્ય, નકામું, નિરર્થક છે આ બધું.

હકીકતમાં, પરને છોડવું યા પરનું છૂટી જવું સાધક માટે સહેજ પણ મૂલ્યવાન ઘટના નથી. પરમાત્મા તરફ થોડું પણ આગળ વધી શકાયું છે એ જ સાધક માટે મહત્ત્વની ઘટના છે.

આખરે, કાંકરા કેટલા છોડ્યા એનો કોઈ હિસાબ હોઈ શકે ?

મન ક્યારે બહાર જાય ?

ગુરુમાતા કેટલા તો વહાલથી કહે છે : તું તો સીધા રસ્તે જ ચાલનારો મજાનો સાધુ છે.... 'સમાઈ પેહાઈ....' સરખી દૃષ્ટિવડે- સમભાવપૂર્ણા દૃષ્ટિ વડે તું ચાલનારો છે... ભીતર જ જેની નજર કેન્દ્રિત થયેલી છે. પણ ક્યારેક તારી નજર બહાર નીકળી જાય છે નહિ ? તે વખતે હું તે વ્યક્તિ કે પદાર્થનો સ્વામી નથી, તે મારું નથી આવું વિચારી તેમાંથી રાગભાવને દૂર કરી દે.....

'સિયા મળો નિસ્સર્ઈ બહિદ્વા....' આપણા સ્તર પરની મહત્ત્વપૂર્ણ પંક્તિ છે. લગભગ રાગ-દ્વેષની ધારાથી ઉપર ઊઠીને ચાલનારો સાધક.... ક્યારેક, ક્યારેક મન બહાર જતું રહે...

'ચિત્તાડું અમારું ચોરી લીધું....'

હમણાં પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજય મહારાજે રચેલ મહામહિમ શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનના સ્તવનને જોતો હતો. 'સ્વામી ! તુમે કાંઈ કામણ કીધું, ચિત્તાડું અમારું ચોરી લીધું; અમે પણ તુમ સું કામણ કરીશું, ભક્તે ગ્રહી મન ઘરમાં ધરશું.....'

મને થયું કે ઉપાધ્યાયજીના ચિત્તને તો પ્રભુએ ચોર્યું હશે જ. પ્રભુ પાસે પોતાના ચિત્તને લઈને તેઓ ગયા હશે. પ્રભુને જોતાં જ સ્તબ્ધ, ભાવવિભોર બન્યા હશે તેઓ. અને ચિત્ત થયું હશે ગૂલ. અને એને સામે છેડે, મને થયું કે મારા મનને પ્રભુ શી રીતે ચોરે ? એક અપૂર્વ ઘટના : પ્રભુ દ્વારા મનનું હરી લેવાવું; શી રીતે એ બને ? જો એ મનને લઈને જ હું દહેરાસરે ન ગયો હોઉં.... જો મારું મન બહાર જ બહાર રમતું હોય....

‘સિયા મળો....’ સાધકના ભાવજગત પર પ્રકાશ ફેંકે છે. ક્યારેક, કદાચ મન બહાર નીકળે તો.... નહિતર મન અંદર જ હોય....

અંદર કેટલો તો અપૂર્વ આનંદ છલકાતો હોય છે... મન બહાર શા માટે જાય ?

મમ્મી પૂરી-પકોડાં ને બધું જ બનાવી આપતી હોય તો બાળક લારી-ગલ્લે કેમ જાય ?

ઝ રહે બાંસ, ઝ બજે બાંસુરી

છેલ્લી શીખ ગુરુમાની : ‘આયાવયાહિ ચય સોગમલ્લં....’ તું આતાપના લે. સુકુમારતાને છોડી દે.... અને મૂળભૂત વાત તો ઈચ્છાઓને નિયંત્રિત કરવાની છે. એ તરફ નિર્દેશ કરતાં કહે છે : ‘કામે કમાહી કમિયં खु दुक्खं....’ તું કામનાઓને દબાવી દે..... પછી દુઃખો રહે છે જ ક્યાં ? ‘ન રહે બાંસ ન બજે બાંસુરી.....’ ન કામનાઓ. ન ઈન્દ્રિયના વિષયો.

પ્રભુમયતા

નિર્યુક્તિકાર મહર્ષિ અને ટીકાકાર મહર્ષિની આંગળી પકડીને બીજી વાર આ મનભર સૂત્રખંડમાંથી પસાર થઈએ.... કેવી તો મઝાની છે આ યાત્રા ! જાણે કે સતત એનામય જ રહીએ. દશવૈકાલિકમય બનીને પ્રભુમય બની જઈએ.... ‘પ્રભુ ! મને સતત તમારી બાંહોમાં જ રાખો ને ! કેમ મને તમે પરમાં જવા દો છો ?’

આના ઉત્તર તરીકે એક સ્ફુરી આવેલી વાત કહું : હમણાં એક સંગોષ્ઠિમાં એક ભાવકે પૂછ્યું : પ્રભુના અપરૂપ રૂપનો આપણા સન્દર્ભમાં શો અર્થ ?

જવાબ એ વખતે સૂઝ્યો (કે એણે સૂઝાડ્યો....?) કે આપણી આંખો પરમાં ન જાય માટે આ રૂપની છેલ્લી સરહદ છે. તમે પરમાત્માના આ રૂપને જોયા પછી પરને કેમ જોઈ શકો ?

ભક્તિયોગાચાર્ય માનતુંગસૂરિ મહારાજ યાદ આવે : ‘દૃષ્ટ્વા ભવન્તમનિમેષવિલોકનીયમ્...’ આપને જોયા પછી બીજે ક્યાંય મારી આંખો ઠરતી નથી. ક્ષીરસમુદ્રનું પાણી પીધા પછી દરિયાનું ખારું પાણી કેમ ભાવે ?

ગહન વનની સામે પાર

આ લયમાં નિર્યુક્તિ ગાથાઓ આવી છે. કામ શબ્દની વ્યાખ્યા નિર્યુક્તિ આ રીતે કરે છે : 'દુવિહા ય ભાવકામા, ઇચ્છાકામા મયણ કામા (૧૬૨).' ઈચ્છા રૂપ ચિત્તનો પરિણામ તે ઈચ્છા કામ. મોહોદયથી ઊઠતો મનનો અભિલાષ તે મદનકામ. મુનિ હોય કામની પેલે પાર ગયેલું વ્યક્તિત્વ.

મૂળના 'પણ પણ વિસીઅંતો...' પદ પર એક ગાથા છે. પ્રશ્ન થાય કે શ્રામણ્યની પગથાર પર આવ્યા પછી પણ ડગલે ડગલે સ્ખલના કેમ પમાય? જવાબ આ ગાથા આપે છે :

ઈન્દિય-વિસય-કસાયા, પરીસહા વેયણા ય ઉવસગ્ગા ।

एए अवराहपया, जत्थ विसीयंति दुम्मेहा ॥ ૧૭૫ ॥

ઈન્દ્રિયો, તેમના વિષયો, કષાયો, પરિષહો, શારીરિક આદિ વેદના અને દેવતાઈ આદિ ઉપસર્ગો અપરાધપદો છે, જ્યાં અલ્પસત્ત્વ પ્રાણીઓ મુંઝાય છે. હારિભદ્રીય ટીકાનું અહીં સરસ નિર્વચન છે : 'કૃતિનસ્તુ ઇમિરેવ કારણભૂતૈઃ સંસારકાન્તારમુત્તરન્તીતિ....' પંડિતો તો આ કારણો (ઈન્દ્રિય આદિ) ને પામીને જ સંસારના ગહન વનની સામે પાર પહોંચે છે.

‘દરસ બિન દુખણ લાગે જૈન....’

જોઈએ, ભક્તનો કયો આયામ છે ? ઈન્દ્રિયોની સાથે વિષયોને એ ગૂંચવી નાંખે છે. પદાર્થો કે વ્યક્તિઓની પાછળ અટવાતી આંખોને ભક્ત પરમાત્માની પાછળ લઈ જાય છે.

મીરાં યાદ આવે : ‘દરસ બિન દુખણ લાગે નૈન.....’ આંખોની સાથે ભગવાનનો કેવો તો આ મજાનો સંબંધ !

અને સુગંધ..... વીતરાગ સ્તોત્ર યાદ આવે : ‘જલસ્થલસમુદ્ભુતાઃ સન્ત્યજ્ય સુમનઃસ્વજઃ । તવ નિઃશ્વાસસૌરભ્યમનુયાન્તિ મધુવ્રતાઃ (૨/૭.....)’

પ્રભુ ! તારા નિઃશ્વાસમાં એટલી તો સુગંધ હતી કે ભ્રમરો પુષ્પોની સુવાસ ભૂલીને તે સુગંધની આસપાસ ફરવા લાગ્યા.

મહોપાધ્યાય માનવિજયજી ભીતરી સુગંધની અનુભૂતિને શબ્દોમાં ઢાળતાં કહે છે : ‘શુભ ગંધને તરતમયોગે, આકુલતા હુઈ ભોગે રે; તુજ અદ્ભૂત દેહ સુવાસે, તેહ મિટ ગઈ રહત ઉદાસે....’ (શીતલ જિન સવના)

બીજી ગંધે ભોગમાં વ્યાકુળતા પ્રગટાવી... જ્યારે પ્રભુની અદ્ભુત દેહસુવાસે આકુળતાને ઉદાસીન ભાવમાં ફેરવી આપી.

અને પરમાત્માનો સ્પર્શ ? ‘પૂજાએ તુજ તનુ ફરસે, ફરસન (સ્પર્શનેન્દ્રિય-શરીર) શીતલ થઈ ઉલ્લસે....’

સ્પર્શ પ્રભુનો. સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાડા વડે થયેલો.

દીક્ષા પહેલાની સાધના આ જ તો છે ને ! ઓઘો મળે ત્યારે, પ્રભુની પ્રસાદી મળે ત્યારે, એક પણ રૂંવાડું ઢંકાયેલું ચાલી શકે નહિ. એક પણ રૂંવાડા પર ‘પર’ની છબિ ન જોઈએ. પરનું આકર્ષણ ન જોઈએ. ને તો જ તમે પરમને પૂરા પૂરા પામી શકો.

હા, આ જન્મ એટલા માટે જ તો છે ને! ‘એને’ પૂરેપૂરો પામવા માટે.

દીક્ષા પહેલાંની સાધના હશે પરના આકર્ષણને સમાપ્ત કરવાની.

ઘઘકતો વૈરાગ્ય

‘હૃદય પ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકા’ એટલો તો સમ્યગ્ વિરક્તિ, પ્રબળ વૈરાગ્ય પર ભાર મૂકે છે. હું એને ઘઘકતો વૈરાગ્ય કહેવાનું પસંદ કરું.

કચ્છી સંત ડાડા મેકરણનું એક પ્રસિદ્ધ વાક્ય અહીં ઉદ્ધૃત કરવાનું મન થાય : ‘બાફ નીકંધી બારણે તો ઠામ પકંધો કીં?’ નીભાડામાં ઠામ મૂક્યા પછી જો કુંભાર નીભાડાને બરોબર બંધ ન કરે અને વરાળ બીજા માર્ગેથી નીકળી જાય તો ઠામ પાકે ખરા ?

મુમુક્ષુઓને કે નવદીક્ષિત સાધુ-સાધ્વીઓને કયા નીભાડામાં રાખીશું ? સામાયારી પાલનના... યુસ્ત આચાર પાલનના....

સંઘાટક ગોચરી, નિર્બંધ વિહારયાત્રા, કોઈ પણ કર્મચારી સાથે ન હોય તેવી વિહારયાત્રા, સમિતિ-ગુપ્તિનું યુસ્ત રીતે પાલન... નથી લાગતું કે પ્રમાદને

કારણે અથવા તો આવું તો બીજાય કરે છે એ કારણસર આપણે કરવાનું ઘણું બધું ચૂકી જતા હોઈએ.....?

પરમનો સ્પર્શ જોઈએ છે એટલું જ નહિ, એ સર્વાંગીણ રીતે જોઈએ છે. પરનું આકર્ષણ સમાપ્ત થઈ જાય. પરમના સ્પર્શને પામી જઈએ.

લિંચિ

લિંચિ નામના સંતને ગુરુએ પોતાના ઉત્તરાધિકારી તરીકે ઘોષિત કર્યા ત્યારે ગુરુએ પોતાની ચાદર લિંચિને ઓઢાડી.... પરંપરામાં ત્યાં સરસ રીતે આની નોંધ લેવાઈ છે : લિંચીએ ગુરુને ઓઢ્યા હતા.

ઓઢવાના પરમને. ઓઢવાના ગુરુને... શરીરનો (ભીતરનો) એક પણ સેન્ટિમિટર જેટલો ભાગ પણ અણઢાંક્યો ન રહે તે રીતે.

એ માટેની જ વાત નિર્યુક્તિકાર મહર્ષિએ કહી : 'ઈન્દ્રિયવિસય...' ઈન્દ્રિયોના વિષયોને બદલી નાખો. પરમાત્મા તરફ જ તમામ ઈન્દ્રિયો કેન્દ્રિત બની જાય.

‘તુજ નામ સુણ્યું જબ.....’

ભગવાનનું નામ સંભળાય ને ચેતના કેવી તો ઝંકૃત થઈ ઊઠે! : ‘તુજ નામ સુણ્યું જબ કાને, હૈડું આવે તબ સાને; મૂછાંધો માણસ વાટે, જિમ સજજ હુએ અમૃત છાંટે....’

ભગવાનનું નામ સાંભળ્યું, ને હૃદય સ્વસ્થ બન્યું. નહોતું સંભળાયું નામ પ્રભુનું : બેચેન થઈ જવાયેલું. એક ક્ષણ એના વિના ન ગમે... ને એ આવે એટલે આનંદ જ આનંદ.....

પછીનું અપરાધ પદ છે કષાય. કષાયને તરવાનું સાધન કેમ બનાવવું? અપરાધપદને સાધનાપદમાં કેમ ફેરવવું? ક્રોધ પ્રભુની સાથે કરવાનો ! ભક્તની આ મોટામાં મોટી હરણફાળ છે કે તેણે બધા આવેગોને પ્રભુ સાથે સંબદ્ધ કર્યા છે. ઝઘડવાનું કોની સાથે ? પ્રભુની સાથે જ તો !

સુલસાને તીર્થંકર પદ તમે આપ્યું, રેવતીને આપ્યું; મને કેમ નહિ ?

ઝઘડો.... પણ મીઠો, મીઠો ઝઘડો.....

‘પરિસહા વેયણા ય ઉવસગ્ગા....’ પરિષહો, વેદના અને ઉપસર્ગો....
વિશિષ્ટ સાધક માટે આ બધા જ સાધનાપદો.

શિયાળાની રાત છે. ને ખુલ્લો ઊપાશ્રય આવ્યો. મઝા આવી જાય ને!
ચાલો, આજે પ્રમાદ નહિ આવે. કાયોત્સર્ગધ્યાનમાં રાત વીતાવશું.

શરીરમાં વેદના આવી. અસાતાનો ઉદય : જેને નિર્જરામાં ફેરવી દેવાનો.
અધ્યાત્મ ગીતા યાદ આવે : ‘ઉદય ઉદીરણા તે પણ, પૂરવ નિર્જરા કાજ....’

ઉપસર્ગ.... ખંધકમુનિની ચામડી ઉતારવા રાજસેવકો આવ્યા. ને તેઓ
કહે : ‘એ તો વળી સખાયો મળિયો, ભાઈ થકી ભલેરો રે....’ વાહ ! કેવી
મઝા આવી ગઈ. ! આજે કર્મોનો ભૂકકો બોલાઈ જશે.

‘રસો વૈ સઃ.’

‘જે ય કંતે પિણ ભોણ, લલ્લે વિપિટ્ટિકુલ્લ....’

કાન્ત-મનોહર અને ઈષ્ટ ભોગોને જે દૂર કરે. ‘વિપિટ્ટિકુલ્લ’ ની
હારિભદ્રીય વ્યાખ્યા આ રીતે છે : ‘વિવિધમ્ અનેક પ્રકારૈઃ શુભભાવનાદિભિઃ
પૃષ્ઠતઃ કરોતિ, પરિત્યજતિ ।’ શુભ ભાવનાઓનો સહારો લઈને મનને
વિભાવથી પરાઙ્મુખ બનાવવું.

શું છે વિભાવમાં ?

માત્ર મનને વિકલ્પ નથી મળ્યો માટે એ વિભાવ તરફ દોડે છે. સ્વભાવનો
આનંદ જો આસ્વાદાઈ જાય તો વિભાવને રહેવાની જગ્યા ક્યાં મળે ?

મૌનનો રસ મળે તો બોલવાનું સજા રૂપ જ લાગે ને ! ‘રસો વૈ સઃ.’
રસ એક જ છે : ભીતરનો.

‘સાહીણે ચયઙ્ગ ભોણ, સે હુ ચાઙ્ગિત્તિ વુલ્લ....’

પ્રશ્ન અહીં ટીકામાં કરવામાં કરવામાં આવ્યો છે : વિપિટ્ટિકુલ્લ એટલે
‘પરિત્યજતિ’ અર્થ છે, તો પછી ફરી ‘ચયઙ્ગ’ દ્વારા ત્યજતિ નો લય કેમ
દોહરાવવામાં આવ્યો છે ?

સરસ ઉત્તર અપાયો છે : ફરીને ત્યાગનું ગ્રહણ દરેક પળે ત્યાગની
વૃદ્ધિ સૂચવવા માટે કરાયું છે.

ત્યાગ ઘેરાતો જ જાય, સક્ષમ બનતો જ જાય.... ઊંડે ઊંડે પહોંચતો જ જાય....

આ જ રીતે બીજો પ્રશ્ન પૂછાયો છે : 'જે ય કંતે પિયે મોએ' માં ભોગ આવ્યા પછી 'સાહીળે ચયડ' દ્વારા ફરી ભોગની વાત દોહરાવાઈ છે શા માટે ?

ઉત્તર આ રીતે અપાયો છે : સંપૂર્ણતયા ભોગોને ગ્રહણ કરવા માટે અથવા ત્યજ્યા પછી પણ જે ભોગો મળ્યા હોય તેમને છોડવા માટે બીજી વાર ભોગ શબ્દને લેવામાં આવ્યો છે.

ભોગો શું છે ? હકીકતમાં ભોગ તો સ્વરૂપ-ભોગ જ હોઈ શકે. પરનો ભોગ તો ભોગ ક્યાં છે ?

એટલે જ પરમભોગી છે માત્ર ત્યાગી. કાંકરા છોડ્યા, પરમને પ્રાપ્ત કર્યો....

એક મુમુક્ષુની આંખોમાં તમે શું જોઈ શકો ? પરમને પામવાની તીવ્ર તડપન.... અને પરમને આંશિક રીતે પામ્યાનો અહેસાસ....

આંસૂનું ઠરવું

મહોપાધ્યાય શ્રી માનવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી શીતલનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં આ વાતને બહુ જ સરસ રીતે અભિવ્યક્ત કરી છે : 'તુજ મુખ સન્મુખ નીરખંતા, મુજ લોચન અમીય ઠરંતા....'

પહેલી વખત આ સ્તવના જોઈ ત્યારે 'ઠરંતા' શબ્દ આગળ થોભી જવાયું. 'લોચન અમી વરસંતા....' જેવા શબ્દ પ્રયોગને બદલે 'લોચન અમીય ઠરંતા....' જેવો શબ્દપ્રયોગ કેમ ?

એક વાર એક બાળકને જોયું ત્યારે આ પ્રશ્ન સુલજાયો. (કે બાળક દ્વારા, પ્રભુ ! તમે સુલજાવરાવેલો ?)

માની ગોદમાં બાળક. માનું ધ્યાન બાળક તરફ નહિ. બાળક રડવા લાગ્યું. આંખમાંથી બે આંસુ ટપક્યા; ને માએ તરત વહાલથી એની સામે

જોયું. હવે બાળક શું કરે ? એય હસવા લાગ્યું. આંખમાં આંસુ, મુખ પર હાસ્ય. અશ્રુબિન્દુ ઠરી ગયું....

આવી જ અનુભૂતિને સ્તવનાકારે અહીં અભિવ્યક્ત કરી છે : 'તુજ મુખ સન્મુખ નીરખંતા, મુજ લોચન અમીય ઠરંતા....' મારી આંખોમાં હતા વિરહવ્યથાનાં ગરમ-ગરમ આંસૂ.... એ કારણે કે પ્રભુને હું આટલું ચાહું છું; પ્રભુ મને ક્યાં ચાહે છે ?

એક સુભાગી પળે પ્રભુના મુખ સામે જોતાં થયું કે ઓહ ! આ તો કૃપાના રસથી ભરેલું મુખ... મારા પર કેટલું હેત પ્રભુ વરસાવી રહ્યા છે..... અને આ ખ્યાલ આવતાં જ વિરહનાં ગરમ-ગરમ આંસૂ ઠરી ગયાં....

પરમને પામવાની તીવ્ર તડપન...તડપનનું સર્વોચ્ચ બિન્દુ. ને લ્યો, દર્શન આ રહ્યું !

કોલ્હાપુરના એક ભક્તે મને કહેલું : બપોરે સહેજ ગરમી પડે એટલે સાંજે વરસાદનાં ઝાપટાં પડે જ ! ઠંડક, ઠંડક થઈ જાય...

હું એ વખતે હસેલો. મેં કહ્યું : અમારે પણ આવું જ થાય. થોડીક પ્રભુની વિરહવ્યથામાં તપીએ, એટલે દર્શનસુખનાં ઝાપટાં મળી જાય. ઠંડક થઈ જાય.

‘મમ ય દિસઝ....’

‘સમાઝ પેહાઝ પરિવ્વયંતો...’ સમ-પ્રેક્ષા એટલે આત્મતુલ્યપરપ્રેક્ષા.... પોતાના જેવા જ બીજાને લેખવા. સમભાવની ધારામાં આ વહેવાનું.... પ્રભુએ કેવી તો મજાની આ ધારા આપી છે ! અત્યાર સુધી પર વ્યક્તિત્વોને પોતાનાથી હીન તરીકે જ લેખેલા... આજે બીજાઓને પોતાના સમક્ષ માનવાનો ભાવ પ્રભુએ આપ્યો છે....

આંખોમાં છે આંસૂ.... પ્રભુ ! તેં કેવડું મોટું દાન આપી દીધું. ‘(સમચા આત્મપરતુલ્યયા પ્રેક્ષતે અનયા ઇતિ પ્રેક્ષા દૃષ્ટિસ્તયા.....(હા. ટી)’

યૂર્જિમાં આવી રીતે અર્થ ક્યો છે : ‘સમો સંજમો, તદત્થં પેહા.’ સંયમ વિષેની અનુપ્રેક્ષા. સતત પોતાની સંયમવિશુદ્ધિ કેમ નીખરે તેનો જ વિચાર... એક ધમ્મરવલોણું...

ભક્ત જ્યારે આ દિશામાં ધમ્મરવલોણું ચલાવે છે ત્યારે તેને એક મઝાની પ્રસાદી મળે છે : 'મમ ચ દિસડ સંજમે નંદિં....' અજિત-શાન્તિ સ્તવનામાં પૂજ્ય નંદીપેશ મુનિએ પોતાની સાધનાની બાગડોર, કેવી સલુકાઈથી, પ્રભુના હાથમાં મૂકી છે !

'મમ ચ દિસડ સંજમે નંદિં....' પ્રભુ ! તારી કૃપાથી રત્નત્રયી મળી... હવે એ રત્નત્રયીની પ્રામિના આનંદને દિનપ્રતિદિન ઘેરો બનાવવાનું પણ તારા જ હાથમાં છે... ભક્તની દૃષ્ટિએ એનો સીધો અનુવાદ એ થયો કે, પ્રભુ ! સાધનાના માર્ગમાં જે કાંઈ અવરોધ હોય તે દૂર તારે જ કરવાનો છે...

'પરિવ્વિયંતો' નો અર્થ સરસ કરાયો છે ટીકામાં : 'ગુરુપદેશાદિના સંયમયોગેષુ વર્તમાનસ્ય.....' ગુરુદેવનો ઉપદેશ અને તે દ્વારા મળે સાધનાના ઊંડાણમાં જવાનો આનંદ. અનુભૂતિ વડે સંયમયોગોમાં મઝાથી જઈ રહ્યા છે મુનિ....

'સંયમયોગેષુ.' અહીં સંયમયોગો બદલાયા કરે છે, પરંતુ નૈરન્તર્ય ચૂકાતું નથી. એક યોગ, પછી બીજો, પછી ત્રીજો.... જ્ઞાન, ધ્યાન, ક્રિયા.... ચાલ્યા જ કરે છે.....

'આયાવયાહિ.' આતાપનાના ઉપલક્ષણથી ઉનોદરી આદિ બારે પ્રકારના તપને લેવાનો છે એમ ચૂર્ણિમાં જણાવેલ છે.

શરીરનું બળ ઓછું થવાથી કામ-વિજયની સાધનામાં બળ મળે છે.

'ચય સોગમલ્લં' પદ સુકુમારતાને છોડવા પર ભાર મૂકે છે. સુવિધા-ભોગિતાને ત્યજવી જોઈએ...

પ્રતિકૂલન તે જ શ્રામણ્ય....અનુકૂલન તે જ સંસાર. આ વાતને હૃદયમાં ઊંડે સુધી ઉતારવી જોઈએ. પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્રનું આ પ્રસિદ્ધ ગાથા સૂત્ર છે : 'અણુસોઓ સંસારો....' (ચૂ. ૨/૩)ઈન્દ્રિયો અને મનને અનુકૂળ હોય તે રીતે જવું તે સંસાર....

'છિંદાહિ દોસં....' ન ગમે તેવા વિષયો પર દ્વેષ થઈ ગયો, તો તે છોડી દેવાનો.... જેને ગમતા ને અણગમતામાં કાંઈ તફાવત ન લાગતો હોય તે

પ્રભુનો ભિક્ષુ છે....

એટલે જ 'વિણાએજ્જ રાગં' નો અર્થ થશે ઇષ્ટ વિષયોમાંથી મનને પાછું ફેરવવું.

'एवं सुही होहिसि संपराए.....' સંપરાયના બે અર્થો છે : એક અર્થ છે સંસાર.... બીજો અર્થ છે બાવીસ પરિષહો સાથેનું યુદ્ધ..... આ ગાથામાં કહેલી સાધનાને કરનારો સાધક આ રીતે સાધના દ્વારા સુખી બને છે....

[૪]

આધારસૂત્ર

પક્ષંદે જલિયં જોડું,
ધૂમકેડું દુરાસયં ।
નેચ્છંતિ વંતયં ભોક્તું,
કુલે જાયા અગંધણે ॥ ૬ ॥

(રાજમતી મહાસાધ્વી રથનેમિ મુનિને કહે છે :) અગન્ધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ સર્પ પ્રજ્વલિત, દુઃસહ અગ્નિમાં પ્રવેશે છે, (પણ જીવવા માટે) વમન કરેલ વિષને ફરી ચૂસવાની ઇચ્છા નથી કરતો.

ધિસ્થુ તેઝજસોકામી,
જો તં જીવિયકારણા ।
વંતં ઇચ્છસિ આવેડું,
સેયં તે મરણં ભવે ॥ ૭ ॥

હે અપયશ કામી ! તમને ધિક્કાર હો ! કે તમે અસંયમ રૂપી જીવનને માટે વમન કરેલ પદાર્થને ફરી પીવા ઇચ્છો છો. આના કરતાં તો પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં, કરતાં તમારું મરી જવું તે શ્રેયસ્કર છે.

અહં ચ ભોગરાયસ્સ,
તં ચઽસિ અંધગવણિહણો ।
મા કુલે ગંધણા હોમો,
સંજમં નિહુઓ ચર ॥ ૮ ॥

હું ભોગરાજ (ઉગ્રસેન)ની પુત્રી છું. અને તમે (રથનેમિ) અન્ધકવૃષ્ણિ (સમુદ્રવિજય)ના પુત્ર છો. ઉત્તમકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ

આપણે બેઉ ગન્ધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ સર્પની પેઠે ન થઈએ.
તમે સ્થિરચિત્ત (નિભૃત) થઈ સંયમની આચરણા કરો.

જઈ તં કાહિસિ ભાવં,
જા જા દિચ્છસિ નારીઓ ।
વાયાવિદ્ધુવ્વ હડો.
અઢિઅપ્પા ભવિસ્સસિ ॥ ૯ ॥

તમે જે જે સ્ત્રીઓને જોશો, તે તરફ રાગભાવ કરશો તો
વાયુથી ચલાયમાન હડ નામની વનસ્પતિની પેઠે અસ્થિરાત્મા બની
જશો.

તીસે સો વયણં સોચ્ચા,
સંજયાઈ સુભાસિઅં ।
અંકુસેણ જહા નાગો,
ધમ્મે સંપઙ્કિવાઈઓ ॥ ૧૦ ॥

તે સંયમિની રાજમતીનું સારું વચન સાંભળીને તે રથનેમિ
સંયમધર્મમાં તે પ્રકારે સ્થિર થઈ ગયા, જે રીતે અંકુશથી હાથી
સ્થિર થઈ જાય.

एवं करंति संबुद्धा
पंडिया पवियक्खणा ।
विणियट्ठंति भोगेसु,
जहा से पुरिसुत्तमो ॥ ११ ॥ त्तिबेमि ॥

સમ્બુદ્ધ, પ્રવિયક્ષણ અને પંડિત આ પ્રમાણે કરે છે. તે
ભોગોથી તે પ્રકારે નિવૃત્ત થાય છે; જે રીતે તે પુરુષોત્તમ રથનેમિ
ભોગનિવૃત્ત થયા.....

‘મરણ હે
મીઠો...’

પરમ પાવની મહાસતી રાજમતિએ મુનિવર રથનેમિને ઉદ્દેશીને કહેલાં
યાર ગાથાસૂત્રો આપણા હૃદયને હયમયાવી નાખે તેવાં છે.

આ વાણી કાળાતીતા છે અને એટલે દરેક સાધકને એ સ્પર્શે તેમ છે...
સાધકના હૃદયને સોંસરવું વીંધી નાખનાર આ ગાથા સૂત્રોની મૂર્ધન્ય પંક્તિ
છે : ‘સેયં તે મરણં ભવે....’

આજ્ઞાભંગ અને જીવનઘાત બેઉ સામે દેખાતા હોય ત્યારે સાધક હસતા
મોઢે જીવનઘાતને સ્વીકારી લે.... જીવનને હોમી દે... આજ્ઞાનો ભંગ ક્યારેય
ન કરે. કારણ કે જીવન ગયું; ફરીથી મળવાનું જ છે. આજ્ઞાને વિરાધી તો
ફરીથી પ્રભુની આજ્ઞા ક્યારે મળશે ?

‘સેયં તે મરણં ભવે....’ અંદર ઊતરી રહે તેવું આ સૂત્ર....

આપણી સામેની પરિસ્થિતિ

કદાચ આ પરિસ્થિતિ અત્યારે આપણી સામે નથી. આપણી સામેની
પરિસ્થિતિ આ છે : એક બાજુ અનુકૂળન સયવાય. બીજી બાજુ આજ્ઞાભંગ
થતો હોય.

સાધક આ વખતે શું કરશે ? અનુકૂળતા તરફ શું એ ઢળી પડશે ? શું એ સમાધાન કરી લેશે ?

પરમપાવન દશવૈકાલિક સૂત્રની પ્રસિદ્ધ ગાથાનો ગુજરાતી અનુવાદ યાદ આવે છે.

આત્મા થયો નિશ્ચિત જેહનો કે,

ત્યજીશ હું દેહ ન ધર્મશાસન;

તેને ચળાવી નવિ ઇન્દ્રિયો શકે, ઝંઝાનિલો મેરુ મહાદ્રિને યથા...

‘દીક્ષા લીધી તે ક્ષણે જ.....’

પરમાત્માનો સાધક એ છે, જે પ્રાણોને હાથમાં રાખીને ફરે છે. પ્રાણ પ્રત્યે એ બેપરવા છે. એને જોઈએ છે યુસ્ત આજ્ઞાપાલન.

સમ્રાટ સિકંદરે સંત દદામીને કહ્યું : તમે મારા દેશમાં ચાલો. દદામીએ કહ્યું : અહીં મસ્તીથી બેઠો છું. ક્યાંય ખસવાનું છે નહિ.....

સિકંદર પાસે બીજી કઈ સત્તા હતી ? સિકંદરે કહ્યું : આ તલવાર જોઈ છે ? ડોકું નીચે ઊતરી જશે.... મારું કહ્યું સ્વીકારી લો !

દદામી હસવા માંડ્યા. એ કહે : તું આજે ડોકું ઉતારવાની વાત કરે છે? જે દિવસે સંન્યાસ લીધેલો એ ક્ષણથી જ ડોકું ઊતરી ગયેલું છે....

‘સંન્યાસ લીધો એ ક્ષણથી જ...’ ખળભળાવી નાખે તેવી ભાવાભિવ્યક્તિ છે. આપણને થાય કે આવી ભાવદશા આપણને ક્યારે મળશે ?

હકીકતમાં, આ ભૂમિકાએ જીવન અને મૃત્યુનો અર્થ જ બદલાઈ જાય છે. આજ્ઞાપાલન તે જ જીવન. આજ્ઞાભંગ તે જ મૃત્યુ....

‘સેયં તે મરણં ભવે....’ આજ્ઞાભંગ કરતાં મૃત્યુ શ્રેયસ્કર છે.

રોજ વાપરતાં પહેલાં આ ગાથા સૂત્રને રટીએ છીએ.... હવે એને અંદર ઉતારીએ.... એટલું ભીતર ઉતારીએ કે આજ્ઞાપાલન અજ્ઞાત મન સુધી વિસ્તરી રહે.

‘મરણ હૈ મીઠો.....’

ગોરખજીની વાણી યાદ આવે : મરો હે જોગી મરો, મરણ હૈ મીઠો; જિસ મરણિ ગોરખ મરે...’ આ વિભાવ-મૃત્યુની વાત છે. વિભાવમાં જવું તે જ મૃત્યુ. સ્વભાવમાં રહેવું તે જીવન. ઈચ્છાઓ તરફ જવું તે મૃત્યુ. આજ્ઞા તે જ જીવન.

ઊંઘની અંદર પડખું બદલવાનું હોય અને ઓઘા વડે તે જમીન પુંજાઈ જાય..

એક ઐતિહાસિક ઘટના યાદ આવે છે. આચાર્ય ભગવંત એક ગામમાં પધારેલા. ત્યાં એક પાખંડી માણસ રહે. પોતાના ધર્તીંગ વડે કારોબાર ચલાવે. એને થયું કે આ જ્ઞાની પુરુષ જો અહીં વધુ રહી જશે તો મારું શું થશે ?

જો કે એની કલ્પના અસ્થાને હતી. આ મહાપુરુષ પોતાની સાધનામાં જ ડૂબેલા હતા. પરનો એમને કોઈ ખ્યાલ જ નહોતો.

પેલા પાખંડીએ થોડાક ભોળા માણસોને ઉશ્કેર્યા : આ મહારાજ અહીં રહી ગયા તો ગામને તકલીફ પડશે... ‘તો શું કરવું?’ “મહારાજને મારી નાંખો...”

ભોળા માણસો ગયા. ઉપાશ્રયની પાછળની બાજુ બારણું હતું ત્યાં ગયા. ચાંદની રેલાઈ રહેલી હતી. મહારાજ ઊંઘે છે કે જાગે છે એ જોવા બે મિનીટ તેઓ થોભ્યા. ને ત્યાં જ આચાર્ય ભગવંતે ઓઘા દ્વારા સંધારાની જમીન પૂંજીને પડખું બદલ્યું. પેલા લોકો વિચારમાં પડ્યા કે જે મહારાજશ્રી નાના જન્તુને સાચવવા આ રીતે પ્રયત્ન કરે છે; તે કોઈને હેરાન કરી શકે ખરા ?

એ લોકો પાછા જતા રહ્યા.

સાધના : પ્રાણોથી ચ પ્યારી.....

છ ગાથાસૂત્રોની પૃષ્ઠભૂમિ છે રાજમતી મહાસાધ્વી અને રથનેમિ મુનિવચ્ચેનો વાર્તાલાપ.... પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં રથનેમીય અધ્યયનમાં આ આખો સંવાદ છે, જેમાંથી પરમપાવની રાજમતીના સંવાદથી મઢી ચાર ગાથાઓ અહીં આવેલી છે.

જેને સાધના પ્રાણોથીય વધુ પ્યારી લાગી છે એવા રથનેમિ મુનિ. એક દિવસ ગિરનારની ગુફામાં વરસાદથી બચવા માટે આવેલ રાજમતી

મહાસાધ્વીને જોઈને કામભોગ માટે એમનું મન તલસાટવાળું થયું છે. એમની કામ-ભોગ માટેની પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર રાજમતીજીના પુણ્યપ્રકોપમાં છે...

સાધકનું માર્ગચ્યુત થવું ને ગુરુદેવનો પુણ્યપ્રકોપ તેના પર ઊતરવો. આ પુણ્યપ્રકોપ સાધકને માટે છત્રની ગરજ સારે છે. કામનાની વર્ષાથી તે એને બચાવે છે.

આપણે એ ગાથાસૂત્રોને સાધકને ઉદ્દેશીને બોલાયેલ ગુરુવચનોના સંદર્ભમાં જોઈ શકીએ....

અગંધન કુળનો સર્પ

‘પકખંટે જલિયં જોઈ.....’ સાપ કરડે છે ત્યારે ગારુડિક મન્ત્રો બોલી દૂર જતા રહેલા તે સાપને પણ બોલાવી શકે છે. સાપ આવે છે. મદારી તેને હુકમ આપે છે કે તે તું ડસેલ આ વ્યક્તિના અંગમાંથી તું ઝેર ચૂસી લે.

સાપ બે જાતના હોય છે : ગન્ધન કુળના ને અગંધન કુળના. ગન્ધન કુળનો સર્પ મદારીના હુકમ પ્રમાણે ઝેર ચૂસી લે છે. પરંતુ અગંધન કુળના સર્પની એક ખાસિયત છે કે તે આવે છે, મદારીના હુકમને સાંભળે છે. પણ પોતે વમેલ ઝેરને ચૂસતો નથી. મદારી લાકડા ભેગા કરી આગ પ્રગટાવે છે અને સાપને કહે છે કે તું ક્યાંય જઈ શકવાનો છે નહિ. મારા મન્ત્રબળથી તું અત્યારે બંધાયેલ છે. યા તો તું આ આગમાં બળી મર. અથવા મારી આજ્ઞા પ્રમાણે ઝેરને ચૂસી લે.

અગંધન કુળનો સર્પ અગ્નિમાં બળી મરે છે, પણ પોતે વમેલ ઝેરને ચૂસતો નથી.

રાજમતીજી રથનેમિ મુનિને કહે છે કે તમે પણ અગંધન કુળના સર્પ જેવા થાઓ.....

તમારા મનમાં કોણ છે ?

સાધનાથી દૂર થવું, એટલે પ્રભુના સ્પર્શથી દૂર જવું. સાધક કઈ રીતે આ વાતને સ્વીકારી શકે ? અગણિત જન્મોના પ્રભુસ્પર્શના તલસાટ પછી, મહાવ્રતો રૂપે પ્રભુનો સ્પર્શ મળ્યો. હવે એ સ્પર્શથી દૂર કેમ રહી શકાય ?

પરંતુ ઈચ્છાની વિહ્વલ દશા વખતે સાધકને આ ખ્યાલ રહેતો નથી. વાસ્તવમાં વિભાવનો આંશિક સ્પર્શ થતાંની સાથે પ્રભુનો સ્પર્શ જતો રહે છે.

ભક્તો કહે છે કે તમે કોઈના ન હો તો જ પ્રભુના હોઈ શકો. તમારા મનમાં તમે વિભાવને પણ જો સ્થાન આપી દો, તો પ્રભુ એ મનમાં કેમ રહી શકે ?

તો, સાધકની ભીતર પ્રભુનો સ્પર્શ નથી; વિભાવ સ્પર્શ છે. હવે એને કઈ રીતે વિભાવને માર્ગેથી પાછો વાળવો ?

અહીં જ ગુરુદેવની માર્મિક દૃષ્ટિનો આપણને ખ્યાલ આવે. તેઓ સાધકની ખાનદાનીને સ્પર્શે છે. હજુ આંખોની શરમ એની પાસે છે... ગુરુના ફિટકારથી થોડોક તે ડરે છે... ગુરુદેવ કહે છે : 'ધિગત્યુ તેઽજસોકામી.....' અપયશના ઈચ્છુક ! તને ધિક્કાર હો ! જે ભોગોને ક્યારેય મનથી પણ તું નહિ ઈચ્છે એવી તેં પ્રતિજ્ઞા કરેલી, તે પ્રતિજ્ઞાને તોડવા તું તૈયાર થયો છે ?

અને એકદમ જલદ વાક્ય. ગુરુદેવના પુણ્યપ્રકોપની શિખરાનુભૂતિ: 'સેયં તે મરણં ભવે...' તારા માટે આજ્ઞાભંગ કરતાં જીવનઘાત શ્રેયસ્કર છે.

'જીવિયકારણા.' ભોગને જીવન તરીકે અહીં ઓળખાવેલ છે, તે સાધકની તત્કાલીન મનોદશાના સંબંધમાં ઊઘડતી વાત છે. સાધક-માર્ગચ્યુત થવા ઈચ્છતો સાધક ભોગોને જીવન માની બેઠો છે... ગુરુ કહે છે : આ જીવનને માટે આવા પાપ કરવા કરતાં મૃત્યુ અહીં ચઢિયાતી ઘટના હોઈ શકે છે.

આમ તો, સાધક માટે આજ્ઞાપાલન એ જ જીવન છે. આજ્ઞાભંગ તે જ મૃત્યુ છે.

તમારી વય કેટલી ?

એક શ્રેષ્ઠિપુત્રને પુછાયેલું કે તેમની ઉંમર કેટલી ? ૩૫ વર્ષ આસપાસની જેની વય હતી તે યુવાને કહ્યું કે મારી ઉંમર ૨ વર્ષની છે ?

પૂછનાર નવાઈમાં ડૂબી ગયો. આ માણસ પાગલ તો નથી ? 'બે વર્ષ....?' 'હા, હું ધર્મ બે વર્ષથી જ પામેલો છું. ધર્મવિનાના આગળના વર્ષોને એથી હું મારા નથી ગણતો....'

આ જ સંદર્ભ સાધકનો છે. આજ્ઞાપાલનની ક્ષણો તે જ પોતાની... બીજી ક્ષણો કેટલી વહાવી... ગણતરીનો શો અર્થ ? બીજાં તો અગણિત જીવનો એવાં વહી ગયાં....

પણ એ આજ્ઞાવિહીન જીવનની અંધારઘેરી પૃષ્ઠભૂમિ પર મોતી સી ચમકતી આ ક્ષણો એ જ મારી ક્ષણો છે....

રાજમતીજનાં વચનો સાધકના હૃદય સોંસરવાં વહી જાય તેવાં છે. હજુ રથનેમિની ખાનદાનીને સંબોધીને જ વચનો નીકળ્યાં છે. સાધનાનો મીઠો, મીઠો સ્પર્શ થશે; પ્રભુનો વરદ હાથ સાધકની પીઠ પર ફરી રહેશે ત્યારે તો ધન્યવાદ જ ગુરુએ આપવાનો રહેશે....

‘અહં ય....’ હું ભોગરાજની પુત્રી. તમે સમુદ્રવિજય રાજાના પુત્ર. આવા ખાનદાન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ આપણે ગંધન કુળના સર્પ જેવા ન જ થઈએ.

સ્થિરચિત્તા

‘સંજમં નિહુઓ ચર....’ સરસ વચનો છે.... અહીં સાધકને સંબોધીને વચનો કહેવાય છે. નિમૃતતાથી, સ્થિર ચિત્તતાથી સંયમને પાળવાની શીખ અહીં અપાઈ છે. વિભાવના વિકલ્પોને કારણે અસ્થિર બનેલ મનની ભૂમિકા પર સંયમ-સાધના શી રીતે થઈ શકે ?

સંત અને યુવાન

એક સંત પાસે એક યુવાન આવેલ. તેને ગુરુ પાસેથી સાધના જોઈતી હતી. ગુરુ સમજી ગયા કે તેનું મન ચંચળ છે, અસ્થિર છે. અસ્થિર મનની ભૂમિકા પર સાધનાનું બીજ છિડકવાનો આખરે શો અર્થ ?

સંતે કહ્યું : તું મારી સાથે આજે રહે. ને ચૂપચાપ હું કરું તે જોયા કરજે.

સંત કૂવા પર ગયા. તળિયે કાણાં હતાં એવી બાલટી હાથમાં લીધી. દોરીથી બાંધી તેને કૂવામાં ઉતારી... ખેંચી, ઉપર આવતાં તો બિલકુલ ખાલી...

વળી નાખી, ભરી. ને ઉપર આવતાં ખાલી....

યુવાનથી રહેવાયું નહિ. ‘તળિયે કાણાં છે, પછી એમાં પાણી ભરવાનો શો અર્થ ?’

સંતે કહ્યું વાહ ! તું તો જલ્દી-જલ્દી સમજી ગયો. તારા મનમાં કેટલાં છિદ્રો છે ? સાંધનાનું જળ શું તારા મનમાં રહી શકશે ?

યુવાન સમજી ગયો. તેણે પહેલાં સ્થિરચિત્તતાની સાધના કરી. પછી ગુરુ પાસે આવ્યો ને સાધના મેળવી.

‘સંજમં નિહુઓ ચર.....’ મઝાની શીખ છે. સ્થિરચિત્તતાની આધાર શિલા પર પ્રભુની સાધનાને સ્વીકારવી છે. આચરવી છે.

આ સ્થિરચિત્તતાને જ દૃઢમૂળ બનાવવા માટે આગળનું ગાથાસૂત્ર : ‘જહ તં કાહિસિ....’ જે જે પરને તમે જુઓ, તે પ્રત્યે રાગદશા તમને નીપજતી હોય તો તમે અસ્થિરાત્મા બનશો. હડ નામની વનસ્પતિની પેઠે. એ વનસ્પતિ સમુદ્રકાંઠે કે સરોવરને કાંઠે થાય છે. સમુદ્રતટ પર હવાનું જોર વધારે હોવાથી તેનો છોડ ઉખડીને દરિયામાં પડે છે અને આમ તેમ પાણીમાં ફંગોળાતો રહે છે. (ચૂર્ણિમાં આ રીતે વર્ણન છે.)

તમે પણ આ રીતે વિભાવના જળમાં પડી આમ તેમ ફંગોળાશો. દૂબશો....

તમે સ્થિરાત્મા બનો. અને સ્થિરતાની આધારશિલા પર પ્રભુની સાધનાને આત્મસાત્ કરો.

મૂલ્યવાન શબ્દો

સાધનાની પૃષ્ઠભૂ પરથી ઉચ્ચારાયેલા શબ્દોનો મહિમા નિરાળો હોય છે. એ શબ્દોની અસર તત્કાળ થાય છે....

સંત દરિયાએ એક જગ્યાએ સરસ કહ્યું છે : પુરાણ કાળમાં નગરના દરવાજાને તોડવા હાથીનો ઉપયોગ થતો. હાથી પોતાનાં દંતૂશળ (દાંત) દરવાજાને અડાડે ને પાછળથી પોતાનું બળ પ્રયોજે..... દરવાજો કડકડ ભૂસ થઈ તૂટી જાય.

અહીં સંત ઉમેરે છે : પણ કોઈ માણસ પોતાના હાથમાં મરેલ હાથીના દાંત લઈ દરવાજાને અડે તો શું થાય ? કંઈ ન થાય. કારણ કે દાંતની પાછળ હાથીનું બળ ક્યાં છે ? ‘દંત ગ્રહે હસ્તી બિના, પોલ ન તૂટે કોય....’

દાંતની પાછળ હાથીનું હોવું જરૂરી છે. તેમ શબ્દોની પાછળ ચારિત્ર્ય પરિપૂત મહાત્માનું હોવું જરૂરી છે.

મહાસતી રાજમતીજીના આ શબ્દો.... પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અને પરમપાવન દશવૈકાલિકસૂત્રમાં મૂકાયેલ આ શબ્દો... સુભાષિત વિશેષણ અપાયું છે આ વચનોને. 'તીસે સો વચણં...' તે પરમ પાવની મહાસતીનું તે સુભાષિત વચન સાંભળીને રથનેમિ મુનિ ધર્મમાં સ્થિર થયા. જેવી રીતે અંકુશ વડે હાથી સ્થિર થાય છે.

'સુભાષિત'નો અર્થ હરિભદ્રીય વૃત્તિમાં સંવેગના કારણ રૂપ વચન એવો કરાયો છે. મોક્ષની અભિલાષાને પ્રબળ રીતે ઉકેરનારું વચન.... ચૂર્ણિમાં સંસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન બનાવનારું વચન એવો અર્થ સુભાષિતનો કરાયો છે.

આવી રીતે જ સંબુદ્ધ પંડિત અને પ્રવિચક્ષણ સાધકો સાધનામાર્ગમાં સ્થિર બને છે. અને કામ ભોગથી - પુરુષોત્તમ રથનેમિની પેઠે-અટકે છે.

સંબુદ્ધ એટલે સમ્યગ્દર્શન વડે યુક્ત. પંડિત એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત. પ્રવિચક્ષણ એટલે સમ્યક્ચારિત્રથી યુક્ત.....

સંબુદ્ધનો બીજો અર્થ છે વિષયોના સ્વભાવને જાણવાવાળો.

પંડિત એટલે વમેલ ભોગને ફરી સેવવાના દોષોનો જાણકાર. અને પ્રવિચક્ષણ એટલે પાપનો ભીરુ....

એક પ્રશ્ન અહીં ટીકામાં કરાયો છે : રથનેમિને પુરુષોત્તમ કેમ કહેવાય? જવાબ એ અપાયો છે કે નિર્બળ પુરુષ પોતાની અશુભ ઈચ્છાને તરત વશમાં આવે છે. ઈચ્છાને અનુરૂપ આચરણ કરવા લાગે છે. જ્યારે સાધક મોહનીય કર્મના ઉદયને કારણે અશુભ ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ જાય તોય, કોઈનો ઉપદેશ મળતાંની સાથે, તેમાંથી નિવૃત્ત થઈ સ્થિરચિત્ત બની જાય છે.

ત્રીજું અધ્યયન

खुडियायारकहा
(क्षुल्लिकायार-कथा)

ત્રીજા અધ્યયનનું નામ છે खुडियायारकहा
(क्षुल्लिकायार-कथा).

આ અધ્યયનમાં પર અનાચીણોનું વર્ણન કરીને
આચારનું પ્રતિપાદન કરાયું છે.

આ જ ગ્રન્થના છઠ્ઠા અધ્યયન મહાચાર કથામાં
આચારોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. તેના સન્દર્ભમાં આ
અધ્યયનને क्षुल्लिकायार કથા કહેવાયેલ છે. જેમાં
સંક્ષિપ્ત રૂપે આચારોનું વર્ણન આવેલ છે.

[૫]

આધારસૂત્ર

સંજમે સુદ્ધિઅપ્પાણં,
વિપ્પમુક્કાણ તાઙ્ગણં ।
તેસિમેયમણાઙ્ગણં,
નિગંથાણ મહેસિણં ॥ ૩/૧ ॥

જે સાધકો સંયમમાં સુસ્થિત છે, બાહ્ય-અભ્યંતર પરિગ્રહથી વિમુક્ત છે, સ્વ અને પરના ત્રાતા (રક્ષક) છે તે નિર્ગન્થ મહર્ષિઓના માટે આ અનાયીર્ણ (અનાયરણીય, અકલ્પ્ય, અગ્રાહ્ય કે અસેવ્ય) છે.

ઉદ્દેસિયં કીયગડં,
નિયાગમભિહઙ્ગાણિ ય ।
રાઙ્ગભત્તે સિણાણે ય,
ગંધમલ્લે ય વીયણે ॥ ૨ ॥

૧. ઔદ્દેશિક—સાધુને ઉદ્દેશીને કર્યું હોય.
૨. કીતકૃતં—સાધુને ઉદ્દેશીને ખરીદ્યું હોય.
૩. નિયાગ—આમંત્રણ કરનાર અમુકના ઘરનો આહાર નિત્ય લેવો તે.

૪. અભ્યાહત—સ્વગામ કે પરગામથી દાન દેવા માટે સામે લાવેલો આહાર.

૫. રાત્રિભોજન—દિવસે ગ્રહણ કરેલું બીજા દિવસે વાપરવું, રાત્રે લીધેલું દિવસે વાપરવું વગેરે દોષો પૈકી એક પણ દોષ લાગે તેવું.

૬. સ્નાન—દેશથી કે સર્વથી સ્નાન કરવું.

૭. ગંધ—સુગંધી ચૂણો, તેલ, અત્તર ઇત્યાદિ સુંઘવું.

૮. મલ્લે—ગુંથેલા કે નહિ ગુંથેલા પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવો.

૯. વીયણે—વીંજણો કે બીજા કોઈ પણ સાધનથી પવનનો ઉપભોગ કરવો.

ઔદૈશિકમાં જીવહિંસા, કીતકૃતમાં ગૃહસ્થે પાપથી મેળવેલા ધનનો પોતાને માટે વ્યય થવાથી પાપની અનુમોદના, નિયાગમાં ગૃહસ્થનો અને અમુક વસ્તુનો રાગ-પ્રતિબંધ, અભ્યાહતમાં આવવા વગેરેથી ઈર્યાસમિતિનો ભંગ, અનુમોદના અને પાત્ર ખરડાવવાદિ વિવિધ દોષ, રાત્રિ ભોજનમાં સંનિધિ દોષ ઉપરાંત રાત્રિભોજનનું પાપ, અને સ્નાન, ગંધ, પુષ્પો તથા વીંજણામાં અનુક્રમે સ્પર્શ-ગંધ વગેરેનો પ્રતિબંધ (રાગ) થવા સાથે કામ વિકારનો ઉપદ્રવ, એમ પ્રત્યેકનું અનાચીર્ણપણું યથામતિ વિચારવું. અનાચીર્ણને આચરવાથી સંયમ દૂષિત થાય અને જ્ઞાનાદિ ગુણો હણાય.

સંનિહી ગિહિમત્તે ચ,

રાયપિંડે કિમિચ્છણ ।

સંવાહણા દંતપહોયણા ચ,

સંપુચ્છણા દેહપલોયણા ચ ॥ ૩ ॥

૧૦. સંનિધિ—ઘી ગોળ વિગેરેનો સંગ્રહ કરવો.

૧૧. ગિહિમત્તે—ગૃહસ્થના ભાજનો વાપરવા.

૧૨. રાયપિંડે—રાજાની માલિકીવાળો આહાર લેવો.

૧૩. કિમિચ્છએ—શું જોઈએ છે એમ પૂછીને આપનાર કોઈપણ વ્યક્તિનો આહાર લેવો.

૧૪. સંવાહણ—શરીરના અવયવો દબાવરાવવા, મસળાવવા

૧૫. દંતપહોયણા—દાંત, મુખ, આદિનું પ્રક્ષાલન કરવું.

૧૬. સંપુચ્છણા—ગૃહસ્થને સાવધ પાપ બંધાય તેવું કે પોતાના મહત્ત્વને માટે ‘હું કેવો છું’ વગેરે પૂછવું.

૧૭. દેહ પલોયણા—આરિસાદિમાં મુખ-શરીરાદિ જોવા

એમાં સંનિધિથી પરિગ્રહ, ગૃહસ્થ ભાજનથી તે ચોરાઈ જવાનો કે ગૃહસ્થને અપ્રીતિ આદિ થવાનો ભય વગેરે વિવિધ દોષો, રાજપિંડથી રસનેન્દ્રિયનું પોષણ, લોકમાં લઘુતા, અપશુકન બુદ્ધિથી સામન્તાદિને ક્રોધ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ, કિમિચ્છકથી આધાકર્મિકાદિ દોષ, સુખશીલપણું, પ્રમાદ ઇત્યાદિ. દંતપ્રધાવનથી બાહ્ય શૌચનો પ્રતિબંધ, હિંસાદિ. સંપ્રશ્રથી સાવધમાં પ્રવૃત્તિ, - અનુમોદના કે અભિમાનાદિ અને દેહપ્રલોકનથી શરીરનો રાગ-મોહાદિ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ બીજા પણ વિવિધ દોષ સ્વમતિ અનુસારે વિચારવા.

અદ્વાવૈ ય નાલીૈ

છત્તસ્સ ય ધારણાદ્વાૈ ।

તેગિચ્છં પાહ્ણા પાૈ

સમારંભં ચ જોઙ્ગો ॥ ૪ ॥

૧૮. અદ્વાવૈ—જુગાર રમવું અથવા ગૃહસ્થને અર્થ મેળવવાના અર્થશાસ્ત્રીય નિમિત્તો કહેવા.

૧૯. નાલીૈ—દૂતમાં વિજય માટે નલિકાનો ઉપયોગ કરવો

૨૦. ધારણાદ્વાૈ—પોતાને કે બીજાને છત્ર ધરવું.

૨૧. તેગિચ્છં—રોગના પ્રતીકાર માટે ઔષધ લેવું

૨૨. પાહણાપાએ—આપત્તિ પ્રસંગ વિના પગમાં પગરખા પહેરવા.

૨૩. જોઈણો સમારંભ—અગ્નિનો આરંભ કરવો.

એમાં જુગાર તો મહાવ્યસન છે, ઉપરાંત આર્ત-રૌદ્રનું કારણ છે. છત્ર પોતાને ધરવાથી ઉષ્ણપરીષદથી પરાભવાદિ અને પરને ધરવાથી લઘુતાદિ થવા. પગરખાંથી જિનાજ્ઞાનો ભંગ, ઈર્યા-સમિતિની વિરાધના, સુખશીલપણું ઇત્યાદિ થાય અને અગ્નિના આરંભથી હિંસા થાય સાથે શીતપરિષદથી પરાભવ-લઘુતાદિ થાય. માટે અનાયીર્ણ સમજવા. બીજા પણ અનેક દોષો સંભવિત છે તે યથામતિ વિચારવા.

સિજ્જાયરપિંડં ચ,

આસંદીપલિઅંકણ ।

ગિહંતરનિસિજ્જા ચ,

ગાયસ્સુવટ્ટણાણિ ચ ॥ ૫ ॥

૨૪. સિજ્જાયરપિંડ—શય્યાતરનો (ઉપાશ્રય આપનારનો) પિંડ લેવો.

૨૫. આસંદી—માંચી, ખુરશી, સાદડી વગેરે આસનો વાપરવા.

૨૬. પલિઅંકએ—પલંગ, માંચો, ખાટલા, પથારી વાપરવા.

૨૭. ગિહંતર નિસિજ્જા—ગૃહસ્થના વાસવાળા ઘરમાં કે કોઈ બીજા ઘરોની વચ્ચે રહેવું-બેસવું ઇત્યાદિ

૨૮. ગાયસ્સુવટ્ટણાણિ—શરીરના ગાત્રોનું ઉદ્વર્તન અર્થાત્ મેલ ઉતારવા માટે પીઠી આદિ યોજવું-યોજાવવું.

શય્યાતર પિંડ લેવાથી એષણા સમિતિમાં દોષો, વસતિની દુર્લભતા, ગૃહસ્થનો પ્રતિબંધ કે દ્વેષ ઇત્યાદિ, આસન અને પલંગાદિથી લઘુતા, શાસનની અપભ્રાજના, સુખશીલપણું, હિંસા ઇત્યાદિ, ગૃહસ્થવાળા ઘરમાં રહેતા બ્રહ્મચર્યની વિરાધના, લઘુતા, પ્રતિબંધ અને બે ઘરોની વચ્ચે બેસતાં ધર્મની અપભ્રાજના, લઘુતા, ચોરી આદિનું કલંક ઇત્યાદિ વિવિધ દોષો તથા પીઠી આદિ યોજતાં-યોજાવતાં મલપરિષદથી પરાભવ, શરીરશોભા, કામવિકાર ઇત્યાદિ દોષો યથામતિ વિચારવા.

ગિહિણો વેઆવડિયં,
જા ય આજીવવત્તિયા ।
તત્તાનિવ્વુડભોઙ્ગત્તં,
આઝસ્સરણાણિ ય ॥ ૬ ॥

૨૯. ગિહિણો વેયાવડિયં — અન્ન વસ્ત્રાદિ આપવા - અપાવવાદિરૂપ ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચ કરવી.

૩૦. આજીવવત્તિયા — પોતાના ઉચ્ચ-નીચાદિ જાતિ કુલ-ગુણ-કર્મ-શિલ્પ ઇત્યાદિના બળે આજીવિકા મેળવવી.

૩૧. તત્તાનિવ્વુડભોઙ્ગત્તં — માત્ર તપેલું-ત્રણ ઉકાળાથી પૂર્ણ ઉકાળ્યા વિનાનું મિશ્ર પાણી લેવું, વાપરવું, પીવું.

૩૨. આઊરસ્સરણાણિ — ક્ષુધાદિની પીડાથી આર્તધ્યાનને વશ થઈ પૂર્વ ભોગવેલા આહારાદિનું સ્મરણ કરવું, ઇચ્છા કરવી.

ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચથી અવિરતિનું પોષણ-અનુમોદનાદિ, આજીવકવૃત્તિથી ધર્મની અપભ્રાજના, લઘુતાદિ, મિશ્રપાણીથી હિંસાદિ અને આતુરસ્મરણથી આર્તરૌદ્રધ્યાન, અસમાધિ ઇત્યાદિ દોષોનો સંભવ યથામતિ વિચારવો.

મૂલે સિંગબેરે ય
 ઉચ્છ્રુવડે અનિવ્વુડે ।
 કંદે મૂલે ય સચ્ચિતે
 ફલે બીએ અ આમએ ॥ ૭ ॥

૩૩. મૂલએ — મૂળો.

૩૪. સિંગબેરે — લીલું આદુ.

૩૫. અનિવ્વુડે ઉચ્છ્રુખંડે — અચિત નહિ થયેલા શેરડીના ટુકડા.

૩૬-૩૭. કંદે-મૂલે ય સચ્ચિતે — સચિત કંદો અને મૂળિયા.
 થડમાં મૂળમાં હોય તે કંદ અને કંદમાંથી નિકળેલા ભૂમિગત તાંતણા
 તે મૂળીયા.

૩૮-૩૯. આમએ-ફલે-બીએ ય — અચિત નહિ થયેલા
 આમ્રાદિ ફળો તથા ઘઉં આદિના કણિયારૂપ.

મૂળો, આદુ, કંદ અને મૂળ એ ચારે અનંતકાયિક તથા સચિત
 શેરડી, ફળો અને બીજ એ સર્વ વાપરવાથી અહિંસાવ્રતનો ભંગ,
 વિકારક હોવાથી ચતુર્થ વ્રતમાં અતિચાર, મનની અસમાધિ,
 સ્વાદની ગૃહ્ણિ, વગેરે પરિણામે પાંચ વ્રતોની વિરાધના યથામતિ
 વિચારવી.

સોવચ્ચલે સિંધવે લોળે,
 રોમાલાળે ય આમએ ।
 સામુદ્દે પંસુખારે ય,
 કાલાલોળે ય આમએ ॥ ૮ ॥

૪૦. સોવચ્ચલે — સંચલ

૪૧. સિંધવે — સિંધવ.

૪૨. લોણે — સાંભર જાતિનું લવણ.

૪૩. રોમાલોણે — રૂમાલવણ-લોક પ્રસિદ્ધ ખારો.

આમએ — કાચા સચિત્ત અનાયીર્ણ છે.

૪૪. સામુદ્રે — કાચું સમુદ્રમાં પકાવાતું લૂણ.

૪૫. પંસુખારે — પાંશુખાર = ધુળિયો ખારો.

૪૬. કાલાલોણે — સિંધવ એક જાતિનું કાળું લૂણ.

૪૦ થી ૪૬ સુધી પ્રત્યેક ક્ષારો તે તે નામે ભિન્ન ભિન્ન દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે સર્વ સચિત્ત વાપરતાં હિંસા થાય. આમાંથી કેટલાક ક્ષારો પાણીમાં અને કેટલાક પર્વતોમાં પાકે છે.

ધૂવળે ત્તિ વમળે ચ,

વત્થીકમ્મ - વિરેયળે ।

અંજળે દંતવળે ચ,

ગાયાબ્ધંગવિભૂસળે ॥ ૧ ॥

૪૭. ધૂવણે — વસ્ત્રાદિને ધૂપ દેવો અથવા ધૂમ્રપાન કરવું.

૪૮. વમણે — વમન કરવું.

૪૯. વત્થી કર્મ — પીયકારી વગેરેથી પૂંઠ માર્ગે ચોપડ, સાબુનું પાણી કે કોઈ ઔષધ ચઢાવવું. એનીમા લેવો.

૫૦. વિરેયણે — ત્રિફલા, હરડે, હીમજ કે અન્ય ઔષધિ દ્વારા રેચ લેવો.

૫૧. અંજણે — નેત્રોમાં અંજન આંજવું.

૫૨. દંતવણે — દાતણથી મુખશુદ્ધિ કરવી.

૫૩. ગાયાબ્ધંગ — શરીરનાં ગાત્રોને તૈલાદિ ચોળવું-ચોળાવવું.

૫૪. વિભૂષણે — અલંકારાદિથી શરીરની વિભૂષા કરવી.

ધૂપ કે ધૂમ્રપાનથી અગ્નિકાયની વિરાધના અને વિષયોની ગૃહિ. વમન, બસ્તીકર્મ અને વિરેચનથી શરીરમાં રહેલા કૃમિ આદિ ત્રસ, સંમૂર્ચિત જીવોની હિંસા. અંજનથી શરીર શોભા. નેત્રોનો વિકાર. દાતણથી વનસ્પતિ-કાયની વિરાધનાની અનુમોદના વિભૂષા વગેરે. ગાત્ર યોગવાથી સુખશીલપણું, હિંસાદિ અને વિભૂષાથી નવવાડની વિરાધના, કામવિકાર, બ્રહ્મચર્યનું ખંડન વગેરે વિવિધ દોષો પ્રગટે છે.

અહિં ચોપ્પન અનાયીર્ણ કહ્યાં. તેમાં ૧૨મા રાજપિંડ અને ૧૩મા કિમિચ્છક પિંડ એ બેનો એક તથા ૧૮મા જુગાર અને ૧૯મા નાલિકા એ બેનો એક ગણી બાવનની સંખ્યા ઘણા ગ્રંથોમાં કહેલી છે અને પ્રસિદ્ધિમાં પણ બાવન છે એમ સમજવું.

ઉત્સર્ગ પણે આ બાવન પ્રકારનું અનાયીર્ણ મુનિઓને નિષિદ્ધ છે. છતાં દેશ-કાળ બળની હાનિને યોગ રોગાદિક આપત્તિકાળે જરૂર જણાય તો પણ ગીતાર્થ ગુર્વાદિકની અનુમતિથી તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે સંયમની રક્ષાના ધ્યેયથી અલ્પદોષ અને અધિકલાભનું કારણ હોયતો અપવાદ પણે આચરી શકાય. સર્વત્ર અમાયી અને સંયમના ખપી થવું હિતકર છે.

(વર્ધમાન તપોનિધિ પૂ. આ. શ્રીમદ્વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત 'દશવૈકાલિક સૂત્ર'માંથી આ ગુજરાતી અર્થ લીધેલ છે.)

‘હારીએ નહિ પ્રભુબળ થકી...’

શંખેશ્વર મહાતીર્થથી વિહાર કરી મુજપુર ગામે આવ્યા. પ્રભુનાં દર્શન કર્યાં. અપાર આનંદ થયો. નાનકડા ગામમાં બે દહેરાસર. અને પ્રભુજી કેવા અદ્ભૂત!

ઉપાશ્રયે આવતાં તો સુખદ આશ્ચર્ય. પૂજ્યપાદ, સાધનામનીષી પંન્યાસ-પ્રવરશ્રી અભયસાગરજી મહારાજ સાહેબ..... ખૂબ આનંદ થયો. પૂજ્યશ્રી કહે : પરચક્ષ્ણ પારી લ્યો, સાથે વાપરીએ....

વાપરવા બેઠા. તે વખતે મુજપુરમાં ૪-૫ ઘર હશે. બહુ જ ભક્તિસભર લોકો. પણ દરેક ગામમાં ઘટે છે તેમ ત્યાંય જૈનોનાં ઘર ઓછાં થઈ રહેલા... પૂજ્યપાદશ્રીને, ન ભૂલતો હોઉં તો, વરસીતપનું બેસણું હતું. પણ દૂધ ને ખાખરા વડે જ એમણે બેસણું પતાવ્યું. મગ, પોંઆ કશું ન વાપર્યું.

વિહારક્ષેત્રમાં, જ્યાં ઘર ઓછા છે, અથવા રસોડાં જ છે; પટેલ, રબારી આદિના ઘરોથી ગોચરી મેળવી શકાય. પણ એવું પણ શક્ય ન હોય ત્યારે શક્તિ હોય તો ઉપવાસ કરી શકાય. નહિતર ઓછામાં ઓછા દ્રવ્યથી ચલાવી લેવું. રોટલી અને પાણીથી કે ખાખરા ને પાણીથી એકાસણું થઈ શકતું હોય તો તેમ કરાય.....

ત્રીજા અધ્યયનમાં અનાયીર્ણોની યાદી આપી છે. ને તેમાં પહેલું અનાયીર્ણ છે સાધુને ઉદ્દેશીને બનાવેલ આહાર, પાણી, ઉપાશ્રય વગેરે....

પૂજ્યપાદ અભયસાગરજી મહારાજ સાહેબ સાથેની એક દિવસની એ વિહારયાત્રાએ મને નવો પાઠ શીખવ્યો.

ગોચરી પછી શું ?

મહાપુરુષોનો ઘડીનો સંગ પણ કેવો કલ્યાણકારી રહેતો હોય છે !
'क्षणमपि सज्जनसन्ततिरेका, भवति भवार्णवतरणे नौका ॥'

પાટણમાં પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય મુક્તિચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જોડે વાપરવા બેઠેલો. તેમણે સરસ વાત કહેલી : બની શકે કે મુનિવરો બેંતાલીસે દોષથી પરિશુદ્ધ ગોચરી લાવ્યા હોય અને આપણે માંડલીના દોષો પણ લગાડીએ નહિ; એ છતાંય વાપર્યા પછી આ ગોચરી શુદ્ધ રહેશે ખરી ?

મેં પ્રશ્નસૂચક નજરે તેઓશ્રીની સામે જોયું. તેમણે કહ્યું : આ ગોચરી વાપર્યા પછી આપણે સ્વાધ્યાય કરીશું કે પ્રમાદ કરીશું ? જો પ્રમાદ કરીએ તો ગોચરી અશુદ્ધ થઈ જ ગઈ ને ?

કેટલી સરસ વાત !

વર્ષો વીતી ગયાં, પણ આ વાત મનમાં એક ખૂણે સચવાઈ ગઈ છે. ને સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ ક્યારેક પ્રમાણથી વધુ વાપરવાનું મન થઈ જાય ત્યારે આ વાત યાદ આવી જાય..... અને ગોચરી અશુદ્ધ ન થઈ જાય એ ભયે વધારે વાપરવા પર નિયંત્રણ આવી જાય.

દાદા ગુરુદેવશ્રી : કેવી ભાવદશા !

યા જ્યારે આધાકર્મી હોય છે અને તે હું પીતો હોઉં છું ત્યારે મને દાદા ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ યાદ આવે છે...

તેઓશ્રીનું ૧૦૪ વર્ષનું વય. દૂધ આપીએ તો વાયુ થઈ જાય. માત્ર સાદી ચા આપીએ - બીજું લગભગ કંઈ લઈ ન શકાય - તો પોષણ ન મળે. એથી વધુ દૂધવાળી ચા પૂજ્યપાદશ્રીને અપાતી.

એક વખત એક ભક્ત પૂજ્યપાદશ્રીને કહે : હું તો ન્યાલ થઈ ગયો...
આપના માટે જે ચા વગેરે બનાવવાનું હોય છે, તેનો લાભ મને મળે છે.

પૂજ્યશ્રીજીને તો ખ્યાલ જ નહિ. એ ભાઈના ગયા પછી પૂજ્યશ્રી અમને
કહે : તમે શું ધાર્યું છે ? આટલી બધી વિરાધના દ્વારા આ કાયાને શા માટે
ટકાવવી જોઈએ ? એમનો એ સમયનો ગ્લાનિભર્યો ચહેરો વારંવાર સ્મૃતિપથ
પર ઊભરે છે.

કેવા આ પ્રભુ માર્ગના દેઢ આરાધકો હતા..... !

વન્દના.....

‘ચરણ ધરણ નહિ ઠાય...’

ત્રીજું અધ્યયન અનાચીણોની યાદી આપે છે. યાદી આપતાં પહેલાં
સાધકોને આ રીતે બિરદાવવામાં આવ્યા છે : ‘સંજમે સુદ્ધિઅપ્પાણં...’ ચાર
વિશેષણો આપાયાં છે : સંયમમાં સુસ્થિતાત્મા, વિપ્રમુક્ત, ત્રાતા, મહર્ષિ.....

સંયમમાં સુસ્થિતાત્મતાને વ્યાખ્યાયિત કરતાં ટીકાકાર કહે છે : ‘શોભનેન
પ્રકારેણ આગમનીત્યા સ્થિત આત્મા યેષાં તે સુસ્થિતાત્માનઃ.....’ આગમ ગ્રન્થે
કહેલ મર્યાદા વડે ચાલનારા સાધકો.

પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજ યાદ આવે : ‘વસ્તુ વિચારે રે, જો આગમે
કરી રે, ચરણ ધરણ નહિ ઠાય....’ પ્રભુના પથ પર, પ્રભુએ કહ્યું છે તે રીતે,
કેમ ચાલવું ?

પ્રભુની અનરાધાર કૃપા વડે જ આ શક્ય બને.

એક સૂત્ર આ સન્દર્ભમાં, યાદ રાખવું ઘટે : સંકલ્પબળ વત્તા પ્રભુબળ
બરોબર કાર્યબળ.

સાધકનું સંકલ્પબળ દેઢ હોય તો પ્રભુબળ તેને કાર્ય રૂપે સાકાર કરશેજ.
યાદ આવે મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજય મહારાજનું વચન : ‘હારીએ નહિ
પ્રભુબળ થકી, પામીએ જગતમાં જીત રે....’

પ્રભુબળ.... એ આપણી પછવાડે હોય ત્યારે આપણને કઈ તકલીફ ?
આપણી સાધના દોડ્યા જ કરે.

પૂ. પદ્મવિજય મહારાજ દેવાધિદેવ સીમંધર પરમાત્માની સ્તવનામાં કહે છે : 'મહા મોહરાય કર ફસિયો છું.....' પણ પછી ઉમેરે છે : 'જિન ઉત્તમ પૂંઠ હવે પૂરો, કહે પદ્મવિજય થાઉં શૂરો; તો વાધે મુજ મન અતિ નૂરો.....'

તમારું બળ જોઈએ, પ્રભુ ! જો કે પ્રભુબળ ક્યારે નહોતું આપણી સાથે ? એટલે વાતને થોડીક બદલીને મૂકવી જોઈએ : પ્રભુબળને પામવાને હું હક્કદાર બનું એવી કૃપા મારા પર વરસો !

ઝૂમવાનું ક્યારે બને ?

બીજા વિશેષણ-વિપ્રમુક્તતાને વ્યાખ્યાયિત કરતાં ટીકાકાર કહે છે : 'વિવિધ-અનેકૈઃ પ્રકારૈઃ, પ્રકર્ષેણ ભાવસારં મુક્તાઃ પરિત્યક્તા બાહ્યાભ્યન્તરેણ ગ્રન્થેનેતિ વિપ્રમુક્તાઃ.....' કેટલો મઝાનો લય છે ! બાહ્ય અને અભ્યન્તર ગ્રન્થિઓથી વિપ્રમુક્ત છે પ્રભુનો મુનિ.....

સવાલ થાય આપણને કે આવી નિર્ગ્રન્થતા શી રીતે મળે ? 'વિપ્રમુક્તિ' શબ્દના અર્થમાં નિર્ગ્રન્થત્વની સાધના પણ મૂકી દેવાઈ છે. 'વિ' ખૂલશે અનેક-પ્રકારતાના લયમાં. પદાર્થોની પકડમાંથી કે ક્રોધાદિની પકડમાંથી શી રીતે મુક્ત થવું ? સાધકે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારો જોઈ લેવા જોઈએ.

જેટલા માર્ગ હોય - ક્રોધમુક્તિની દિશા ભણી જનારા- એ બધા જ માર્ગો પર ચાલવું જોઈએ. કદાચ એવું બને કે એકાદ માર્ગ પૂર્વજન્મની સાધના દ્વારા અભ્યસ્ત હોય તેવો મળી જાય અને તો તેના પર દોડવાનું આસાન થઈ જાય. વિપ્રમુક્તિનો 'વિ' છે નાનો, પણ કેવો અર્થગંભીર છે !

'પ્ર'નું પણ આવું છે. 'પ્ર' એટલે ભાવસારતા.... સાધનાના ભિન્ન ભિન્ન આયામોમાં વહેવાનું થશે. પરંતુ એ વહેવાનું ભાવસારતા પૂર્વક થવું જોઈએ.

વહેતા હોઈએ સાધનાના લયમાં ને હૃદય ઝૂમતું હોય.... આનંદથી પરિપૂર્ણ હોય ચિત્ત. આજ્ઞાપાલનનું સીધું ફળ તો આ જ છે ને ! ભીતર ઊભરતો અસીમ આનંદ....

'આપ તરે ને પરને તારે....'

ત્રાતા....રક્ષક....દુર્ગતિમાં પડતી પોતાની જાતની રક્ષા પણ જે કરે અને બીજા આત્માઓને પણ જે દુર્ગતિથી બચાવે તે ત્રાતા.

એક વખત એક ભક્ત પૂજ્યપાદશ્રીને કહે : હું તો ન્યાલ થઈ ગયો...
આપના માટે જે ચા વગેરે બનાવવાનું હોય છે, તેનો લાભ મને મળે છે.

પૂજ્યશ્રીજીને તો ખ્યાલ જ નહિ. એ ભાઈના ગયા પછી પૂજ્યશ્રી અમને
કહે : તમે શું ધાર્યું છે ? આટલી બધી વિરાધના દ્વારા આ કાયાને શા માટે
ટકાવવી જોઈએ ? એમનો એ સમયનો ગ્લાનિભર્યો ચહેરો વારંવાર સ્મૃતિપથ
પર ઊભરે છે.

કેવા આ પ્રભુ માર્ગના દેઢ આરાધકો હતા..... !

વન્દના.....

‘ચરણ ધરણ નહિ ઠાય...’

ત્રીજું અધ્યયન અનાચીણોની યાદી આપે છે. યાદી આપતાં પહેલાં
સાધકોને આ રીતે બિરદાવવામાં આવ્યા છે : ‘સંજમે સુદ્ધિઅપ્પાણં...’ ચાર
વિશેષણો આપાયાં છે : સંયમમાં સુસ્થિતાત્મા, વિપ્રમુક્ત, ત્રાતા, મહર્ષિ.....

સંયમમાં સુસ્થિતાત્મતાને વ્યાખ્યાયિત કરતાં ટીકાકાર કહે છે : ‘શોભનેન
પ્રકારેણ આગમનીત્યા સ્થિત આત્મા યેષાં તે સુસ્થિતાત્માનઃ.....’ આગમ ગ્રન્થે
કહેલ મર્યાદા વડે ચાલનારા સાધકો.

પૂજ્ય આનંદધનજી મહારાજ યાદ આવે : ‘વસ્તુ વિચારે રે, જો આગમે
કરી રે, ચરણ ધરણ નહિ ઠાય....’ પ્રભુના પથ પર, પ્રભુએ કહ્યું છે તે રીતે,
કેમ ચાલવું ?

પ્રભુની અનરાધાર કૃપા વડે જ આ શક્ય બને.

એક સૂત્ર આ સન્દર્ભમાં, યાદ રાખવું ઘટે : સંકલ્પબળ વત્તા પ્રભુબળ
બરોબર કાર્યબળ.

સાધકનું સંકલ્પબળ દેઢ હોય તો પ્રભુબળ તેને કાર્ય રૂપે સાકાર કરશેજ.
યાદ આવે મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજય મહારાજનું વચન : ‘હારીએ નહિ
પ્રભુબળ થકી, પામીએ જગતમાં જીત રે....’

પ્રભુબળ.... એ આપણી પછવાડે હોય ત્યારે આપણને કઈ તકલીફ ?
આપણી સાધના દોડ્યા જ કરે.

પૂ. પદ્મવિજય મહારાજ દેવાધિદેવ સીમંધર પરમાત્માની સ્તવનામાં કહે છે : 'મહા મોહરાય કર ફસિયો છું.....' પણ પછી ઉમેરે છે : 'જિન ઉત્તમ પૂંઠ હવે પૂરો, કહે પદ્મવિજય થાઉં શૂરો; તો વાધે મુજ મન અતિ નૂરો....'

તમારું બળ જોઈએ, પ્રભુ ! જો કે પ્રભુબળ ક્યારે નહોતું આપણી સાથે ? એટલે વાતને થોડીક બદલીને મૂકવી જોઈએ : પ્રભુબળને પામવાને હું હક્કદાર બનું એવી કૃપા મારા પર વરસો !

મૂમવાનું ક્યારે બને ?

બીજા વિશેષણ-વિપ્રમુક્તતાને વ્યાખ્યાયિત કરતાં ટીકાકાર કહે છે : 'વિવિધ-અનેકૈઃ પ્રકારૈઃ, પ્રકર્ષેણ ભાવસારં મુક્તાઃ પરિત્યક્તા બાહ્યાભ્યન્તરેણ ગ્રન્થેનેતિ વિપ્રમુક્તાઃ....' કેટલો મજાનો લય છે ! બાહ્ય અને અભ્યન્તર ગ્રન્થિઓથી વિપ્રમુક્ત છે પ્રભુનો મુનિ....

સવાલ થાય આપણને કે આવી નિર્ગ્રન્થતા શી રીતે મળે ? 'વિપ્રમુક્તિ' શબ્દના અર્થમાં નિર્ગ્રન્થત્વની સાધના પણ મૂકી દેવાઈ છે. 'વિ' ખૂલશે અનેક-પ્રકારતાના લયમાં. પદાર્થોની પકડમાંથી કે ક્રોધાદિની પકડમાંથી શી રીતે મુક્ત થવું ? સાધકે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારો જોઈ લેવા જોઈએ.

જેટલા માર્ગ હોય - ક્રોધમુક્તિની દિશા ભણી જનારા- એ બધા જ માર્ગો પર ચાલવું જોઈએ. કદાચ એવું બને કે એકાદ માર્ગ પૂર્વજન્મની સાધના દ્વારા અભ્યસ્ત હોય તેવો મળી જાય અને તો તેના પર દોડવાનું આસાન થઈ જાય. વિપ્રમુક્તિનો 'વિ' છે નાનો, પણ કેવો અર્થગંભીર છે !

'પ્ર'નું પણ આવું છે. 'પ્ર' એટલે ભાવસારતા.... સાધનાના ભિન્ન ભિન્ન આયામોમાં વહેવાનું થશે. પરંતુ એ વહેવાનું ભાવસારતા પૂર્વક થવું જોઈએ.

વહેતા હોઈએ સાધનાના લયમાં ને હૃદય ઝૂમતું હોય.... આનંદથી પરિપૂર્ણ હોય ચિત્ત. આજ્ઞાપાલનનું સીધું ફળ તો આ જ છે ને ! ભીતર ઊભરતો અસીમ આનંદ....

'આપ તરે ને પરને તારે....'

ત્રાતા....રક્ષક....દુર્ગતિમાં પડતી પોતાની જાતની રક્ષા પણ જે કરે અને બીજા આત્માઓને પણ જે દુર્ગતિથી બચાવે તે ત્રાતા.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (૮/૯) સમિતિયુક્ત સાધકને ત્રાતા કહે છે. ઈર્ષ્યા આદિથી યુક્ત સાધક એકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવા સાથે આરાધકતાના ભાવથી પોતાની જાતને પણ દુર્ગતિમાં જતાં બચાવશે.

મહર્ષિ... મહા ઋષિ... બીજો પર્યાય પ્રાકૃત 'મહેસી' શબ્દનો અર્થ થશે સંસ્કૃતમાં 'મહેષી.' અર્થ થશે મહાન્-મોક્ષને શોધવામાં/સાધવામાં રત સાધક....

મોક્ષેષી સાધક મોક્ષપથને પ્રતિકૂળ પ્રવૃત્તિ ન જ આચરે એ નક્કી છે. અને એ જ લયમાં આ અધ્યયન શરૂ થાય છે....

દોષમુક્તિ માટેનું આ રૂપકડું અધ્યયન છે. આપણે એ રીતે કેટલાક દોષોને જોઈએ, જેથી એમાંથી મુક્ત થવાના ઉપાયો આપણને મળે....

ઔદેશિક દોષ

'उद्देशीयं.....' ઔદેશિક દોષમાંથી મુક્ત થવા માટે આગળ કહ્યું તેમ, યા તો એવી ગોચરી મળે ત્યારે ઉપવાસ કરી દઈએ. ઉપવાસની શક્તિ ન હોય અને નિર્દોષ ગોચરી મળવાની શક્યતા ન હોય ત્યારે ઓછામાં ઓછા દ્રવ્યોથી ગોચરી કરવી જોઈએ.

ગોચરી વાપરતી વખતે પણ, શરીરના સ્તર પર ગોચરી વપરાયે જતી હોય અને મનના સ્તર પર ઉપવાસ ચાલતો હોય તેમ કરી શકાય.

નિર્દોષ ગોચરી વાપરતી વેળાએ આ ગાથાસૂત્ર મનમાં રટાતું હોય : 'अहो जिणोहिं असावज्जा, वित्तिं साहूण देसिया; मुख्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा....' પ્રભુએ મોક્ષના કારણ રૂપ આ દેહ માટે કેટલી સરસ મજાની ચર્ચા આપી છે.

દોષિત ગોચરી વાપરવી પડે ત્યારેય શરીર ગોચરી વાપરતું હોય, મન પૂર્વપુરુષોની નિર્દોષ આહારચર્ચાની અનુમોદનાના લયમાં ફૂબેલું હોય...

કીત દોષ

'कीयगडं...' કીત દોષ : આ દોષ વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરેમાં લાગી શકે. કપડાં, કાંબળી, પાતરાં વગેરે સાધુ માટે ખરીદીને શ્રાવક લાવેલ હોય તો એ કીતદોષથી યુક્ત કહેવાય.

ઉજમણામાં શ્રાવકે મૂકેલ ઉપકરણોને વહોરવામાં આવે ત્યારે આ દોષ ન લાગે.

વસ્ત્રાદિ થોડાં પણ વધુ ન રખાઈ જાય એ માટે કેટલી સરસ મર્યાદા અતિયાર સૂત્રમાં અપાયેલ છે. ‘અધિકું ઉપકરણ વાપર્યું. પર્વતિથિએ પડિલેલું વિસર્યું....’ વધારાનું ઉપકરણ રાખવું નહિ... કદાચ એકાદ કાંબળી કે એવું વધારાનું હોય તો પણ એને દર પકળીએ પડિલેલું જોઈએ.

આ બહુ સારી વાત થઈ. હવે આપણે પોટકામાં કશું ક્યાંક મૂકી ન શકીએ. ત્યાં એને દર ચોંદશે કોણ પલેવે ?

તમે એટલું જ રાખી શકો, જે તમે સાથે ઉપાડી શકો.

હળવી વિહારયાત્રા

ઉપાડી શકવાની વાત અમે લોકોએ અનુભવેલી છે. ગુરુદેવ સાથે વિચરતા ત્યારે કોઈ માણસ રાખવાનો નહોતો. પંદર કે વીસ દિવસનો વિહાર હોય ત્યારે એટલાં પુસ્તકો હું રાખતો જેટલાં મારી પોથીમાં ઉપાડી શકું.

પહેલેથી વાંચવાનું બહુ. એટલે જ્ઞાનભંડાર હોય ત્યાં તો થોકડાબંધ પુસ્તકો કાઢું. પણ વિહાર હોય ત્યારે અવઢવ એ થાય કે ક્યાં મૂકી દેવાં, ક્યાં રાખવાં.... સરસ પુસ્તક હોય, પણ વજનદાર હોય તો ફરી ક્યારેક વંચાશે; એમ માની નામ નોંધી લઉં....

આજે પણ તમે ધારો તો આ પદ્ધતિને જીવંત બનાવી શકો છે... નિર્બન્ધ વિહાર...ઉપાડી શકો તેટલું રાખો. ગુરુદેવના આસન વગેરેને પણ ઉપાડી લઈએ...

ઈચ્છું છું કે આવાં વૃન્દો વધે. એક સરસ આચારસંપન્ન વૃન્દને તમે જુઓ, તમને થાય કે અમે પણ આવું કેમ ન કરીએ...? અને એમ આગળ આ લય ચાલ્યા કરે.

ફૂલોવાળી ગલી

એક શહેરમાં એક ગલી. જે ગંદકી ગલીને નામે આખા શહેરમાં પ્રસિદ્ધ હતી. ઘરે ઘરેથી ગંદી નાળીઓ નીકળે. ઓવર-ફ્લો થાય. ને આખી શેરી ગંદી ગંદી થઈ જાય.

સંબંધીને ત્યાં ગંદકી ગલીમાં જવાનું થાય ત્યારેય ઘણાને થાય કે આજનો દિવસ બગડશે.

ત્યાં વસનાર એક નાગરિકને પોતાની ગલીની ગંદકી ખૂંચી... તેણે ઘરનું આંગણું પાકું કર્યું. નાળીઓ અન્ડરગ્રાઉન્ડ કરી... અને ફૂલનાં ફૂંડાં મૂકી દીધાં....

બાજુવાળાને થયું કે આમાં ખર્ચ કંઈ નથી. પણ લાગે છે સારું; એણે પણ તેમ કર્યું.... પછી તો આગળ ને આગળ ચાલ્યા કર્યું... ૬ મહિનામાં એ ગંદકી ગલી ફૂલોવાળી ગલી તરીકે પ્રસિદ્ધ બની. લોકો એના આ બદલાવને જોવા આવતા.... કે આવો ચમત્કાર શી રીતે થયો ?

આપણે આવો ચમત્કાર કરી શકીએ ?

પ્રભુના માર્ગથી જ્યાં જ્યાં આપણે દૂર ગયા છીએ; ત્યાં ત્યાં તકલીફો પડી જ છે.

નિર્બંધ વિહારયાત્રા

નિર્બંધ વિહારયાત્રા.....ક્યાંક ગયા.. બે-ચાર દિવસ રોકાયા. ફરી આગળ ચાલ્યા... આનંદ જ આનંદ. વિહાર અહોવિહાર બની રહે.

પરમપાવન આચારાંગનું એક સરસ સૂત્ર છે : 'इच्छेवं समुद्धिते अहोविहारण...' અહોવિહાર...અહોભાવયુક્ત વિહાર.

સંયમયાત્રામાં એક એક ક્ષણ આગળ વધીએ ને હૈયું પ્રભુ તરફ અહોભાવથી ઝૂક્યા કરે. 'તેં કેવી સરસ સાધનાપદ્ધતિ આપી, પ્રભુ !'

'અતિથિ કહા! અણગારને....'

'નિયાગં.' નિત્યાગ્ર. આમન્ત્રિત પિંડ લેવો. લોકોએ કહ્યું છે : મારે ત્યાં રોજ જરૂર પધારજો... અને ત્યાં વહોરવા જવાય...આધાકર્મિતા તો અહીં છે જ. પણ આસક્તિ પોષણની વાત ઉમેરાઈ છે અહીં. એ સાથે સ્થાપના, કીર્તિ આદિ દોષો ય લાગે છે.

સાધુ ત્યાં ન જાય.

હકીકતમાં, મોટું શહેર હોય ત્યારે ખબર પણ ન પડે કે આજે મુનિવર ક્યાં ગોચરી જશે. ‘અતિથિ કહ્યા અણગારને....’ અણગાર છે અતિથિ.... જેની કોઈ તિથિ, કલાક આવવાની નક્કી નથી તે અણગાર...

‘મહાવીર પ્રભુ ઘર આવે....’

યાદ આવે જીરણ શેઠ. રોજ પ્રભુજીની પાસે જાય. ને વિનંતિ કરે : મારે ત્યાં લાભ આપજો !

ભાવદશા કેટલી નીખરેલી છે તેમની, એ પૂજ્યપાદ વીરવિજય મહારાજે પૂજામાં બતાવેલ છે : ‘પછી પ્રભુને વોળાવા જઈશું, કર જોડીને સન્મુખ રહીશું... નમી વંદી પાવન થઈશું, વિરતિ અતિ રંગે વહીશું રે...’ ભગવાન ઘરે પધારે.... અમને કૃતાર્થ કરે.... પછી પ્રભુને વોળાવવા જઈશું. ભગવાન ગામ બહાર જઈ ધ્યાનમાં ઊભા રહેશે ત્યારે અમે પણ તેમના મુખ કમળને જોતાં જોતાં પાવન બનીશું....

અને, આવો અદ્ભૂત લાભ પ્રભુએ આપ્યો હોય પછી વ્રતધારી બન્યા વિના રહેવાય ખરું ? ‘વિરતિ અતિ રંગે વહીશું રે...’ વિરતિધર બનીને પ્રભુની સાચી ભક્તિ પામશું. વિરતિના ભાવને તીવ્ર બનાવીશું.

‘એમ જીરણ શેઠ વદંતા, શ્રાવકની સીમે ઠરંતા...’ શ્રાવક બારમા દેવલોકનું આયુષ્ય બાંધી શકે છે. શુભ ભાવમાં એ સીમા સુધી તેઓ આવ્યા અને દેવદુંદુભિનો અવાજ સંભળાયો. પૂરણ શેઠને ત્યાં પ્રભુને પારણું થઈ ગયું.

આ સમાચાર જાણ્યા પછીની તેમની ભાવાભિવ્યક્તિ આવી હતી : મારું પુણ્ય પાતળું પડ્યું....હું પ્રભુનાં પગલાં મારે ત્યાં ન કરાવી શક્યો....

પ્રભુ મહાવીર દેવ અહીં ખરેખર ‘અતિથિ’ બન્યા છે... કદાચ આપણા માટે પ્રભુ આ સંકેત છોડી ગયા હોય કે મારો સાધુ આ જ રીતે પહેલાંથી અનિશ્ચિત એવા સ્થળે જઈને જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરશે.

અભ્યાહત દોષ

‘અભિહટાણિ ય....’ અભ્યાહત દોષ. સામેથી કોઈ વહોરાવવા લઈ આવ્યું છે અને તે વહોર્યું.

કોઈ વ્યક્તિ વાહનમાં કશુંક લઈને વહોરાવવા આવેલ છે. અને સાધુ વહોરશે તો એ વાહન દ્વારા જેટલી વિરાધના થઈ તેનું અનુમોદના-જન્ય પાપ એને લાગશે.

કદાચ કોઈ વ્યક્તિ ચાલીને આવી. પણ એ જયણાપૂર્વક ન ચાલેલ હોય અને એ રીતે પાપ લાગે તે કોને ફાળે જશે ?

પૂજ્યપાદ હિમાંશુસૂરિ મહારાજ

પૂજ્યપાદ, તપસ્વિસમ્રાટ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાથે અમારા મુનિવરશ્રી ભાગ્યેશવિજયજી વિહારમાં હતા.

એકવાર પૂજ્યશ્રી વિહારમાં. અજાણ્યો રસ્તો હોઈ માર્ગદર્શક લીધેલો. એ આગળ ગયો : મહારાજ ! આગળ બે રસ્તા આવશે ત્યાં હું બેસીશ. ત્યાં સુધી તમે આ રસ્તે ચાલ્યા આવજો.

પૂજ્યશ્રી જ્યારે આગળ પહોંચ્યા ત્યારે જોયું કે એ માણસ બાવળિયાને કાપી, સળગાવી તાપણું કરી બેઠો હતો.

પૂજ્યશ્રી આ જોઈ કકળી ઉઠ્યા. ‘મારા નિમિત્તે આ વિરાધના !’ બીજા દિવસે એમણે મુનિવરોને કહી દીધું : આજે માર્ગદર્શક લેવાનો નથી... ભૂલા પડ્યું તો તે પોષાશે, પણ એ ભોમિયો વિરાધના કરશે એ નહિ પોષાય....

ઉમાશંકર જોષીની પ્રસિદ્ધ કવિતાનું મુખ્યું યાદ આવી રહે : “ભોમીયા વિના મારે ભમવા’તા ડુંગરા....”

વિહારમાં આપણે માણસ રાખેલ હોય એ જેટલી વિરાધના કરશે તે કોના શિરે ચોંટશે ?

‘અભિહટાણિ ય....’ અહીં બહુવચન કેમ છે એનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકામાં છે... બીજા ગામથી લાવેલ... રાત્રે લાવેલ... વગેરે ભેદોના સન્દર્ભમાં બહુવચન છે...

ઘણા અનાયીણો આ અધ્યયનમાં દર્શાવેલ છે. સાધકને ખ્યાલ આવશે કે એ અનાયીણો એને કઈ રીતે સંયમ-અશુદ્ધિ ભણી લઈ જાય છે.

આત્મોપમ્યની ધારા

‘વીયણો.....’ આપણને ત્યારે યાદ આવી શકે જ્યારે બારી કે બારણા પાસે આપણે બેઠેલા હોઈએ. સચિત્ત વાયુ આપણા શરીરને સ્પર્શીને જતો હોય ત્યારે એ વાયુકાયના જીવોને કેટલી કિલામણા થશે એ વિચારે આપણે ધૂજી જઈએ. આત્મોપમ્યની આ મઝાની ધારા...

‘ધર્મલાભ’

‘સંનિધિ’ દોષ ન લાગે એ માટે દવા વગેરે હોય તે પણ (જે વિહારમાં ગામે ગામ મળવાની નથી, તે સાથે રાખવી પડે ત્યારે) વહોરીને, ધર્મલાભ આપીને લઈએ.

દવા પણ વહોરીને જ લેવાની આ વાત દંઢ બને એટલે અણાહારી દવાનો રાત્રે ઉપયોગ નહિ થાય.... રાત્રે વહોરાય નહિ. વપરાય નહિ.

કમલિનીના પાંદડા પરનું જળાબિન્દુ

‘સંપુચ્છણા’ નો અભાવ કેવા સરસ લયમાં ખૂલી રહ્યો છે.... પરમાં પ્રવેશ મુનિનો ન થાય એ લય ‘સંપુચ્છણા’ના અભાવમાં છે.

ગૃહસ્થ આવે, ધર્મલાભ મેળવવા...તો ‘ધર્મલાભ’ આપી દીધો. બીજી કોઈ પૂછપરછ નહિ. કોઈ જ પૂછ્યા નહિ. સાવધ વિષયક પૂછ્યા તો નહિ જ.

ગૃહસ્થો જોડે મુનિનો સંબંધ કેવો હોય એ બાબતમાં દશવૈકાલિક-હારિભદ્રીય ટીકાનો આ અંશ યાદ રાખવા જેવો છે : ‘પદ્મિનીપત્રવદ્ ગૃહસ્થૈઃ.....’ કમલિનીના પાંદડાં પર ઝાકળનું પાણી છે; પણ એ રહેશે કેટલો સમય ? હવાનો એક ઝકોરો, ને પાણી તળાવમાં....

આ જ રીતે મુનિને ગૃહસ્થો જોડે સંબંધ રહેશે.... અર્ધી ક્ષણ, પા ક્ષણ...

‘મને ઓળખો છો ?’

ચાતુર્માસ તમે કોઈ ગામમાં કરીને આવ્યા. પોષ કે મહા મહિને શંખેશ્વર

જેવા તીર્થધામમાં કોઈ ગૃહસ્થ તમને (મુનિવરને) મળે છે. ‘સાહેબજી ! મને ઓળખ્યો ?’

ચાતુર્માસ તમે જે ઉપાશ્રયમાં હતા, તે ઉપાશ્રયની સામે જ એમનું ઘર હતું. ક્યારેક વહોરવા જવાનું ત્યાં થયું હશે.... પણ વહોરવા ગયેલા ત્યારે રસ્તામાં ઈર્ષાની શોધ પૂર્વક ગયેલા. ત્યાં માત્ર એઘણાની શોધમાં રત હતા તમે. એ ભાઈનો ચહેરો તમે શી રીતે જોયેલ હોય ?

શંખેશ્વરમાં એ પૂછે, સાહેબજી ! મને તમે ઓળખ્યો ? ને તમે જો કહો કે, ના ! મને કંઈ ખ્યાલ નથી આવતો.... તો તમે પ્રભુની પરીક્ષામાં પાસ કહેવાવ.... પણ નામ-ઠામ સાથે તમે એમને ઓળખી જાવ તો....?

ઇષ્ટ્યા આવે તેવા મહાત્મા

એક સાધ્વીજી મહારાજના સંબંધી મળેલાં. સાધ્વીજીની દીક્ષાને ૭-૮ વર્ષ થયેલ હશે. એ ભાઈ કહે : વર્ષમાં એક જ વાર અમે તેમને સાતા પૂછવા જઈ શકીએ. પણ તે વખતેય મોટાં સાધ્વીજી મહારાજ ૫-૧૦ મિનીટ ધર્મની વાત કરી દે. અમારાં મહારાજ સાહેબ તો બે મિનીટ માત્ર ‘દેવ-ગુરુ પસાય’ જેવાં એક-બે વાક્યો નીચી નજરે બોલી દે..... ન કશું પૂછવાનું, ન કંઈ બોલવાનું.

સંબંધી ભાઈએ કહ્યું : અમને ખરેખર એમની અન્તર્મુખ દશા ગમે છે અને એથી જ તેઓ અમારી જોડે કે કોઈની જોડે ન બોલે એનો અમને આનંદ છે.

અન્તર્મુખ બનવું છે.

આપણે અન્તર્મુખ બનવું જ રહ્યું. બહિર્મુખ દશામાં શું છે ?

ભગવાને કેટલી સરસ સાધના પદ્ધતિ આપી છે.... વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન.... કેટલા બધા સરસ પ્રકારો એનાં છે... આવો સરસ સાધનાનો લય જેને મળ્યો હોય એ ખરેખર બહાર જઈ કેમ શકે ?

‘બહિર્મુખ દશા ગમે છે’ નો સીધો અર્થ એ થશે કે ભીતરનો રસ હજુ મણાયેલ નથી.

લોકસંજ્ઞા

‘ગિહિણો વેયાવડિયં....’ ગૃહસ્થનું કામ કરવું તે અનાયીર્ણ છે. આ એક રીતે લોકસંજ્ઞા તરફ ખૂલતું અનાયીર્ણ છે.

જ્યારે સાધના જ કરવી છે, ત્યારે જોઈએ પ્રભુ-અભિમુખતા. લોકાભિમુખતાનું અહીં શું કામ હોઈ શકે ?

પ્રભુના વેષ વડે જો ગોચરી, પાણી, મકાન વગેરે સાધનાને જરૂરી બધું મળી જાય છે, તો પ્રભુની સાધનામાં જ આપણે પરોવાયેલા ન રહીએ ?

લોકાભિમુખતાનો થોડોક અર્થ એવો થઈ જ શકે કે પ્રભુ પર પૂરો વિશ્વાસ નથી.

વિનોબાજીનો સ્વસ્ત્ર પ્રજ્ઞ

વિનોબાજીના અન્તેવાસીઓ ભૂદાન - પ્રચાર માટે જવાના હતા. દશેક દિવસનો પ્રવાસ હતો-પગપાળા. વિનોબાજી પાસે જ્યારે આશીર્વાદ માટે એ લોકો ગયા ત્યારે વિનોબાજીએ પૂછ્યું : સાથે કંઈ લીધું છે ?

અન્તેવાસીઓએ કહ્યું : માત્ર એકાદ રૂપિયા જેટલું રાખ્યું છે. ક્યારેક કશું ખાવાનું ન મળે તો ચણા-મમરા ફાકી શકાય.

વિનોબાજી હસ્યા. તેમણે કહ્યું : તમે દશ દિવસના પ્રવાસે છો. દશ દિવસના વીસ ટંક ભોજનના થાય. તમે એમ સમજો છો કે ઓગણીસ ટંકનું ભોજન તો પ્રભુ આપશે. એકાદ ટંકનું એ ન આપે તો તમે વ્યવસ્થા રાખો.... આ બરોબર છે ? યા તો પૂરેપૂરા પ્રભુ પર તમે આશ્રિત રહો. યા તો પૂરેપૂરા તમારા પર.

અન્તેવાસી રૂપિયાને મૂકીને, અકિંચન બનીને પદયાત્રાએ ગયા.....

પ્રભુ આશ્રિતતા

ધત્રા સાર્થવાહના સાર્થમાં પૂજ્ય આચાર્યદેવ ધર્મઘોષસૂરિજી મહારાજ પોતાના વૃન્દ સાથે ગયેલા તેનું માર્મિક વર્ણન ‘ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર’ માં આવે છે.

ચોમાસું બેઠું એ અગાઉ તો મુનિવરો સાર્થના પડાવથી નજીકમાં હોય તેવા ગામે જઈ ગોયરી લઈ આવતા. વરસાદ શરૂ થયો. રસ્તા કાદવયુક્ત બન્યા. બાજુના ગામમાં જવાય એવું ન રહ્યું.

ત્યારે પણ મુનિવરોની પ્રસન્નતામાં લેશ માત્ર ફરક નહિ પડેલ. ગોયરી વિનાના દિવસો પણ સાધનાથી સભર દિવસો છે.

એક વખત સાર્થવાહને ખ્યાલ આવ્યો કે પોતે આચાર્ય ભગવંત આદિના આહારપાણીનો ખ્યાલ રાખી શકેલ નથી.... તે આચાર્ય ભગવંતને મુકામે જાય છે.... ત્યાં જે દૃશ્ય જુએ છે : બધા જ મુનિવરોના ચહેરા પરની પ્રસન્નતા.... સ્તબ્ધ બને છે.

પોતાને ત્યાં વહોરવા માટે મુનિવરોને મોકલવા આચાર્ય ભગવંતને વિનંતિ કરે છે. મુનિવરો વહોરવા જાય છે અને આપણને ખ્યાલ છે તે પ્રમાણે ઋષભદેવ પરમાત્માનો એ આત્મા ઘી વહોરાવતાં સમ્યગ્દર્શન પામે છે....

ધ્યાન ખેંચે તેવી વાત છે મુનિવરોની પ્રભુ-આશ્રિતતા. સાધના-આશ્રિતતા....

કેવું મસ્ત હું આ જીવન !

અને અત્યારે પણ આ મસ્તી પ્રગટી શકે. શરત માત્ર એક જ છે : આપણે લોકો પ્રત્યે અનપેક્ષ હોઈએ. ‘જે ભવંતિ અણિસ્સિઆ.....’ આ આપણું જીવનસૂત્ર હોવું ઘટે. અનિશ્ચિતતા પરની... માત્ર ખપે સાધના.... પછી હોય મસ્તી જ મસ્તી... કેવી મસ્તી ? જેને દુનિયાનું કોઈ તત્ત્વ છિનવી ન શકે.

કેવું મઝાનું આ શ્રામણ્ય !

‘આજીવવત્તિયા....’ કળા કે શિલ્પને આધારે જીવન વીતાવવાની કોઈ વાત નથી. અહીં તો છે પ્રભુના પ્યારા, પ્યારા શ્રામણ્યને આધારે જીવનનો આનંદ.... કેવું સરસ, મઝાનું આ શ્રામણ્ય.....

પ્રભુનો પ્યારો પ્યારો, દેવદુર્લભ આ વેષ.....આ સરસ મઝાની સાધના... સાધનાના આ દિવ્ય આનંદની સામે શરીરના સ્તરની કોઈ ઘટના

રહી શક્તી નથી.

વહોરવા ગયા. નિર્દોષ, પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે મળી ગયું તો સંયમવૃદ્ધિની ભાવના છે. ન મળ્યું નિર્દોષ, તો તપોવૃદ્ધિનો આનંદ છે.

જોડિકરાઇ, મસ્તી....

આ મસ્તી નહિવત્ થઈ જાય છે ત્યારે જે અવરોધ સર્જાય છે તેની વાત પ્રસ્તુત અનાયીર્ણમાં છે.

જાતિ, કુળ, ગણ, કર્મ, શિલ્પ, તપ અને શ્રુત આદિ વડે પોતાનું મહત્ત્વ ઉભારવાનું મન થાય. પોતાની વક્તૃત્વ કળા આદિ વડે પણ ભક્તોનું વૃન્દ વધારવાની ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ થાય.... આ બધું આ અનાયીર્ણમાં આવશે.

વક્તૃત્વ કે કોઈ પણ કળા શું પોતાની તરફ ખૂલતી વસ્તુ છે ? એ શું પ્રભુનો પ્રસાદ નથી ? ને જો પ્રભુનો પ્રસાદ હોય તો એથી અહંકાર કેમ આવે ? પોતે જ જો આખો ને આખો પ્રભુનો છે; પ્રભુને સમર્પિત છે; તો પોતાની પાસે રહેલ કળાઓ પોતાની કહેવાશે કે પ્રભુની ?

[૬]

આધારસૂત્ર

સવ્વમેયમણાઙ્ગણં,
નિગ્ગંથાણં મહેસિણં ।
સંજમમ્મિ અ જુત્તાણં,
લહુભૂય-વિહારિણં ॥ ૩-૧૦ ॥

જે સંયમ અને તપમાં તલ્લીન છે. વાયુની જેમ લઘુભૂત થઈને વિહાર કરે છે તથા જે નિર્ગ્રન્થ મહર્ષિ છે તેમના માટે આ સર્વ અનાયીર્ણ છે.

પંચાસવ-પરિણાયા,
તિગુત્તા છસુ સંજયા ।
પંચનિગ્ગહણા ધીરા,
નિગ્ગંથા ઉજ્જુદંસિણો ॥ ૩-૧૧ ॥

તે પૂર્વોક્ત નિર્ગ્રન્થો પાંચ આશ્રવોને સારી રીતે જાણીને તેનો ત્યાગ કરવાવાળા, ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત ષટ્જીવનિકાય પ્રત્યે સંયમશીલ-પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાવાળા ધીર અને ઋજુદર્શી હોય છે.

આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ,
હેમંતેસુ અવાડડા ।
વાસાસુ પડિસંલીણા,
સંજયા સુસમાહિયા ॥ ૧૨ ॥

સુસમાહિત સંયમી ગ્રીષ્મઋતુમાં સૂર્યની આતાપના લે છે. હેમન્તઋતુમાં વરૂ વિનાના થઈને રહે છે અને વર્ષાઋતુમાં પ્રતિસંલીન થાય છે.

પરીસહરિઝદંતા,
 ધૂઅમોહા જિહંદિયા ।
 સવ્વદુક્ખપ્પહીણઢ્ઢા,
 પક્કમંતિ મહેસિણો ॥ ૧૩ ॥

તે મહર્ષિઓ પરિષહથી શત્રુઓનું દમન કરે છે, મોહને
 પરાજિત કરે છે અને જીતેન્દ્રિય બનીને સમસ્ત દુઃખોને નષ્ટ કરવા
 માટે પરાક્રમ કરે છે.

દુક્કરાહં કરિત્તાણં,
 દુસ્સહાહં સહેત્તુ ય ।
 કેહિત્થ દેવલોણ્ણસુ,
 કેહિ સિજ્ઝંતિ નીરયા ॥ ૧૪ ॥

દુષ્કર (અનાયીર્ણનો ત્યાગ તથા આતપના વિગેરે ક્રિયાઓ)નું
 આચરણ કરીને દુઃસ્સહ (પરિષહ તથા ઉપસર્ગો) ને સહન કરીને
 તેમાંથી કેટલાક દેવલોકમાં જાય છે અને કેટલાક કર્મ રહિત થઈને
 સિદ્ધ થાય છે.

ખવિત્તા પુવ્વકમ્માહં,
 સંજમેણ તવેણ ય ।
 સિદ્ધિમગ્ગમણુપ્પત્તા
 તાહિણો પરિનિવ્વુડે ॥ ૧૫ ॥ ત્તિ બેમિ

(દેવલોકથી ક્રમશઃ) સિદ્ધિમાર્ગને પ્રાપ્ત કરનાર, સ્વ-પરના
 ત્રાતા, (તે નિર્ગ્રન્થો) સંયમ અને તપ દ્વારા કર્મોનો ક્ષય કરીને
 મુક્ત થઈ જાય છે.

એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવંતોએ કહેલું હું કહું છું.

ઋજુદર્શિતા

ચાર મઝાના વિશેષણો પ્રભુના સાધકને અહીં અપાયા છે : નિર્ગંથ, મહર્ષિ, સંયમમાં ઉદ્યુક્ત અને લઘુભૂત વિહારી.....

નિર્ગંથ એટલે....

બહુ જ મઝાનું આ ચરણ છે : 'નિર્ગંથા ઝજ્જુદંસિણો.' હૃદયના ઊંડાણ સુધી પહોંચનારી આ પંક્તિ : 'નિર્ગંથા ઝજ્જુદંસિણો.' નિર્ગંથ કોણ....? જે ઋજુદર્શી હોય. હકીકતમાં, વક્તા, કશુંક બરોબર નથી તેવી થતી પ્રતીતિ એ કોઈ વસ્તુગત કે વ્યક્તિગત બાબત નથી. દ્રષ્ટા પર આધારિત એ બાબત છે.

સાથે રહેનારી ઘણી બધી વ્યક્તિઓ ખરાબ છે એવી પ્રતીતિની પાછળ દ્રષ્ટાની અધુરપ સિવાય બીજું કયું કારણ હોઈ શકે ?

પ્રભુની કરુણા વરસવાને કારણે જે લોકોની દૃષ્ટિ નિર્મળ બની, તે દરેક સાધકોએ બીજી વ્યક્તિઓને મઝાની, મઝાની તરીકે જોઈ છે.

સાધકનું દૃષ્ટિબિન્દુ આ હશે : ખરાબમાં ખરાબ કોઈ હોય તો હું છું. બાકી તો બધા જ મઝાના માણસો છે.

સંત કબીર યાદ આવે : 'મોં સમ કોન કુટિલ ખલ કામી, જિન તનુ દિયો સો હી બિસરાયો, એસો નિમક હરામી....'

સમદર્શિતા

'નિગંથા ઉજ્જુદંસિણો...' ઋજુદર્શિતા એટલે સંયમદર્શિતા. ઋજુદર્શિતા એટલે સમદર્શિતા. યૂર્ણિકાર-સંમત આ વ્યાખ્યાઓ કેટલી સરસ છે !

ઋજુદર્શી સાધક માત્ર સંયમને જોનાર છે. જ્યાં જ્યાં સંયમને પોષક વાતો મળી ત્યાં ત્યાં આદર, પ્રમોદભાવ.... બીજું કશું જોવાનું નહિ. મતલબ કે સંયમદર્શિતાનો અર્થ થશે ગુણદર્શિતા....

સમદર્શી સાધક પોતાની જાત જેવી જ મહત્વપૂર્ણ અન્યને પણ લેખશે, ને એ રીતે પોતાના પર રાગ અને બીજા પર દ્વેષનો જે પ્રવાહ હતો તે પલટાઈને સમચિત્તામાં આવશે.

'પ્રભુનો માર્ગ જ સાતાનો છે !'

'સંજયા સુસમાહિયા.' સંયમી સુસમાહિત હોય છે. બહુ જ અદ્ભુત આ વાક્ય છે. સંયમી હંમેશા સાતામાં હોય.

મારા દાદા ગુરુદેવ પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્દિવજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સદા પ્રસન્નતાથી નીતરતા મુખ કમળનાં દર્શન વર્ષો સુધી મને મળેલ છે.

૧૦૪ વર્ષનું વય. વીસેક વર્ષથી થાપાના હાડકાના ફેકચરને કારણે પડખે સૂવાય પણ નહિ. ચત્તા ને ચત્તા સૂઈ રહેલું પડે.... છતાં ક્યારે પણ પૂછીએ: સાહેબજી ! સાતામાં ? તેઓશ્રી 'દેવ-ગુરુ પસાય' કહી ઉમેરતા : ભાઈ, આ પ્રભુનો માર્ગ જ સાતાનો માર્ગ છે. અહીં અસાતા આવે ક્યાંથી? અહીં તો છે પરમસાતા.

સ્તિસ્ત્મને ગૂપચાવવા માટે.....

ક્યાંથી આવે છે આ પરમ-સાતા ?

બારમું ગાથા સૂત્ર પરમ-સાતાનું પગેરું કાઢે છે : 'આચાવયંતિ ગિમ્હેસુ....'

શરીરનો રાગ, જે સાતા માટે અવરોધક હતો, તેને અહીં હટાવી દેવામાં આવેલ છે. પૂરું તન્ત્ર શરીરનું ને ઈન્દ્રિયોનું અનુકૂલનની ચોક્કસ વ્યાખ્યા સાથે સંબંધ છે.

મનના કોમ્પ્યુટરમાં જે કાર્યક્રમો ભરેલા છે, તે પ્રમાણે જ મન પ્રતિક્રિયાઓ આપે છે. એક વર્તુળ... સમાજ કહે કે આ વસ્તુ સારી ગણાય ને આ ખરાબ; તમારું મન એ વાતને એ રીતે સ્વીકારી લે.... અને એ રીતે પ્રતિભાવ આપવા માંડે, અને માનો એવું કે આ મારા પોતાના પ્રતિભાવો છે.

આમાંથી નીકળવા માટે આ સિસ્ટમને ગૂપચાવવી પડે. સિસ્ટમને ઉથલાવવાનું આ સૂત્ર :

આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ, હેમંતેસુ અવાઝડા ।
વાસાસુ પડિસંલીળા, સંજયા સુસમાહિયા ॥

ઉનાળામાં મુનિઓ આતાપના લે છે. શિયાળામાં ઠંડીને સહન કરે છે. વર્ષાઋતુમાં (જીવરક્ષા માટે) એક આશ્રયમાં સ્થિર રહે છે. આ રીતે મુનિવરો સુસમાહિત રહે છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની લીનતા તે છે સુસમાહિતતા. સાધકનો પોતાની ભીતર પ્રવેશ.....

મહર્ષિઓ દુખોની પેલે પાર જવા માટે પ્રયત્નશીલ હોય છે. કર્મોથી મુક્તિ : દુખોથી મુક્તિ....

અથવા તો, કર્મના ઉદય વખતે પણ સાધક દુખોથી અસ્પૃષ્ટ હોય. 'અધ્યાત્મગીતા'ની પ્યારી કડી યાદ આવે : 'ઉદય ઉદીરણા તે પણ, પૂરવ નિર્જરા કાજ.....'

અસાતા વેદનીયનો ઉદય ચાલતો હોય.... રોગોથી કાયા ઘેરાયેલી હોય અને સાધક આ બધાથી પર હોય.

સાક્ષીભાવ સાધકને દુઃખોની પેલે પાર મૂકી દે છે.

આત્મસ્મૃતિનું પગેરું

ગાથાનો પૂર્વાર્ધ દુખમુક્તિના ઉપાયોને ચર્ચે છે : 'પરિસહરિક્કદંતા,

ધૂઅમોહા જિહ્વંદિયા.....' પરિપહવિજય, મોહવિજય અને ઇન્દ્રિયવિજય....

મોહવિજય....યાદ આવે પૂજ્યપાદ દેવચંદ્રજી મહારાજ : (શ્રી સુવિધિ જિન સ્તવનામાં) 'મોહાદિકની ધૂમિ અનાદિની ઊતરે હો લાલ, અમલ અખંડ અલિપ્ત સ્વભાવ જ સાંભરે હો લાલ.....'

મોહની રાખ થોડી દૂર થતાં આત્મસ્મૃતિના અંગારા ઝગી ઊઠે છે. 'સાંભરે' શબ્દ બહુ જ સટીક છે. સ્મૃતિ કોની હોય ? નિશ્ચિત રીતે, પૂર્વાનુભૂત તત્ત્વની જ. એનો અર્થ એ થયો કે વચ્ચે વચ્ચે આત્મતત્ત્વનો આછો આછો અનુભવ થયા કર્યો છે.

હૃદયપ્રદીપ ષટ્ત્રિંશિકાએ અનુભૂતિની આ શૃંખલાને શબ્દોમાં બાંધી છે: 'યસ્માદ્ ભવાન્તરગતાન્યપિ ચેષ્ટિતાનિ, પ્રાદુર્ભવન્ત્યનુભવં તમિમં ભજેથા:.....' પૂર્વાર્ધ મોહની રાખ ઊડતાં કેવી રીતે આત્મસ્મૃતિ ઝગી ઊઠે છે એની નોંધ લે છે: 'શબ્દાદિપञ्चविषयेषु विचेतनेषु, योऽन्तर्गतो हृदि विवेककलां व्यनक्ति.'

આવું બને છે : તમે બોલતા હો છો, બોલતી વખતે અહમ્ પુષ્ટ પણ થયા કરતું હોય છે અને એક ક્ષણ - એક મૂલ્યવતી ક્ષણ એવી આવે છે જ્યારે તમે બોલનારથી વિખુટા પડી જાવ છો. તમને થાય છે કે આ બધાનો શો અર્થ ? બહુ જ અદ્ભૂત આ ક્ષણ છે. આ ક્ષણ પાછળની આવી જ મજાની ક્ષણો જોડે અનુસંધાન કરીને આગળ વહે છે.

મોહનું તિરોહિત થવું, આત્મસ્મૃતિનું ઝગી ઊઠવું. અને હવે દુખો તો છે જ ક્યાં ? 'અમલ અખંડ અલિપ્ત સ્વભાવ જ સાંભરે હો લાલ....' હું તો છું શુદ્ધ સ્ફટિક જેવું અસ્તિત્વ. નિર્મળ. પારદર્શી.

હું ક્ષણોમાં વિભક્ત થયેલી ચેતના ક્યાં છું ? હું તો છું અખંડાકાર એક અનુભવ. શાશ્વતીના લયની સંઘટના. અને હું છું અલિપ્ત : કર્મરજથી....

આ સ્મૃતિ....અનુભૂતિની ક્ષણોમાંથી આ ગુજરવું...આનંદ જ આનંદ...

પરિપહવિજય અને ઇન્દ્રિયવિજય આત્મસ્મૃતિની પૃષ્ઠભૂ પૂરી પાડે છે.... શરીરથી હું ભિન્ન છું આવો અનુભવ પરિપહો - ઠંડી, ગરમી આદિ માંથી પસાર થતી વખતે થાય છે.

ઈન્દ્રિયોની તેમના વિષયો ભણી થતી ક્રિયા વખતે પણ તમે દ્રષ્ટા બની જાવ છો..... જીભ આસ્વાદ લેતી હોય છે અને તમે એનાથી ન્યારા, ન્યારા હો છો.

દુષ્કર શું ?

‘દુઃકારાઈં કરિત્તાણં.’ અનાયીણોનું વર્જન આદિ દુષ્કર કાર્યોને કરીને અને ક્ષુધાદિ દુસ્સહ પરિપહોને સહન કરીને કેટલાક મુનિવરો દેવલોકમાં જાય છે. અને કેટલાક મુનિવરો આઠ કર્મ રૂપી રજથી મુક્ત થઈને સિદ્ધ થાય છે.

દુષ્કર શું ? પ્રારંભિક સાધક માટે બોલવું સહેલું અને મૌન દુષ્કર રહેશે. પછીની સાધનામાં મૌન સહેલું બનશે. બોલવું દુષ્કર બનશે.

આપણે ક્યાં ?

બારવ્રતની પૂજાની એક પંક્તિ છે : ‘તુજ આગમ અરીસો જોવતાં રે લોલ, દૂર દીર્ઘ છે શિવપુર શહેર જો.....’

તો, દશવૈકાલિકની આ ગાથા આપણા માટે આરીસો બની જશે...

બે રીતે અહીં કામ થશે : (૧) બધા જ દુષ્કર કાર્યો / પરિપહો ખૂબ જ આનંદથી મણાય. અને (૨) એ આનંદ દુષ્કરને સુકરમાં ફેરવી દે...

આ કઇ સારી ?

મૂળ વાત તો મનને બદલવાની હોય છે. બીજું કશું બદલવાની જરૂર હોતી નથી. તમને એક વસ્તુ સારી કે ખરાબ લાગે છે એની પાછળ સમાજે આપેલા સંસ્કારો છે.

સમાજ દ્વારા સંસ્કારિત મનને આપણે પ્રભુ દ્વારા સંસ્કારિત બનાવવું છે. ઠંડી અને ગરમી સહેલી તે બરોબર નહિ એમ સમાજ-સંસ્કારિત મન કહે છે. પ્રભુ-સંસ્કારિત મન કહેશે કે કશું બરોબર નથી એવું છે જ નહિ. ઠંડીને સહન કરવાથી (પાછળથી : માણવાથી) જો નિર્જરા થતી હોય તે એ મજાની ચીજ જ છે ને !

ભારતીય માણસ જે ચાને ટેસ્ટી કહેશે. તે જપાનીઝ માણસને નહિ ભાવે. ચીનની ચા ભારતીયને ગમશે નહિ. શું કારણ ? પહેલાં ટેવ પાડવામાં આવી - અમુક જાતની ચા પીવાની, પછી એણે મનમાં એ ખ્યાલ રોપી દીધા કે આ જ સારું છે.

એકવાર હું હસ્તગિરિ તીર્થે (પરમપાવન પાલીતાણાની બાજુમાં) હતો. રાજસ્થાની શ્રાવકો દર્શન-વંદન માટે આવેલા. બાર વાગી ગયેલા. તેઓ કહે: અમે હવે પાલીતાણા જઈએ. બીજા એક ભાઈએ કહ્યું : અહીંની ભોજનશાળામાં જ જમી લ્યો ને ! ત્યારે એમણે કહ્યું : અહીં ગુજરાતી દાળ-મીઠી દાળ હશે, તે અમને નહિ ફાવે. પાલીતાણા તખતગઢ ભુવનમાં જમીશું. જ્યાં રાજસ્થાની ટેસ્ટની રસોઈ મળશે.

આ સમાજ દ્વારા સંસ્કારિત મન....આપણને જોઈએ પ્રભુના જ્ઞાન દ્વારા સંસ્કારિત થયેલું મન.

એ મન - તાજું મન પરિપહોને માણી શકશે. શરીર રોગોથી ઘેરાયેલું હશે અને એ વ્યક્તિ મુસ્કાન વેરતી હશે.

એક એક પરિપહ એટલે આનંદનો અજસ્ર, દિવ્ય સ્રોત....

પરિપહોને આ રીતે માણવાથી દુષ્કર કહેવાતા પરિપહો પણ સુકર લાગશે.....

દુઃસહ શું ?

પ્રશંસા સહન કરવી એ દુઃસહ કે નિન્દા સાંભળવી તે દુઃસહ ?

પ્રારંભિક સાધકને પોતાની પ્રશંસા સાંભળવી ગમશે. નિન્દા નહિ ગમે. 'દુસ્સહાઈ સહેતુ ચ....' પંક્તિ સાધનાના સંદર્ભમાં સરસ રીતે ખૂલે છે.

પ્રશંસા સાંભળવાથી અહંકારનો ઉદય થશે અને નવી, નવી સરસ મઝાની સાધનાને એ ખતમ કરી કાઢશે. એથી વિરુદ્ધ, નિન્દા સાંભળવાથી આપણી સાધના ક્ષેત્રે થતી ત્રુટિઓનો આપણને ખ્યાલ આવશે. તો પ્રશંસા ઝેર જેવી થઈ. નિન્દા અમૃત થઈ. પણ હજુ સાધનાનો વેગ ન પકડાયેલો હોઈ નિન્દા સાંભળવી

થોડીક અઘરી પડે છે. પણ અઘરું કાર્ય છે માટે તો કરવું છે.

સાધક કબ્રસ્તાનમાં

મહાત્મા બુદ્ધ પાસે એક સાધક આવેલ. એણે બુદ્ધ પાસે દીક્ષાની પ્રાર્થના કરી..... બુદ્ધે કહ્યું : તું એક કામ કર. કબ્રસ્તાનમાં જઈ આવ. અને એક એક કબર પાસે જઈ બધાની પેટ ભરીને પ્રશંસા કરી આવ....

કરી આવ્યો. બુદ્ધે કહ્યું : હવે ફરીથી કબ્રસ્તાનમાં જા. અને એક એક કબર પાસે દસ-દસ મિનીટ રોકાઈ બરોબર ગાળો ચોપડાવી પાછો ફર.... તે પ્રમાણે કરી આવ્યો.

બુદ્ધે પૂછ્યું : તારી પ્રશંસાની કબરો પર શું અસર પડી ? અને તારી નિન્દાની અસર શી પડી ?

સાધકે કહ્યું : મૃતદેહો પર શી અસર પડે ? શી પડી શકે ?

બુદ્ધે કહ્યું : તું પણ પ્રશંસા અને નિન્દા પરત્વે આવો થઈ જાય - મૃતદેહ જેવો જ - ત્યારે હું તને દીક્ષા આપી શકું....

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર કહે છે. “સમો નિન્દાપસંસાસુ, સમો માણાવમાણઓ.....” (૧૮/૮૦)

‘દુઃક્રાંદ’ અને ‘દુઃસ્સહાઈ...’ બેઉ જગ્યાએ બહુવચન છે. અને એનો મતલબ એ થયો કે રોજ દુઃખકરો અને દુઃસ્સહો અનેક સહેવા / માણવા જોઈએ

મઝા જ મઝા.....

‘ખવિત્તા....’ સંયમ અને તપ વડે પૂર્વ કર્મોને બપાવીને મોક્ષમાર્ગ-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને પામીને મુનિવરો મોક્ષ સુખને પામે છે.

સંયમ નવા કર્મોના આશ્રવને અશક્ય બનાવે છે. તપ જુના કર્મોને ખંખેરે છે. અને આ મુક્તિ !

ઓથું અધ્યયન

છજજીવણિયા

(ષડ્જીવનિકા) અથવા (ષડ્જીવનિકાયા)

બીજું નામ : ધમ્મપણ્ણત્તિ (ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ).

આ અધ્યયનના પ્રારંભમાં છ પ્રકારના જીવોનું સ્વરૂપ (પૃથ્વીકાય થી ત્રસકાય સુધીના) દર્શાવેલ હોવાથી આ અધ્યયનને છજજીવણિયા (ષડ્જીવનિકા) કહેવાય છે.

આ પછી, આ અધ્યયનમાં શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મનું વર્ણન હોવાથી ધમ્મપણ્ણત્તિ (ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ) એવું પણ નામ આ અધ્યયનનું છે.

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં પંદર સૂત્રો અને ઓગણત્રીસ ગાથાઓ છે. અને આ ૬ અધિકારો છે.

- (૧) જીવ-અજીવ સ્વરૂપ અધિકાર (પ્રકરણ :)
- (૨) છકાય જીવની હિંસાથી અટકવાનું વિધાન
- (૩) મહાવ્રતો રૂપ ચારિત્રનું ધર્મનું પાલન
- (૪) છ જીવ નિકાયની યતનાનો વિધિ
- (૫) ઉપદેશ
- (૬) ચારિત્ર ધર્મનું ફળ

[७]

आधारसूत्र

सुअं मे आउसं! तेणं भगवया एवमक्खायं इह खलु
छज्जीवणिया नामऽज्झयणं समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं
पवेइया सुअक्खाया सुपण्णता सेअं मे अहिज्जिउं अज्झयणं
धम्मपन्नत्ती ॥

कयरा खलु सा छज्जीवणिया णामऽज्झयणं समणेणं
भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया सुअक्खाया सुपण्णता सेयं
मे अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ? ॥

इमा खलु सा छज्जीवणिया नामऽज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइया सुयक्खाया सुपण्णता सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती । तं जहा पुढविकाइया १
आउकाइया २ तेउकाइया ३ वाउकाइया ४ वणस्सइकाइया ५
तसकाइया ६ ॥

पुढवी चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढो सत्ता अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं ॥

आऊ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढो सत्ता

अन्नत्थ सत्थपरिणएणं ॥

तेऊ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढो सत्ता

अन्नत्थ सत्थपरिणएणं ॥

वाऊ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढो सत्ता

अन्नत्थ सत्थपरिणएणं ॥

वणस्सई चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढो सत्ता

અન્નત્થ સત્થપરિણાણં ॥ તં જહા અગ્ગબીયા, મૂલબીયા, પોરબીયા, ખંધબીયા બીયરુહા, સમ્મુચ્છિમા તળલયા વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા સબીયા ચિત્તમંતમક્કાયા અણેગજીવા પુઢો સત્તા અન્નત્થ સત્થપરિણાણં ।

સે જે પુણ ઇમે અણેગે બહવે તસા પાણા તં જહા- અંડયા, પોયયા, જરાડયા, રસયા સંસેઙ્કમા સમ્મુચ્છિમા ઉબ્ધિયા ઉવવાઙ્કાયા જેસિં કેસિંચિ પાણાણં અભિક્કંતં, પડિક્કંતં, સંકુચિયં, પસારિયં, રુયં, ભંતં, તસિયં, પલાઙ્કયં, આગઙ્કાઙ્કાવિન્નાયા, જે ય કીડપયંગા જા ય કુંથુ-પિપીલિયા, સવ્વે બેઙ્કંદિયા, સવ્વે તેઙ્કંદિયા, સવ્વે ચઙ્કરિંદિયા, સવ્વે પંચિંદિયા, સવ્વે તિરિક્કજોણિયા, સવ્વે નેરઙ્કાયા સવ્વે મણુઆ, સવ્વે દેવા સવ્વે પાણા પરમાહમ્મિઆ ।

एसो खलु छट्ठो जीवनिक्काओ तसकाउ त्ति पवुच्चइ ॥

(સુધર્માસ્વામી પોતાના શિષ્ય જંબૂસ્વામીને કહે છે) હે આયુષ્યમાન! મેં સાંભળ્યું છે. તે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે. આ (નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન)માં નિશ્ચિત જ (પટ્કાયના જીવોનું નિરૂપણ કરવાવાળું) પટ્જીવનિકાય નામનું અધ્યયન કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દ્વારા પ્રવેદિત, સુ-આપ્યાત અને સુપ્રજ્ઞ છે; (તે) ધર્મપ્રજ્ઞા (જેમાં ધર્મની પ્રરૂપણ છે) અધ્યયનનું પઠન મારા માટે શ્રેયસ્કર છે.

તે પટ્જીવનિકાય નામનું અધ્યયન કેવું છે, જે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન દ્વારા પ્રવેદિત છે, સુ-આપ્યાત છે અને સુપ્રજ્ઞ છે ? જે ધર્મપ્રજ્ઞા અધ્યયનનું પઠન મારા માટે શ્રેયસ્કર છે.

તે પટ્જીવનિકાય નામનું અધ્યયન, જે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દ્વારા પ્રવેદિત, સુઆપ્યાત અને સુપ્રજ્ઞ છે; જે ધર્મપ્રજ્ઞા અધ્યયનનું પઠન મારા માટે શ્રેયસ્કર છે. તે આ છે-

જેમકે - પૃથ્વીકાયિક (જીવ), અપ્કાયિક, તેઉકાયિક, વાઉકાયિક વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક જીવ.

શસ્ત્ર-પરિણત સિવાય પૃથ્વી સચિત કહેલી છે તે અનેક જીવો અને પૃથક્ સત્ત્વ (પ્રત્યેક જીવના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ) વાળી છે. શસ્ત્ર પરિણતને છોડીને અપ્કાય (જલ) સચિત કહેલ છે તે અનેક જીવો અને પૃથક્ પૃથક્ સત્ત્વવાળું છે.

શસ્ત્ર પરિણત થયા વિનાનો અગ્નિ સચિત કહેલ છે. તે અનેક જીવ અને પૃથક્ પૃથક્ સત્ત્વથી સમ્પન્ન છે.

શસ્ત્ર પરિણત સિવાય વાયુકાય સચેતન કહેલ છે. તે અનેક જીવ અને પૃથક્ સત્ત્વવાળો છે.

શસ્ત્ર પરિણત સિવાય વનસ્પતિ સજીવ કહેલ છે. તે અનેક જીવ અને પૃથક્ સત્ત્વોવાળી છે. તેના પ્રકાર—અગ્રબીજ, મૂળબીજ, પર્વબીજ, સ્કન્ધબીજ, બીજરુહ, સંમૂર્ચિષ્મ, તૃણ અને લતા. શસ્ત્ર પરિણત સિવાય વનસ્પતિકાયિક જીવ બીજ પર્યન્ત સચેતન કહેલા છે. તે અનેક જીવ છે અને પૃથક્ સત્ત્વ (પ્રત્યેક જીવ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ) વાળા છે.

સ્થાવરકાય સિવાયના જે અનેક પ્રકારના ત્રસપ્રાણી છે તે આ પ્રકારે છે : અંડજ, પોતજ, જરાયુજ, રસજ, સંસ્વેદજ, સમ્મૂર્ચિષ્મ ઉદ્ભિજ અને ઔપપાતિક. જે કોઈ પ્રાણીઓમાં અભિક્ષમણ (સામે જવું), પ્રતિક્ષમણ (પાછા ફરવું), સંકુચિત થવું, પ્રસારિત થવું, અવાજ કરવો, ભ્રમણ કરવું, ભયભીત થવું, ગભરાવું, પલાયન થવું આદિ ક્રિયાઓ સ્વતઃ પ્રેરિત છે તથા જે આગતિ અને ગતિથી જણાય છે તે સર્વે ત્રસ છે.

જે કીડા અને પતંગિયા છે તથા જે કુન્થવા અને કીડીઓ છે તે સર્વે બેઈન્દ્રિય (સ્પર્શન અને રસન એ બે ઈન્દ્રિયવાળા જીવ),

સર્વે તેઈન્દ્રિય (સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ એ ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા જીવ)
 સર્વે ચઉરિન્દ્રિય (સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, અને ચક્ષુ એ ચાર
 ઈન્દ્રિયવાળા જીવ) તથા સર્વે પંચેન્દ્રિય (સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ,
 ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એ પાંચ ઈન્દ્રિય વાળા જીવ) સમસ્ત તિર્યંચયોનિ,
 સમસ્ત નારક, સમસ્ત મનુષ્ય સમસ્ત દેવ અને સમસ્ત પ્રાણી પરમ
 સુખ-સ્વભાવવાળા છે. આ છઠ્ઠો જીવનિકાય ત્રસકાય કહેવાય છે.

इच्छेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा,
 नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंते वि अन्ने न
 समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए
 कायेणं, न करेमि-न कारवेमि- करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि
 तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

‘એ રીતે ઉપર કહ્યા તે છ જીવનિકાયના દંડને (સંઘટ્ટન,
 પરિતાપન, સંક્રમણ વગેરેને) સ્વયં નહિ જ કરવો નોકર-ચાકર
 આદિ બીજા કોઈના દ્વારા એવો દંડ નહીં જ કરાવવો અને કોઈ
 બીજાઓ એવો દંડ કરતા હોય તેઓને (કે દંડને) નહિ જ
 અનુમોદવા જોઈએ. (એ પ્રમાણે ભગવાનનું ઉપદેશ વચન
 સાંભળીને શિષ્ય સ્વગુરુ સમક્ષ કહે છે કે) હે ભગવંત ! હું પણ
 જીવતાં સુધી ત્રણ પ્રકારના દંડને સ્વયં કરું નહિ, કરાવું નહિ અને
 બીજા કરનારને સારો માનું નહિ, ત્રણ સાધનો વડે મનથી, વચનથી
 અને કાયાથી (એમ દંડને તજીને પૂર્વે કરેલા દંડનું પ્રાયશ્ચિત) કરતાં
 કહે છે કે તેનું (ભૂતકાળે કરેલા દંડનું) હે ભગવંત ! પ્રતિક્રમણ
 કરું છું. (મિચ્છામિ દુક્કડં દઉં છું.) આત્મસાક્ષીએ તેને નિંદુ છું.
 ગુરુની સાક્ષીએ ગર્હુ છું. અને મારા તે પાપકારી આત્માને
 (પર્યાયને) વોસિરાવું છું. (તજું છું)

અહોભાવના દરિયાનું છલકાવું.

ચતુર્થ અધ્યયનનો મંગળ પ્રારંભ : ભગવાન સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને સંબોધીને પ્રભુએ કહેલી પ્યારી વાત દોહરાવી રહ્યા છે.....અથવા તો એવો ભાવ લાવીએ કે ભગવાન શર્યંભવસૂરિ આપણને સંબોધીને આ મીઠડી વાતો કહી રહ્યા છે....

આપણા રૂંવાડાં ખડાં થઈ જશે. આવડા મોટા ગુરુ આપણને સંબોધીને કશુંક કહે આ વાત જ આપણને હલાવી નાખવા પૂરતી નથી ?

કરુણાનો આ વ્યાપ.....

પરમપાવન ઉત્તરાધ્યયનના પ્રારંભમાં પણ આપણને ગુરુતત્ત્વની વિરાટ કરુણાનું આપણા પર થતું અવરોહણ ધન્ય બનાવી દે તેવું છે : 'સુણેહ મે.' આવડા મોટા ગુરુ કહે કે, તું મને સાંભળ..... કરુણાનો કેવો આ નિસ્સીમ વ્યાપ....

ગુરુ કહે છે.... પણ કહેવાની રીત કેવી સરસ છે.... હે આયુધ્યમાન! મેં ભગવાન પાસેથી આ રીતે સાંભળ્યું હતું. કેટલો મોહક ઢંગ ! આમ પણ ગુરુનું બધું અપૂર્વ જ રહેવાનું ને !

સદ્ગુરુ

સદ્ગુરુ એટલે બારી. હવે બારીની વ્યાખ્યા શું કરાય ? લાકડાની કે સ્ટીલની ફેઈમ હોય તે બારી કે લોખંડની કે પીત્તળની જાળી હોય તે બારી આવી વ્યાખ્યા હોતી નથી.

જ્યારે છતની નીચે અને ભીંતોની વચ્ચે માણસ હોય છે ત્યારે, અસીમ આકાશ જોડે જેના દ્વારા સંબંધ થવાય તે બારી આવી વ્યાખ્યા હોઈ શકે.

સદ્ગુરુ છે આ બારીનું રીતાપણું, ખાલીપણું. સદ્ગુરુ દ્વારા પરમચેતનાનો સંસ્પર્શ.....

સદ્ગુરુની હોય છે એક અપૂર્વ આભા. ઑરા. તમે ઉપનિષદ્ માણો ને તરબતર બની જાવ. તેમના ઑરાસર્કલમાં તમે પ્રવેશ્યા ને !

વાંદણા સૂત્રમાં સાધક ગુરુદેવની અનુમતિ માંગે છે : ગુરુદેવ ! હું આપને વંદન કરું ? અને બીજી અનુમતિ : ગુરુદેવ ! હું આપના ઑરાસર્કલમાં, અવગ્રહમાં પ્રવેશું ?

પણ આ બે અનુમતિ સાથે અશબ્દમાં એક વાત કહેવાઈ હોવી જોઈએ. અને તે એ કે ગુરુદેવ ! હું ખાલી થઈને આપની પાસે આવેલ છું. આપની આભાનો થોડોક સ્પર્શ થઈ જાય....

શિષ્ય ખાલી થઈને ગુરુચરણોમાં જાય છે. ગુરુદેવ તેને પોતાની આભાથી ભરી દે છે...

ગુરુગ્નો શક્તિપાત

ગુરુદેવ આ રીતે પણ શક્તિપાત કરે છે. હકીકતમાં ગુરુચેતના શક્તિપાત માટે તૈયાર જ હોય છે; તૈયારી આપણી પ્રતીક્ષિત હોય છે.

અરણિક મુનિ વેશ્યાને ત્યાંથી નીકળીને ગુરુચરણોમાં ઉપસ્થિત થયા અને ગુરુદેવે પોતાનો વરદ હાથ મુનિવરના મસ્તક પર ફેરવ્યો....શક્તિપાત...

જે અરણિક મુનિવર વેશાખની બળબળતી બપોરે ખુલ્લા પગે ગોચરી વહોરવા જતાં અકળાયેલા એ જ મુનિવર ધગધગતી શિલા પર સંથારો કરી શક્યા. અનશન સ્વીકારી શક્યા....

સવાલ થાય કે પહેલાં પણ આ જ ગુરુદેવ હતા અને આ જ મુનિવર હતા. પહેલાં આ ચમત્કાર કેમ નહોતો શક્ય બન્યો ?

શક્તિપાત લેવા માટે જે તીવ્રતમ અહોભાવ જોઈએ, એ હમણાં નીખ્યો એમ માનવું જોઈએ.

સ્ખલના કરીને પોતે આવ્યા છતાં ગુરુએ વાત્સલ્યથી પોતાનો સ્વીકાર કર્યો આ બાબતે અરણિક મુનિવરની ભીતરથી અહોભાવનું એક પ્રયંડ પૂર સર્જાયું.

ને અહોભાવની એ સશક્ત પૃષ્ઠભૂ પર અરણિક મુનિ ગુરુદેવના શક્તિપાતને ઝીલી શક્યા.

તાળી : બે હાથે

બે હાથે તાળી વાગે ને ? ગુરુચેતનાની સજ્જતા હતી જ. શિષ્ય પણ તૈયાર થયો. તાળી વાગી ગઈ.....

આ તાળી પરમચેતના સાથેની 'તારી'- તન્મયતામાં પરિણમે છે. મીરાંએ કહ્યું છે : 'બડે ઘર (પરમાત્માની સાથે) તારી લાગી, મારા મનની ઉણારત ભાગી.....'

'આઝસં તેણ....' ના ૪ અર્થ

'આઝસં ! તેણ ભગવયા એવમક્ષાયં....' આ પંક્તિના ચાર અર્થ ટીકાકારોએ આપેલ છે.

આયુષ્યમાન્ જંબૂ ! તે પ્રભુએ આમ કહ્યું છે આ પહેલો અર્થ છે.... દીર્ઘાયુ શિષ્ય પોતાની શિષ્યપરંપરાને વધુ સમય સુધી જ્ઞાન આપી શકે છે માટે શિષ્યનું આ સંબોધન છે.

'આઝસંતેણ....' નો એક અર્થ છે : આયુષ્યમાન્ ભગવાન વડે આ પ્રમાણે કહેવાયું છે. અથવા તો સાક્ષાત્ પ્રભુ કહેતા હતા ત્યારે મેં પોતે સાંભળેલ છે.

ત્રીજો અર્થ થશે 'આવસંતેણં (મયા)' પરમ ગુરુના ચરણોમાં રહેતા એવા મેં આ પ્રમાણે સાંભળેલ છે.

ચોથો અર્થ થશે : ‘આમૃશતા (મયા)’ પરમાત્માના ચરણોનો સ્પર્શ કરતા એવા મેં આ પ્રમાણે સાંભળેલ છે. (આમુસંતેણ)

પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું હતું.....

ગુરુ પોતાના તરફથી કશું કહેવા નથી માંગતા.... પરમગુરુના શબ્દોને તેઓ ઉદ્ધૃત કરે છે.

પ્રભુએ ષડ્જીવનિકાય નામનું અધ્યયન (જેનું બીજું નામ ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ છે) કહેલ છે.

પ્રવેદિતા, સુઆખ્યાતા, સુપ્રજ્ઞાતા

પ્રભુએ ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ (ષડ્જીવનિકાય અધ્યયન) પ્રવેદિત કરી છે, સુઆખ્યાત અને સુપ્રજ્ઞાત કરી છે.

પ્રવેદિતનો અર્થ છે : કેવળ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પ્રભુએ પોતે આ છયે જીવનિકાયનું સ્વરૂપ જાણેલ છે.

સુઆખ્યાત એટલે સમવસરણમાં બેસીને પ્રરૂપેલ છે આ છ જીવનિકાયનું સ્વરૂપ.

સુપ્રજ્ઞાતનો અર્થ થશે જેવું પ્રરૂપણ કર્યું પ્રભુએ તેવી જ આચરણા પ્રભુની હતી.

પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન વડે ષડ્જીવનિકાયને જાણી, પ્રરૂપી અને તે જ પ્રમાણે પાલના કરી....

‘સુપણ્ણત્તા’ શબ્દ વાંચતાં અહોભાવનો દરિયો છલક-છલક છલકાઈ ઊઠે..... મારા પ્રભુએ પોતે જે કર્યું, તે કરવાનું મને પણ તેમણે કહ્યું... કેવો ઉપકાર આ પ્રભુનો !

અહોભાવના આ લયમાં જ આગળનાં પદો-આંસૂ ઝરતી આંખે વહેશે: ‘સેયં મે અહિજ્જિતં અજ્ઞયણં ધમ્મપત્તત્તી....’ પ્રભુએ કહેલ છે માટે આ ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ (જેમાં ધર્મની વાતો કહેવાયેલી છે) અધ્યયન ભણવું તે મારે માટે શ્રેયસ્કર છે.

વિરાધનાની વેદના

પ્રભુએ સાધકને અહીં માત્ર શબ્દો નથી આપ્યા.... અહીં પ્રભુની કરુણા સાક્ષાત્ વહી રહી હોય એવું આપણે અનુભવી શકીએ.

પરમપાવન આચારાંગનાં આ સૂત્રો વાંચતાં તો આપણે ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડીએ : તું જો, આ પૃથ્વીકાયના જીવોને લોકો કઈ રીતે ત્રાસ આપે છે. (તત્થ તત્થ પુઢો પાસ, આતુરા પરિતાવેતિ....૧/૧/૨)

પૃથ્વીકાયના જીવોને કેવી પીડા પહોંચે છે તે અંગે દૃષ્ટાંત ત્યાં અપાયું છે : કોઈ જન્માંધ, જન્મથી બહેરો અને જન્મથી મૂંગો માણસ હોય તેને કોઈ ભાલો શરીરના અવયવમાં લગાવે તો તેને પીડા અવશ્ય થવાની. પણ તે એ પીડાને અભિવ્યક્ત નહિ કરી શકે. એ જ રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવોને પણ પીડા થાય છે. તે અભિવ્યક્ત શી રીતે કરે ?

કેવા આ મહાત્માઓ !

એક આચાર્ય ભગવંતની વાત વાંચેલી ત્યારે આંખો આંસૂભીની બની ગયેલી. પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રાર્થનાના લયમાં એ વખતે કહેલું કે પ્રભુ ! આરાધકભાવની આવી ઉત્કૃષ્ટ દશા ન આપે તો કંઈ નહિ, એનો નાનકડો અંશ તો મને તું આપ !

આચાર્ય ભગવંત વિહાર કરતા હતા. સચિત્ત રજવાળો થોડોક માર્ગ હોય, થોડો માર્ગ મિશ્ર રજવાળો આવે... જ્યાં જ્યાં આ રીતે માર્ગમાં ફરક પડે (રણપ્રદેશની બાજુમાં વિહાર...ને ઉડાણને કારણે સચિત્ત રજ માર્ગ પર ઊડીને આવેલી હોય...) ત્યાં ઊભા રહી, પગ પ્રમાર્જ, ધીરે ધીરે આગળ ચાલે.

અને એમાં સિંહની ગર્જના સંભળાઈ. સિંહ સાવ નજદીક હોય તેવું ત્રાસ પરથી વરતાતું હતું. પણ આ તો જીવનથી સાવ બેપરવા બનેલ મહાત્મા. એમના ધીરે ધીરે ચાલવાના ક્રમમાં ને સ્થંડિલ-અસ્થંડિલ ભૂમિ વચ્ચે પગ પ્રમાર્જવાના ક્રમમાં સહેજ પણ ફરક ન પડ્યો.

ઈર્ષ્યા આવે આવા મહાપુરુષોની.... કે અમને આવી આરાધકવૃત્તિનો નાનકડો અંશ પણ ક્યારે મળશે ?

જીવન પ્રત્યે આવા મહાત્માઓ બેપરવા હતાં. અથવા તો એમ કહી શકાય કે સાધના એ જ જીવન એવું સમીકરણ એમની પાસે હતું.

પૃથ્વીકાયનું સ્વરૂપ

‘પૃથ્વી ચિત્તમંતમક્ષાયા....’ પૃથ્વીને સચિત્ત-ચિત્તમત્ કહેલ છે. ચિત્તમંત એટલે ચૈતન્યયુક્ત. અથવા અલ્પચિત્તવાળી. ત્રીજો અર્થ છે ચિત્ત જેનું મૂર્ચિષ્ઠ (મત્ત) છે તે.

‘અણેગજીવા....પૃથ્વી સત્તા.....’ અનેક જીવો જેમાં છે તેવી પૃથ્વી...વૈદિકો એક જ જીવવાળી પૃથ્વી માને છે. ‘પૃથિવી દેવતા, આપો દેવતા.....’ એવું તેઓનું શાસ્ત્રવચન છે. આથી વિરુદ્ધ પૃથ્વી અનેક જીવો વાળી છે.

‘પૃથ્વી સત્તા.....’ કેટલાક દાર્શનિકો એમ માને છે કે એક જ ભૂતાત્મા છે. જે દરેક ભૂતોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. જેમ ચન્દ્ર આકાશમાં એક હોવા છતાં તળાવ, નદી, ઝરણાં વગેરેમાં ભિન્ન ભિન્ન રૂપે દેખાય છે.... તેમ આત્મા એક જ છે... આ માન્યતા બરોબર નથી તેમ દર્શાવવા ‘પૃથ્વી સત્તા’ પદ છે. દરેક આત્માની પૃથક્, સ્વતંત્ર સત્તા છે.

‘અન્નત્થ સત્થપરિણાણં....’ પૃથ્વી સચિત્ત ક્યાં સુધી ? શસ્ત્ર વડે જીવ વગરની પરિણત ન થાય ત્યાં સુધી.

પૃથ્વીકાય : શસ્ત્ર કેટલી રીતે ?

શસ્ત્ર ત્રણ રીતે થઈ શકે છે : સ્વકાય શસ્ત્ર, પરકાય શસ્ત્ર, ઉભયકાય શસ્ત્ર અને ભાવ શસ્ત્ર.

સ્વકાયશાસ્ત્ર : પોતાનાથી ભિન્ન વર્ણ, ગન્ધ, રસ કે સ્પર્શ વાળી પૃથ્વી (માટી વગેરે) પૃથ્વીકાયના જીવો માટે સ્વકાય શસ્ત્ર છે.

પરકાયશાસ્ત્ર : જળ, અગ્નિ, પવન, સૂર્યતાપ વગેરે પૃથ્વીકાયના જીવો માટે પરકાય શસ્ત્ર છે.

ઉભયકાય શસ્ત્ર : માટી અને પાણી બેઉ ભેગા થયેલા હોય તે પૃથ્વીકાયના જીવો માટે શસ્ત્ર છે.

ભાવશસ્ત્ર : અસંયમ...અજયણા....

અપકાય : શસ્ત્રો

સ્વકાય શસ્ત્ર : તળાવ આદિના પાણી માટે કૂવા વગેરેનું પાણી સ્વકાયશસ્ત્ર છે.

જો કે મુનિ આવા પાણીને ગ્રહણ કરતા નથી. શસ્ત્ર પરિણત હોવા છતાં વ્યવહારથી તે અશુદ્ધ છે. બેઉ પાણીમાં માત્રા ફરક હોય (એક ઓછું એક વધારે) આદિ કારણોથી ચોક્કસ રીતે અચિત્ત થયું છે એમ ન કહી શકાય. તથા ઉકાળે ઉકાળેલા પાણીને જ મુનિ ગ્રહણ કરે છે. પહેલાં ચોખાના ધોવણ વગેરેને લેવાની પરંપરા પણ હતી.

પરકાયશસ્ત્ર : દ્રાક્ષ, લવીંગ, ચોખાનો આટો, ચૂનો વગેરે પરકાયશસ્ત્ર છે.

ઉભયકાયશસ્ત્ર : કૂવાના પાણી સાથે મળેલ તળાવનું પાણી કૂવાના ને તળાવના બેઉ પાણી માટે શસ્ત્ર બનશે. તેમજ પાણી અને ચૂનો ભેગો હોય તે અને પાણી ને માટી ભેગી કે પાણીને આટો ભેગો તે ઉભયકાય શસ્ત્ર પાણી માટે બનશે.

તેજસ્કાય શસ્ત્રો

સ્વકાયશસ્ત્ર : ચૂલાની આગને માટે ઘાસની આગ સ્વકાય શસ્ત્ર બનશે.

જો કે એવી શસ્ત્ર પરિણત અગ્નિ વ્યવહારથી અશુદ્ધ હોવાથી અને ભગવાનની આજ્ઞા ન હોવાથી સાધુવર્ગ માટે ગ્રાહ્ય નથી.

પરકાયશસ્ત્ર : પાણી, માટી વગેરે અગ્નિ માટે પરકાય શસ્ત્ર છે.

ઉભયકાયશસ્ત્ર : ગરમ પાણી અગ્નિ માટે ઉભયકાય શસ્ત્ર બનશે.

વાયુકાય : શસ્ત્રો

સ્વકાયશસ્ત્ર : પૂર્વ આદિ દિશાના વાયુ માટે પશ્ચિમ આદિ દિશાના વાયુ સ્વકાયશસ્ત્ર છે.

પરકાયશસ્ત્ર : અગ્નિ આદિ પરકાય શસ્ત્ર છે.

ઉભયકાયશસ્ત્ર : અગ્નિ કે સૂર્યના તાપથી તપેલો વાયુ તે ઉભયકાય શસ્ત્ર છે.

વનસ્પતિકાય : શસ્ત્રો

સ્વકાય શસ્ત્ર : અમુક વનસ્પતિ માટે લાકડું, સૂકું ઘાસ વગેરે સ્વકાય શસ્ત્ર છે. કૂણા નાનકડાં તૃણ પર લાકડાનો જથ્થો પટકાશે અને રહેશે તો સ્વકાયશસ્ત્ર બને.

પરકાય શસ્ત્ર : અગ્નિ, ઉષ્ણ જળ વગેરે પરકાય શસ્ત્ર બનશે.

ઉભયકાય શસ્ત્ર : કુહાડી, ફરસી વગેરે. (લોઢું અને લાકડું બેઉ તેમાં વપરાયેલ છે માટે.)

વનસ્પતિકાય : સ્વરૂપ અને પ્રકાર

વનસ્પતિકાય જીવો વિવિધ પ્રકારના છે.

અગ્રબીજ : જેનો છેડો (ટોચ) વાવવાથી ઉગે તે કોરંટ વગેરે વનસ્પતિને અગ્રબીજ કહેવાય છે

મૂળબીજ : ઉત્પલ કમળ કે કાંદો વગેરેના મૂળમાં બીજ હોય છે તેથી તે મૂળબીજ કહેવાય છે.

પર્વબીજ : ગાંઠા (પર્વ)માં બીજ હોય તે શેરડી વગેરેને પર્વબીજ કહેવાય.

સ્કંધબીજ : શલ્લકી, વડ વગેરે જે વનસ્પતિના સ્કંધમાં બીજ હોય તે સ્કંધબીજ કહેવાય.

બીજરુહ : ડાંગર, ઘઉં વગેરે બીજમાંથી ઉગનારને બીજરુહ કહેવાય.

તૃણલતા : જેનાં બીજ પ્રસિદ્ધ નથી છતાં પૃથ્વી-પાણીના યોગે જે ઉગે છે તે વેલા-વેલડીઓ તે તૃણલતા.

આ બધાં વનસ્પતિ કાયના જીવો બીજ સહિત હોય છે, જ્યાં સુધી કોઈ શસ્ત્રથી હણાતા નથી હોતા, ત્યાં સુધી તે જુદા જુદા શરીરોમાં એક-અનેક જીવવાળા સચિત્ત કહેલા છે.

ગ્રન્થકાય-સ્વરૂપ અને પ્રકાર

અંડજ : ઈંડાથી ઉપજતા પ્રાણીઓ, પક્ષી ગરોળી વગેરે.

પોતજ : આવરણ (ઓર) રહિત જન્મે તે પોતજ પ્રાણીઓ. હાથી, વાગોળ વગેરે.

જરાયુજ : આવરણ (ઓર) સાથે જન્મનારા પ્રાણી. ગાય, ભેંસ, મનુષ્ય.
રસજ : દહીં દૂધ વગેરેમાં વિકૃતિ (કાલાતિકાન્તતા) ને લીધે ઉત્પન્ન થતા જીવો.

સંસ્વેદજ : પરસેવાથી ઉત્પન્ન થતા જૂ, લીખ વગેરે જંતુઓ.

સંમૂર્ચિષ્મ : નર-માદાના યોગ વિના ઉત્પન્ન થતા પતંગિયા, કીડી, માખી વગેરે.

ઉદ્દિભિન્ન : પૃથ્વીને ભેદીને ઉપજતા જીવો. તીડ વગેરે.

ઔપપાતિક : દેવ અને નારકનો જન્મ ઉપપાતથી થાય છે તેથી તે જીવો ઔપપાતિક છે.

ત્રસ જીવોમાં થતી ક્રિયાઓ

અભિક્કંતં : સામે આવવું.

પડિક્કંતં : પાછા ખસવું.

સંકુચિયં : ગાત્રો ને સંકોચવા.

પસારિયં : ગાત્રો ફેલાવવા.

રુયં : શબ્દ કરવો.

ભંતં : ભ્રમવું.

પસિયં : ત્રાસ પામવો.

પલાઈયં : ભાગી જવું.

આગઈ ગઈ : આવવું, જવું.

આ બધી ક્રિયાઓ અને તે ક્રિયાઓ માટેની ઓઘ સંજ્ઞાયુક્ત જાણદશા ત્રસ પ્રાણીઓમાં હોય છે.

અહીં એક સરસ સૂત્ર આવે છે. ‘સત્ત્વે પાણા પરમાહમ્મિયા....’ સર્વ જીવો પરમધર્મવાળા છે. એટલે કે સુખની ઈચ્છાવાળા અને દુઃખના દ્વેષવાળા છે.

અહોભાવ અને વેદના

અહોભાવની પૃષ્ઠભૂ પર ઉચ્ચારાયેલ આ પ્રતિજ્ઞા સાધકને પ્રતિજ્ઞાના પાલનમાં ઝડપભેર મૂકી દે છે.

અહોભાવ અને વેદના આ બે અહીં સ્થાયી ભાવો છે.

અહોભાવ : આટલી અદ્ભૂત સાધના મને મળી ગઈ !

વેદના : આવી અદ્ભૂત સાધના હોવા છતાં સાધક તરીકે હું નિષ્ફળ કેમ?

પૂજ્યપાદ અનંતવીર્ય ભગવાનના સ્તવનમાં પૂ. જિનવિજય મહારાજે આ વેદનાને શબ્દોમાં બાંધી છે : 'એક દિનમાં નવ વાર કરેમિ ભંતે કરું, ત્રિવિધ ત્રિવિધ પરચક્ષ્ણાણ ક્ષણ એક નવિ ઠરું.....'

વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધીમાં મુનિ નવ વાર 'કરેમિ ભંતે !' સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરે છે.... દીક્ષા વખતે લીધેલ પ્રતિજ્ઞાની નવ વખતની રોજની આ સ્મૃતિ સાધકને ભાવવિભોર પણ બનાવી દે છે. વેદનાથી વ્યાકુળ પણ.

ડૂસકાંની પૃષ્ઠભૂ પર વેદના એક મઝાની યાત્રાએ નીકળી રહે છે. આંતર નિરીક્ષણ તીક્ષ્ણ બનતું જાય છે.

એવું ક્યું અવરોધક તત્ત્વ છે કે જે ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પરચક્ષ્ણાણને યથાતથ, પેલે પાર લઈ જવા દેતું નથી.

ક્યારેક તો લાગે કે પ્રમાદ સિવાય બીજું કોઈ અવરોધક તત્ત્વ નથી.

અને ફરી વેદના ઘેરાય : આવી પ્રભુની અનરાધાર કૃપા વર્ષાને સામે છેડે મારી અસજજતા કેમ ? વિભાવના ક્ષેત્રે ક્યાંય પ્રમાદ નહિ; ને સ્વભાવની બાબતમાં પ્રમાદ જ પ્રમાદ આમ કેમ ?

પ્રભુ ! મારી અપ્રમાદની સજજતા પણ તમારે જ વિકસાવવી રહી.

'આતમભાવ હિંસનથી હિંસા...'

'ઈચ્છેસિં છણ્ણં...' બોલતાં સાધક હલી ઉઠે. રોજ દશવૈકાલિક સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરીએ અને આ સૂત્રો આપણને ભીના ભીના બનાવી દે.

નજરે ન દેખાતા એવા પ્રાણીઓની હિંસા પણ મારાથી ન થઈ જાય એ માટે તેં મારા પર કેવી કૃપા વરસાવી, પ્રભુ !

યાદ આવે ‘અધ્યાત્મગીતા’ની પંક્તિ : ‘આત્મભાવ હિંસનથી હિંસા...’ પ્રભુએ મારા આત્મભાવની હિંસાથી મને બચાવી લીધો ! બીજાને પીડવા માટે મારી ભીતર જે દુર્ભાવનું પૂર ઊભરતું, એણે કેટલીય વાર મને નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં ધકેલેલો.... આજે પ્રભુએ અહિંસાની આ વિભાવના આપીને મને બચાવ્યો છે....

નિન્દા, ગર્હા.....

ષડ્જીવનિકાય પૈકીના કોઈ પણ પ્રાણીને પીડવાનું હું નહિ કરું, બીજા પાસે નહિ કરાવું અને કોઈ કરતો હશે તે તેને સારું નહિ માનું. ન મનથી ન વચનથી, ન કાયાથી.... યાવજજીવન પર્યંત.

ભૂતકાળમાં કરેલ હિંસાનું હું પ્રતિક્ષમણ કરું છું. પૂર્વપાપનું પ્રતિક્ષમણ એટલે અનુમોદનાનો ત્યાગ.

નિન્દા એટલે આત્મસાક્ષિએ પાપને નિન્દવાં તે. ગર્હા એટલે ગુરુ સાક્ષિએ પાપને નિન્દવાં તે.

‘અપ્પાણં વોસિરામિ’ એટલે આત્માને-ભૂતકાળનાં હિંસાભાવના પર્યાય વાળા આત્માને વોસિરાવું છું.

[૮]

આધારસૂત્ર

પઢમે ભંતે! મહવ્વે પાણાઙવાયાઓ વેરમણં! સવ્વં ભંતે! પાણાઙવાયં પચ્ચક્ખામિ । સે સુહુમં વા બાયરં વા, તસં વા થાવરં વા, નેય સયં પાણે અઙવાઙજ્જા, નેવત્તેહિં પાણે અઙવાયાવિજ્જા, પાણે અઙવાયંતે વિ અત્તે ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાએ, તિવિહં તિવિહેણં મણેણં-વાયાએ-કાણં, ન કરેમિં ન કારવેમિ કરંતં પિ અત્તં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।

પઢમે ભંતે ! મહવ્વે ઉવઢ્ઢિઓમિ સવ્વાઓ પાણાઙવાયાઓ વેરમણં ॥ ૧ ॥ સૂ.૩ ॥

હે ભગવંત ! પહેલા મહાવ્રતમાં પ્રાણાતિપાત(જીવહિંસા)થી વિરમણ કરવાનું હોય છે. હે ભગવંત ! હું સર્વપ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું પર્યક્ષપ્રાણ કરું છું. સૂક્ષ્મ અથવા બાદર (સ્થૂલ) ત્રસ અથવા સ્થાવર જે કોઈ પ્રાણી છે તેઓના પ્રાણોનો ઘાત નહિ કરું, બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત નહિ કરાવું, અને પ્રાણાતિપાત કરનારાનું અનુમોદન નહિ કરું, જીવજીવ સુધી મન-વચન-કાયાથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી નહિ કરું, નહિ કરાવું, અને કરનારનું અનુમોદન નહિ કરું.....

હે ભગવંત ! ભૂતકાળમાં કરેલા તે પ્રાણાતિપાતથી હું પ્રતિક્રમું છું, નિંદુ છું, ગર્હુ છું, અને મારા તે પરિણામને વોસિરાવું છું.

હે ભગવંત ! પહેલા મહાવ્રતમાં હું સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરમવા માટે ઉપસ્થિત થયો છું.

અહાવેરે દુચ્ચે ભંતે ! મહવ્વે મુસાવાયાઓ વેરમણં ! સવ્વં
 ભંતે ! મુસાવાયં પચ્ચક્ખામિ, સે કોહા વા લોહા વા ભયા વા
 હાસા વા, નેવ સયં મુસં વેજ્જા નેવત્તેહિં મુસં વાયાવિજ્જા મુસં
 વયંતે વિ અત્તે ન સમણુજાણામિ. જાવજ્જીવાએ, તિવિહં તિવિહેણં,
 મણેણં વાયાએ કાણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતં પિ અત્તં ન
 સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં
 વોસિરામિ । દુચ્ચે ભંતે ! મહવ્વે ઉવઢિઓમિ સવ્વાઓ મુસાવાયાઓ
 વેરમણં ॥ ૨ ॥ સૂ. ૪ ॥

હે ભગવંત ! બીજા મહાવ્રતમાં મૃધાવાદથી વિરમણ કરવાનું
 હોય છે (તેથી) હે ભગવંત ! હું સર્વ પ્રકારના મૃધાવાદનું પચ્ચક્ખાણ
 કરું છું. તે આ પ્રમાણે, ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી, સ્વયં
 મૃધા બોલીશ નહિ, બીજા દ્વારા બોલાવીશ નહિ, અને બીજા કોઈ
 બોલે તેને સારા માનીશ નહીં. જીવજીવ, મન-વચન-કાયાથી સ્વયં
 મૃધાભાષણ કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, મૃધાભાષણ કરનારને
 અનુમોદીશ નહિ, હે ભગવંત ! ભૂતકાળમાં કરેલા તે મૃધાભાષણને
 હું પ્રતિક્કમું છું, નિંદુ છું, ગર્હુ છું અને મારા તે આત્માને (પર્યાયને)
 વોસિરાવું છું, હે ભગવંત ! બીજા મહાવ્રતમાં હું સર્વપ્રકારના
 મૃધાવાદથી અટકવાના પરિણામવાળો થયો છું.

અહાવેરે તચ્ચે ભંતે ! મહવ્વે અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં । સવ્વં
 ભંતે ! અદિન્નાદાણં પચ્ચક્ખામિ. સે ગામે વા નગરે વા રણે વા,
 અપ્પં વા બહું વા, અણું વા થૂલં વા, ચિત્તમંતં વા અચિત્તમંતં વા
 નેવ સયં અદિત્તં ગિણિહજ્જા, નેવત્તેહિં અદિત્તં ગિણહાવિજ્જા, અદિત્તં
 ગિણંતે વિ અત્તે ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાએ, તિવિહં તિવિહેણં,
 મણેણં વાયાએ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ, કરંતં પિ અત્તં ન
 સમણુજાણામિ તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં

વોસિરામિ । તચ્ચે ભંતે ! મહવ્વે ઉવઢિઓમિ સવ્વાઓ
અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં ॥ ૩ ॥ સૂ. ૫ ॥

હે ભગવંત ! ત્રીજા મહાપ્રતમાં અદત્ત વસ્તુ લેવાથી વિરમવાનું
કહેલું છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ પ્રકારે અદત્તાદાનને પચ્ચક્ખું
છું. તે આ પ્રમાણે : ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં સર્વત્ર મૂલ્યથી
અલ્પ કે મૂલ્યવાન રત્નાદિ; પ્રમાણથી નાનું (હીરા, માણેક આદિ)
કે પ્રમાણથી મોટું (લાકડું વ.), તે પણ સજ્જવ અથવા નિર્જવ કંઈ
પણ માલિકે આપ્યા વિના હું સ્વયં લઉં નહિ. આપ્યા વિનાનું બીજા
દ્વારા લેવરાવું નહિ અને માલિકે આપ્યા વિનાનું કોઈ બીજા લે
તેઓને અનુમોદીશ નહિ. જાવજ્જવ, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી એટલે
મનથી, વચનથી અને કાયાથી એ અદત્તાદાન હું કરું નહિ, કરાવું
નહિ, કે કરનારને અનુમોદું નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વે કરેલાં તે
અદત્તાદાનને પ્રતિક્ખું છું. નિંદુ છું. આપની સમક્ષ ગર્હુ છું અને
તે મારા આત્માને તજું છું. હે ભગવંત ! હું ત્રીજા મહાપ્રતમાં સર્વ
અદત્તાદાનથી અટકવા ઉપસ્થિત થયો છું.

અહાવેરે ચઠ્થે ભંતે ! મહવ્વે મેહુણાઓ વેરમણં સવ્વં ભંતે ! મેહુણં
પચ્ચક્ખામિ સે દિવ્વં વા- માણુસં વા-તિરિક્ખજોણિયં વા નેવ સયં
મેહુણં સેવિજ્જા, નેવત્તેહિં મેહુણં સેવાવિજ્જા, મેહુણં સેવંતે વિ અન્ને
ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાએ તિવિહં તિવિહેણં, મણેવં-વાયાએ-
કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ તસ્સ
ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।

ચઠ્થે ભંતે ! મહવ્વે ઉવઢિઓમિ સવ્વાઓ મેહુણાઓ વેરમણં
॥ ૪ ॥ સૂ. ૬ ॥

હે ભગવંત ! ચોથા મહાપ્રતમાં મૈથુનકર્મથી અટકવાનું કહેલું
છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ પ્રકારે મૈથુનને પચ્ચક્ખું છું. તે આ

પ્રમાણે દિવ્ય (દેવ-દેવી સંબંધી), મનુષ્યનું અથવા તિર્યચ-પશુયોનિનું હું સ્વયં મૈથુનને સેવું નહિ. બીજાઓને સેવરાવું નહિ. અને બીજા સેવનારાઓને સારા માનું નહિ. જાવજીવ, ત્રિવિધ-ત્રિવિધ, મનથી વચનથી અને કાયાથી એ મૈથુનકર્મને હું કરું નહિ, કરાવું નહિ અને બીજા કરનારને અનુમોદું નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વ સેવેલા તે મૈથુનનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું. નિંદું છું. ગર્હા કરું છું. અને સેવનારા તે મારા પાપી આત્માને તજું છું હે ભગવંત ! હું થોથા મહાવ્રતમાં સર્વ મૈથુનથી અટકવા માટે ઉપસ્થિત થયો છું.

અહાવરે પંચમે ભંતે ! મહાવ્રત પરિગ્રહાઓ વેરમણં । સર્વં ભંતે ! પરિગ્રહં પચ્ચક્ખામિ, સે અપ્પં વા બહું વા, અણું વા થૂલં વા, ચિત્તમંતં વા અચિત્તમંતં વા, નેવ સયં પરિગ્રહં પરિગિણિહજ્જા નેવન્નેહિં પરિગ્રહં પરિગિણ્હાવિજ્જા, પરિગ્રહં પરિગિણ્હંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાએ, તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાએ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । પંચમે ભંતે ! મહાવ્રત ઉવઢ્ઠિઓમિ સર્વાઓ પરિગ્રહાઓ વેરમણં ॥૫ ॥ સૂ. ૭ ॥

હે ભગવંત ! પાંચમા મહાવ્રતમાં પરિગ્રહથી અટકવાનું કહેલું છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ પ્રકારે પરિગ્રહને પર્યક્ષ્યું છું. તે આ પ્રમાણે : મૂલ્યથી અલ્પ કે બહુ મૂલ્યવાન, તે પણ પ્રમાણથી નાનું કે મોટું, તે પણ સચિત્ત કે અચિત્ત એવા કોઈ પદાર્થનો હું સ્વયં પરિગ્રહ કરું નહિ. બીજા દ્વારા કોઈ વસ્તુનો પરિગ્રહ કરાવું નહિ, બીજા કોઈ પરિગ્રહ કરનારને અનુમોદું નહિ. જાવજીવ ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, મન-વચન-કાયાથી કરું નહિ, કરાવું નહિ અને કરનારને અનુમોદું નહિ. હે ભગવંત ! ભૂતકાળમાં મેં કરેલા તે પરિગ્રહને પ્રતિક્રમું છું. નિંદું છું. ગર્હું છું, અને મારા તે આત્માને

વોસિરાવું છું. હે ભગવંત ! પાંચમા મહાવ્રતમાં સર્વ પરિગ્રહથી અટકવા માટે હું ઉપસ્થિત થયો છું.

અહાવરે છઠ્ઠે ભંતે ! વણ રાઈભોયણાઓ વેરમણં । સવ્વં ભંતે ! રાઈભોયણં પચ્ચક્કામિ. સે અસણં વા પાણં વા ચ્ચાઈમં વા સાઈમં વા નેવ સયં રાઈં ભુંજિજ્જા નેવત્તેહિં રાઈં ભુંજાવિજ્જા, રાઈં ભુંજંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણે, તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાણે, કાણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । છઠ્ઠે ભંતે ! વણ ઉવઢ્ઢિઓમિ સવ્વાઓ રાઈભોયણાઓ વેરમણં ॥ ૬ ॥ સૂ. ૮ ॥

હે ભગવંત ! છઠ્ઠા વ્રતમાં રાત્રિભોજનથી અટકવાનું કહેલું છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ પ્રકારે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરું છું. અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમને હું સ્વયં રાત્રે ભોજન કરું નહિ, બીજાઓ પાસે રાત્રીભોજન કરાવું નહિ, રાત્રિભોજન કરનારને અનુમોદું નહિ, જીવજીવ ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી મનથી-વચનથી-કાયાથી રાત્રિભોજન કરું નહિ, કરાવું નહિ, કરનારને અનુમોદું નહિ હે ભગવંત ! ભૂતકાળે કરેલા તે રાત્રિભોજનને હું પ્રતિક્રમું છું, નિંદુ છું, ગર્હુ છું, અને મારા તે આત્માને તજું છું.

હે ભગવંત ! છઠ્ઠા વ્રતમાં હું સર્વથા રાત્રિભોજનથી અટકવા માટે ઉપસ્થિત થયો છું.

ઇચ્છેયાઈં પંચ મહવ્વયાઈં,

રાઈભોયણવેરમણછટ્ટાઈં

અત્તહિયદ્ધયાણે ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરામિ ॥

આ રીતે પાંચ મહાવ્રતો અને છઠ્ઠું રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત આત્મહિતને માટે સ્વીકારીને વિચરું છું.

પ્રભુનો ધ્યારો સ્પર્શ

ભક્તિયોગાચાર્ય પૂજ્યપાદ પદ્મવિજય મહારાજે પરમતારક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં ચરણોમાં પોતાની- કહો કે ભક્ત માત્રની-અભીપ્સા અભિવ્યક્ત કરી છે : 'આશ ધરીને હું પણ આવ્યો, નિજ કર પીઠ થપેટીએ....'

મા અને બાળક વચ્ચેનો મધુરતમ લય અહીં પકડાયો છે. બાળકની બીજી કઈ અભીપ્સા હોય ? મા પાસે જતાં જ મા પોતાને બોળામાં બેસાડી દે. ચૂમીઓથી નવરાવી દે અને પીઠ પર વાત્સલ્યભર્યા હાથ વડે પસવાર્યા કરે....

આ જ લય ભક્તનો છે : 'આશ ધરીને હું પણ આવ્યો, નિજ કર પીઠ થપેટીએ.....' મારી પીઠ પર પ્રભુનો હાથ ફરે.....

કયા હસ્તસ્પર્શની આ વાત છે ?

એના પછીની પંક્તિમાં ખુલાસો મળે છે : 'ત્રણ રતન આપો જ્યું રાખું, નિજ આતમની પેટીએ...' પ્રભુનો સ્પર્શ રત્નત્રયીના રૂપમાં. પ્રભુનો સ્પર્શ મહાવ્રત-અંગીકારના રૂપમાં.

હમણાં એક સાધ્વીજી મહારાજની વડીદીશાના પ્રસંગે હિતશિક્ષા આપતાં મેં કહેલું કે વડીદીશા એ પ્રભુનો ધ્યારો સ્પર્શ છે.....

દીક્ષાથી વડીદીક્ષા વચ્ચેનો સમયગાળો આ રોમાંચક સ્પર્શને પામવાની સજ્જતા માટેનો ગણી શકાય. આવશ્યકસૂત્ર અને દશવૈકાલિક સૂત્રના ચોથા અધ્યયનનું યોગોદ્વહન સાધકની સજ્જતાને નિખારે છે. મારા લયમાં કહું તો સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાટા પરથી 'પર'ની વિભાવનાને એ દૂર કરે છે. જેથી પરમનો પ્યારો, પ્યારો સ્પર્શ મળે ત્યારે એ સ્પર્શના આનંદને અનુભવવામાં એક રૂંવાડું પણ ગેરહાજર ન હોય.

પ્રભુને પૂરા, પૂરા પામવા માટેનો આ કેવો મજાનો ઉપક્રમ ! પ્રભુને પૂરા પૂરા સ્પર્શવાના....સંપૂર્ણ અસ્તિત્વથી.... પછી એ જ સ્પર્શ ઊંડો ઊતરતો જાય, ઊંડો ઊતરતો જાય.....પછી એ જ રહે. સાધક ન રહે. સાધકનું પૂરું અસ્તિત્વ સ્પર્શ-નિમજ્જનમાં ફેરવાય.

ચેતના પ્રત્યે સમાદર

પ્રભુનો સ્પર્શ.....અહિંસા મહાવ્રત રૂપે. અસ્તિત્વ પ્રભુથી વીંટળાયેલું બન્યું. પ્રભુના ભાવથી વીંટળાયેલું બન્યું... હવે દુર્ભાવને, કોઈ પણ જીવાત્મા પ્રત્યેના તિરસ્કારને ક્યાં રાખી શકો ?

હવે છે માત્ર મૈત્રીભાવ....જ્યાં ચેતના છે ત્યાં ઊંડો સમાદર. એક દૃષ્ટિએ આ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. અત્યાર સુધી, અગણિત જન્મોમાં, જ્યાં જ્યાં પર-ચેતના હતી; તિરસ્કાર થયા જ કરેલો...

એક સાદી વાત લઈએ. ધર્મશાળાની પરસાળમાં ચાલતો એક માણસ ઉપર ચડવા માટે દાદર ભણી વેગથી આવે છે. દાદર પરથી નીચે ઊતરતો યાત્રિક એને ભટકાય છે. બેઉને વાગે છે. અહીં બેઉ સામી વ્યક્તિઓ પર ગુસ્સે થાય છે.

વાતને થોડી જ બદલીએ. એ જ ધર્મશાળાના હોલમાં એક યાત્રિક રાત્રે ઊઠે છે ને બાથરૂમ તરફ જાય છે. લાઈટ ગૂલ છે. અંધારું ઘોર છે. હોલના થાંભલા જોડે એ અથડાય છે. એને લાગે છે. અહીં એને થાંભલા પર ગુસ્સો આવશે ? થાંભલાને સોટી વડે મારશે ?

પહેલી ઘટનામાં સામી વ્યક્તિ પ્રત્યે ગુસ્સો આવ્યો, કારણ કે સામે ચેતના હતી....બીજી ઘટનામાં સામે જડ પદાર્થ હતો...

ઊંડે ઊંડે આપણા ચિત્તમાં આપણા સિવાયની ચેતનાઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર વણાયેલો છે.... મૈત્રીભાવની સાધના એ તિરસ્કાર ને દૂર કરશે.

પછી, અજાણતાં પણ સાધકથી કોઈને દુઃખ લાગી જશે તો સાધક અન્તઃકરણ વડે માફી માંગશે.

મૌન જ શ્રેયસ્કર !

બીજું મહાવ્રત.....અસત્ય પ્રાણાંતે પણ ન બોલાઈ જાય એની સાવધાની. ન કોધથી, ન લોભથી, ન ભયથી કે ન હાસ્યથી....

સત્ય પણ બોલવું જ આવો કોઈ નિયમ અહીં નથી. મૌન રહેવું એ સહુથી શ્રેષ્ઠ, અને બોલવું એકદમ જરૂરી લાગે તો દશવૈકાલિકના સાતમા અધ્યયનની સમ્મતિ પૂર્વકનું જ બોલવું.

હકીકતમાં, ત્યાં એટલી બધી શરતો મુકાઈ છે કે એમ થાય કે આ કરતાં મૌન રહેવું જ વધુ સરળ બને !

પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયનનું એક સૂત્ર છે : ‘बहुयं मा य आलवे....’ ‘ઘણું ન બોલતો તું !’ પણ આ ઘણાપણાની વ્યાખ્યા કોણ કરશે ? પ્રારંભિક સાધકને શો ખ્યાલ આવશે ?

ગુરુ અને પટ્ટશિષ્ય

ગુરુ અને પટ્ટશિષ્ય પ્રાતઃભ્રમણ માટે જતા. મહેમાનને થયું કે પોતે પણ એમની સાથે જઈ શકે તો.... પટ્ટશિષ્યને પૂછ્યું. એમણે ગુરુદેવને પૂછ્યું. ગુરુદેવે કહ્યું : તેને સૂચના આપજો. મૌન પૂર્વક ચાલે. બોલે નહિ.

આગળ ગુરુદેવ. પાછળ પટ્ટશિષ્ય. પાછળ મહેમાન. દોઢેક કલાક ફર્યા. એક જગ્યાએ અદ્ભૂત દેશ્ય હતું. મહેમાને કહ્યું : વાહ ! કેટલું અદ્ભૂત દેશ્ય ! દોઢ કલાકમાં ફક્ત એક વાક્ય એ બોલેલો.

બીજા દિવસે પ્રાતઃ ભ્રમણા માટે મહેમાને ફરી અનુમતિ માગી. ગુરુદેવે પટ્ટશિષ્યને ના પાડી : એ બકબકિયાને સાથે નહિ લાવવાનો.

ગુરુદેવનું સ્પષ્ટ દર્શન હતું. એક વાક્ય...પણ બિનજરૂરી હતું એ, તો શા માટે એ માણસ બોલ્યો ? એક તો પોતે કુદરતી સૌન્દર્યનો ચાહક છે આ

વાત એ બીજા પર ઠસાવવા માગતો હતો. ને બીજું કુદરતના એ પરમ સૌન્દર્યમાં, કોયલોના મીઠા, મીઠા કુહૂ-કુહૂ વચ્ચે એ માનવીય શબ્દો બરોબર નહોતા લાગતા... કહો કે પેલા અપ્રતિમ સૌન્દર્યને એ કંઈક અંશે દૂષિત કરતા હતા.

ગુરુદત્ત ક્ષણો

ત્રીજું મહાવ્રત : અચોર્ય...નાનામાં નાની ચીજને પણ માલિકને પૂછ્યા વિના ન લેવી. જો કે આની પૂર્વ ત્રણ શરતો આવે છે : તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞા મળેલ હોય તે જ વસ્તુ લઈ શકાય. ગુરુ ભગવંતની પણ આજ્ઞા મળેલી હોવી જોઈએ. અને તે ભોજ્ય પદાર્થ વગેરે અચિત્ત / નિર્જીવ જોઈએ. (તીર્થંકરદત્તતા, ગુરુદત્તતા, જીવદત્તતા અને પછી સ્વામિદત્તતા....)

પદાર્થને લેવા અંગેની આ વાતને સાધના સાથે જોડીએ તો સાધના પણ તીર્થંકરદત્ત અને ગુરુદત્ત જોઈશે.

એક ક્ષણ તમે એ રીતે ન વીતાવી શકો જે રીતે વીતાવવાનું પ્રભુએ કે ગુરુદેવે નથી કહ્યું.

મુનિ કોઈ પણ ગૃહસ્થ આદિની સાથે, ગુરુની પૂર્વ સમ્મતિ વિના બોલી ન શકે.

પરમાં પૂર્ણતયા આપણે ન જઈએ એ માટેની આ કેવી સરસ વ્યવસ્થા!

એક એક ક્ષણ મારી ગુરુદત્ત જ હોય આવી ચોકસાઈ સાધકની હોય તો એ પ્રભુની સાધનાને ઊંડાણથી આત્મસાત્ કરી શકે.

બ્રહ્મચર્ય

બ્રહ્મચર્યનો અર્થ છે : ‘બ્રહ્મણિ ચરણમ્...’ આત્મભાવમાં રમવું. આત્મગુણોમાં ડૂબવા માટે પહેલાં પ્રભુ ગુણોમાં ડૂબવાનું હોય છે.

પરમતારક શ્રી શીતલનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ પ્રભુ ગુણોમાં ડૂબવાને કારણે મળતી અનન્ય મસ્તીની વાત કરતાં કહે છે : ‘વિષય લગન કી અગન બૂઝાવત, તુમ ગુણ અનુભવ ધારા; ભઈ મગનતા તુમ ગુણ રસ કી, કુણ કંચન કુણ દારા ?’

પ્રભુ ગુણની અનુભૂતિમાં ડૂબ્યા....ગુણોના રસને સંપૂર્ણ અસ્તિત્વથી અનુભવ્યું. હવે પરમાં શું છે ? એ તો માત્ર ફોતરાં !

નિશ્ચય બ્રહ્મચર્ય...આત્મભાવમાં રમણ.... અને એની મઝાની આધારશિલા : બ્રહ્મચર્ય. મઝાની વાડો....નવ મર્યાદાઓ.... પરનો પ્રવેશ તમારો સંપૂર્ણતયા રોકી દે.

‘પર: પ્રવિષ્ટ:....’

અપરિગ્રહ...પરનો સાધકમાં પ્રવેશ નહિ. સાધકનો પરમાં પ્રવેશ નહિ. મૂર્ચ્છાનું દ્વાર બંધ.

સાર્ત્રનું પ્રસિદ્ધ વચન છે : The other is hell. બીજો નરક છે. શાન્ત સુધારસ ગ્રન્થ કહે છે : ‘પર: પ્રવિષ્ટ: કુરુતે વિનાશમ્...’ પણ આપણે પરને આપણી ભીતર પ્રવેશ આપીએ જ શા સારું ?

આપણું હૃદય માત્ર પરમાત્મા માટે છે.

સાધક માટે, પરના સંદર્ભમાં, એક ત્રિકોણ છે : સાધના, પરમાત્મા અને ગુરુદેવ. આ સિવાયનું ચોથું તે પર....

સાધના માટે સાયંભોજનનો ત્યાગ

રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત છઠ્ઠું વ્રત છે. સૂર્યાસ્તની બે ઘડી પહેલાં પાણી ચૂકવી દેનારા ઘણા મહાત્માઓ આજે પણ છે.

સાયંભોજનનો ત્યાગ સાધનાના સન્દર્ભમાં બહુ જ જરૂરી વસ્તુ છે. એકાસણું પ્રતિદિન થાય તો તો ઘણું સારું... છેવટે બેસણું....સવારે હળવું વાપરવાનું. બપોરે વાપરી લેવાનું જરૂરિયાત પ્રમાણે.

સાંજે જો વપરાય તો તકલીફો ઘણી થાય છે. ઉનાળામાં સાંજે વાપર્યું. પાણી માટે બહુ સમય નથી. વાપર્યા પછી તરત પાણી વાપરવું પડશે.

આરોગ્યશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે : ‘ભોજનાન્તે વિષં વારિ...’ ભોજનને અંતે પાણી ઝેર છે.... ભોજનને પચવા માટે જઠરાગ્નિ દીપ્ત હોવો જોઈએ. ઉપરથી પાણી નખાય એટલે પેલી અગ્નિ ઠંડી પડી જાય. પરિણામે અગ્નિમન્દતાને કારણે અપચાનાં / પેટનાં દર્દો થાય.

બીજું : સાંજે વાપરેલું છે. સવારે ચાર વાગ્યે ઊઠશો. તમારે જપ કે ધ્યાન કરવું છે. પેટમાં રહેલ ખોરાકના અંશો પર્યા નથી. પેટ ભારે લાગે છે. પરિણામે તમે સાધના નહિ કરી શકો.

નવકારશી પુષ્ટાલંબને જ....?

આગળ એકાસણાની વાત કરી. તમે એકાસણાનું બેસણું કે છુટું ક્યારે કરી શકો ? તમારી પાસે સજ્જડ પુષ્ટાલંબન જોઈએ.

બેસણામાં થોડું વાપરીને તમે ૫૦-૭૦ ગાથા ગોખી શકો છો યા અભ્યાસ સારો કરી શકો છો તો એ પુષ્ટાલંબન કહેવાશે. જો તમે ન વાપરો અને પિત્તના કારણે માથું દુખવા વગેરે કારણસર કશું જ ભણી શકતા ન હો તો....

તો ગુરુદેવ પણ તમને એ રીતે છુટ આપશે.

નવકારશી અપુષ્ટાલંબને કરીએ. અને એ પછી પણ સૂત્રપોરિસી-અર્થપોરિસી સાચવવાની કોઈ ચિન્તા ન હોય તો...

તો આપણે ધૂજી ન જઈએ ?

તો આપણને એમ ન લાગે કે પ્રભુનો સ્પર્શ મળ્યો - મહાવ્રતો રૂપે-પરંતુ એ માટેની મારી સજ્જતા હજુ વિકસી નથી ?

તો પ્રભુને આપણે પ્રાર્થીએ કે પ્રભુ ! તારો સ્પર્શ પૂરો પૂરો અનુભવી શકું એ માટેની ક્ષમતા મને દે....

[૯]

આધારસૂત્ર

સે ભિક્ષુ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય-પડિહય-
પચ્ચક્કયાય-પાવકમ્મે દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ
વા, સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે પુઢવિં વા ભિત્તિં વા સિલં વા
લેલું વા સસરક્કં વા કાયં સસરક્કં વા વત્થં હત્થેણ વા પાણ
વા કટ્ટેણ વા કિલિંચેણ વા અંગુલિયાએ વા સિલાગાએ વા
સિલાગહત્થેણ વા ન આલિહિજ્જા ન વિલિહિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા ન
ભિંદિજ્જા અન્નં ન આલિહાવિજ્જા ન વિલિહાવિજ્જા ન ઘટ્ટાવિજ્જા
ન ભિંદાવિજ્જા અન્નં આલિહંતં વા વિલિહંતં વા ઘટ્ટંતં વા ભિદંતં
વા ન સમણુજાણિજ્જા ।

જાવજ્જીવાએ તિવિહં તિવિહેણં મણેણં વાયાએ કાણં ન કરેમિ
ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ । તસ્સ ભંતે
પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ॥ ૧૮ ॥

પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરવાવાળા ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે
સંયત છે વિરત છે જેમણે પાપકર્મોનો નિરોધ અને પ્રત્યાખ્યાન કરેલ
છે તે દિવસે અથવા રાત્રે એકાકી અથવા સભામાં, સૂતાં અથવા
જાગતાં, સચિત માટી, નદીના કિનારાની માટી (ભીંત), મોટા
સચિત પથ્થર, નાના પથ્થરના ટુકડાઓ, સચિત રજવાળી કાયા,
સચિત રજવાળાં વસ્ત્રો, પાત્રાદિ વગેરેને હાથેથી અથવા પગથી,
લાકડાથી, લાકડાના ટુકડાથી, આંગળીથી, લોઢાની સળીથી,
સળીઓના સમૂહથી, સચિત માટી વગેરેને પોતે ખોદે નહિ, ઉખેડે
નહિ, વારંવાર ઉખેડે નહિ, ભેદાવે નહિ, બીજાની પાસે આલેખન
કે વિલેખન ન કરાવે ઘટ્ટન ન કરાવે અને ભેદન ન કરાવે તથા

આલેખન વિલેખન, ઘટ્ટન અને ભેદન કરનારનું અનુમોદન ન કરે, જાવજીવ સુધી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી મન, વચન કાયાથી પૃથ્વીકાયની વિરાધના નહિ કરું, બીજા પાસે નહિ કરાવું, અને પૃથ્વીકાયની વિરાધના કરનારની અનુમોદના નહિ કરું,

હે ભગવાન ! ભૂતકાળમાં કરેલી પૃથ્વીકાયની વિરાધનાથી પાછો હટું છું. આત્મસાક્ષીએ નિંદુ છું. ગર્હા કરું છું. અને આત્માને વોસિરાવું છું.

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય પડિહય-પચ્ચક્કયાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા એગઓ વા પરિસાગઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે ઉદગં વા ઓસં વા હિમં વા મહિયં વા કરગં વા હરતણુગં વા, સુદ્ધોદગં વા, ઉદડલ્લં વા કાયં, ઉદડલ્લં વા વત્થં, સસિણિદ્ધં વા કાયં, સસિણિદ્ધં વા વત્થં, ન આમુસિજ્જા ન સંફુસિજ્જા, ન આવીલિજ્જા, ન પવીલિજ્જા, ન અક્ખો-ડિજ્જા, ન પક્ખોડિજ્જા, ન આયાવિજ્જા, ન પયાવિજ્જા, અન્નં ન આમુસાવિજ્જા ન સંફુસાવિજ્જા, ન આવીલાવિજ્જા, ન પવીલાવિજ્જા, ન અક્ખોડાવિજ્જા, ન પક્ખોડાવિજ્જા, ન આયાવિજ્જા, ન પયાવિજ્જા, અન્નં આમુસંતં વા, સંફુસંતં વા, આવીલંતં વા, પવીલંતં વા, અક્ખોડંતં વા, પક્ખોડંતં વા, આયાવંતં વા, પયાવંતં વા ન સમણુજાણામિ જાવજ્જીવાણે, તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાણે કાણેણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ॥

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે સંયત છે વિરત છે. તથા જેને પાપકર્મોનો નિરોધ તથા પચ્ચક્ક્યાણ કર્યા છે; તે દિવસે અથવા

રાત્રે, એકાકી અથવા સભામાં, સુતા અથવા જાગતાં, ફૂવા આદિનું પાણી, ઓસનું પાણી, હિમનું પાણી, ધુમ્મસનું પાણી, કરાનું પાણી, તૃણના અગ્રભાગ ઉપર રહેલું પાણી, આકાશમાંથી પડેલું પાણી, પાણીથી ભીંજાયેલું શરીર, પાણીથી ભીંજાયેલું વસ્ત્ર આદિને ન આમર્શ કરે (એકવાર થોડો પણ સ્પર્શ કરે નહિ), ન સંસ્પર્શ કરે (વારંવાર કે અધિક સ્પર્શ કરે નહિ), ન આપીડન કરે, (એક વાર પણ પીડન કરે નહિ), ન પ્રપીડન કરે (વારંવાર કે અધિક પીડન કરે નહિ), અથવા ન આસ્ફોટન કરે (એકવાર પણ ઝટકાવે નહીં). અને ન પ્રસ્ફોટન કરે (વારંવાર ન ઝટકાવે). અથવા ન આતાપન કરે (એકવાર પણ આગમાં તપાવે નહિ). અને ન પ્રતાપન કરે (વારંવાર ન તપાવે). આ પ્રમાણે બીજા પાસે ન આમર્શ કરાવે, ન સંસ્પર્શ કરાવે, અથવા ન આપીડન કરાવે, ન પ્રપીડન કરાવે અથવા ન આસ્ફોટન કરાવે, ન પ્રસ્ફોટન કરાવે અથવા ન આતાપન કરાવે ન પ્રતાપન કરાવે, એ પ્રમાણે આમર્શ, સંસ્પર્શ, આપીડન, પ્રપીડન, આસ્ફોટન, પ્રસ્ફોટન, આતાપન અને પ્રતાપન કરવાવાળાની અનુમોદના નહિ કરું; જાવજજીવ સુધી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી મન, વચન, કાયાથી અપ્કાયની વિરાધના નહિ કરું, બીજા પાસે નહિ કરાવું, અને અપ્કાયની વિરાધના કરનારની અનુમોદના નહિ કરું.

હે ભગવાન! ભૂતકાળમાં કરેલી અપ્કાયની વિરાધનાથી પાછો હટું છું. નિંદુ છું, ગર્હા કરું છું. અને આત્માને વોસિરાવું છું.

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય પઢિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા એગઓ વા પરિસાગઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે અગણિં વા ઇંગાલં વા મુમ્મુરં વા અર્ચિ વા, જાલં વા, અલાયં વા, સુદ્ધાગણિં વા, ઉક્કં વા, ન

ઝંજેજ્જા, ન ઘટ્ટેજ્જા, (ન ભિંદેજ્જા) ન ઝજ્જાલેજ્જા, (ન પજ્જા-
 લેજ્જા) ન નિવ્વાવેજ્જા, અન્નં ન ઝંજાવેજ્જા, ન ઘટ્ટાવેજ્જા, (ન
 ભિંદાવેજ્જા) ન ઝજ્જાલાવેજ્જા, (ન પજ્જાલાવેજ્જા) ન
 નિવ્વાવેજ્જા, અન્નં ઝંજંતં વા ઘટ્ટંતં વા (ભિંદંતં વા) ઝજ્જાલંતં
 વા (પજ્જાલંતં વા) નિવ્વાવંતં વા ન સમણુજાણેજ્જા ।
 જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ
 ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ તસ્સ ભંતે !
 પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ॥

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે સંયત છે વિરત છે. તથા જેને
 પાપકર્મોનો નિરોધ તથા પર્યક્ષખાણ કર્યા છે. દિવસે અથવા રાત્રે,
 એકાકી અથવા સભામાં, સુતા અથવા જાગતાં, અગ્નિ, અંગારા,
 મુર્મુર (બકરી વ...ની લીંડીનો અગ્નિ), અર્થિ (તૂટેલી અગ્નિ-
 જવાલા), જવાલા, અથવા અલાત (=ભટ્ટાની અગ્નિ, અર્ધ બળેલી
 લાકડી, અને મશાલ), શુદ્ધ અગ્નિ=(કાષ્ઠ વગરની અગ્નિ) ઉલ્કા
 (=વિજળી આદિ) વગેરે અગ્નિને ન ઉત્સિયન કરે (લાકડી આદિ
 નાંખીને સળગાવે નહિ) ન ઘટ્ટન કરે, (બીજા પદાર્થોની પરસ્પર
 ઘર્ષણ કરવા દ્વારા અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે નહિ) (ન ભેદન કરે) ન
 ઉજ્જવાલન કરે. (પંખા વગેરે દ્વારા હવા નાંખી અગ્નિને પ્રદીપ્ત
 કરે નહીં પ્રજ્વલિત કરે નહિ), ન નિર્વાપન કરે (પાણી વિગેરે
 નાંખવા દ્વારા બુઝાવે નહિ), ન બીજા પાસે ઉત્સેયન કરાવે, ન
 ઘટ્ટન કરાવે, (ન ભેદન કરાવે) ન ઉજ્જવાલન કરાવે, અને (ન
 પ્રજ્વલન કરાવે,) ન નિર્વાપન કરાવે, એ પ્રમાણે ઉત્સેયન
 કરનારની ઘટ્ટન કરનારની (ભેદન કરનારની) ઉજ્જવાલન
 કરનારની, (પ્રજ્વલન કરનારની) અને નિર્વાપન કરનારની

અનુમોદના કરીશ નહિ, જાવજીવ સુધી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી મન, વચન, કાયથી તેઉકાયની વિરાધના નહિ કરું બીજા પાસે તેઉકાયની વિરાધના નહિ કરાવું અને તેઉકાયની વિરાધના કરનારની અનુમોદના નહિ કરું.

હે ભગવાન ! ભૂતકાળમાં કરેલી તેઉકાયની વિરાધનાથી પાછો હું છું. નિંદુ છું, ગર્હા કરું છું. અને આત્માને વોસિરાવું છું.

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય પડિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા એગઓ વા પરિસાગઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે સિણ વા વિહુયણે વા તાલિયંટેણ વા, પત્તેણ વા પત્તભંગેણ વા, સાહાએ વા સાહાભંગેણ વા, પિહુણે વા પિહુણહત્થેણ વા, ચેલેણ વા, ચેલકણ્ણેણ વા હત્થેણ વા, મુહેણ વા, અપ્પણો વા કાયં, બાહિરં વાવિ પુગ્ગલં, ન ફુમેજ્જા, ન વીએજ્જા, અન્નં ન ફુમાવેજ્જા, ન વીઆવેજ્જા અન્નં ફુમંતં વા, વીઅંતં વા ન સમણુજાણેજ્જા, જાવજ્જીવાએ તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાએ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ, કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ॥

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે સંયત છે વિરત છે. તથા જેને પાપકર્મોનો નિરોધ તથા પચ્ચક્ષુણ કાર્યા છે. દિવસે અથવા રાત્રે, એકાકી અથવા સભામાં, સુતા અથવા જાગતાં, શ્વેત ચામરથી, પંખાથી, અથવા તાડના પાંદડાથી બનેલા પંખાથી, પાંદડાથી અથવા પાંદડાના તૂટેલા ભાગથી, શાખાથી અથવા શાખાના તૂટેલા ટુકડાથી, મોરપિંછીથી અથવા મોરની પિંછનાં સમૂહથી વસ્ત્રથી અથવા વસ્ત્રના છેડાથી, હાથથી, મુખથી, પોતાના શરીરથી અથવા કોઈ બાહ્ય

પુદ્ગલથી સ્વયં ફૂંક ન દે, પંખા વિગેરેથી હવા ન નાંખે, બીજા પાસે ફૂંક ન અપાવે, ન હવા નંખાવે, તથા ફૂંક લગાવવાવાળાને કે હવા નાંખવાવાળાની અનુમોદના કરે નહિ,

હે ભગવાન ! જાવજીવ સુધી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી મન-વચન-કાયાથી વાયુકાયની વિરાધના સ્વયં નહિ કરું, બીજા પાસે નહિ કરાવું અને વાયુકાયની વિરાધના કરનારની અનુમોદના નહિ કરું.

હે ભગવાન ! ભૂતકાળમાં કરેલી વાયુકાયની વિરાધનાથી પાછો હઠું છું. નિંદુ છું, ગર્હા કરું છું. અને આત્માને વોસિરાવું છું.

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજય-વિરય પઢિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા એગઓ વા પરિસાગઓ વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે બીએસુ વા બીયપઇટ્ટેસુ વા, રૂઢેસુ વા રૂઢપઇટ્ટેસુ વા, જાએસુ વા, જાયપઇટ્ટેસુ વા, હરિએસુ વા હરિયપઇટ્ટેસુ વા, છિન્નેસુ વા છિન્નપઇટ્ટેસુવા, સચિત્તેસુ વા સચિત્તકોલપડિનિસ્સિએસુ વા, ન ગચ્છેજ્જા, ન ચિટ્ટેજ્જા, ન નિસીએજ્જા, ન તુઅટ્ટેજ્જા, અન્નં ન ગચ્છાવેજ્જા, ન ચિટ્ઠાવેજ્જા ન નિસીયાવેજ્જા ન તુઅટ્ઠાવેજ્જા, અન્નં ગચ્છંતં વા, ચિટ્ઠંતં વા, નિસીયંતં વા તુઅટ્ઠંતં વા, ન સમણુજાણેજ્જા । જાવજ્જીવાએ, તિવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાએ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે સંયત છે વિરત છે. તથા જેને પાપકર્મોનો નિરોધ તથા પચ્ચક્ષ્માણ કર્યા છે. દિવસે અથવા રાત્રે, એકાકી અથવા સભામાં, સુતા અથવા જાગતાં બીજો પર, અથવા

બીજ પર રાખેલ પદાર્થો પર, ફૂટેલાં અંકુરા પર અથવા ફૂટેલા અંકુરા પર રાખેલ પદાર્થો પર, પાંદડાની સાથે રહેલી વિકસિત વનસ્પતિઓ પર અથવા પાંદડાની સાથે રહેલી વિકસિત વનસ્પતિઓ પર રાખેલ પદાર્થો પર, લીલી વનસ્પતિઓ પર અથવા લીલી વનસ્પતિ પર રાખેલ પદાર્થો પર, તૂટેલ વનસ્પતિ પર, અથવા તૂટેલ વનસ્પતિ પર રાખેલ પદાર્થો પર, સચિત્ત પર અથવા કીડા વ...થી યુક્ત કાષ્ઠ વ... પર ન ચાલે, ન ઉભા રહે, ન બેસે, અને ન સુવે, બીજાઓને ન ચલાવે, ન ઉભા રાખે, ન બેસાડે અને ન સુવાડે, તથા ચાલનારની, ઉભા રહેનારની, બેસનારની, સુનારની અનુમોદના કરે નહિં, જાવજજીવ સુધી ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી મન-વચન-કાયાથી વનસ્પતિકાયની વિરાધના નહિ કરું, બીજાઓ પાસે નહિ કરાવું, તથા વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરવાવાળાની અનુમોદના નહિ કરું.

હે ભગવાન ! ભૂતકાળમાં કરેલી વનસ્પતિકાયની વિરાધનાથી પાછો હટું છું. નિંદુ છું, ગર્હા કરું છું. અને આત્માને વોસિરાવું છું.

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા, સંજય-વિરય-પઢિહય-પચ્ચક્કયાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે કીડં વા પયંગં વા કુંથું વા, પિપીલિયં વા, હ્થંસિ વા પાયંસિ વા, બાહુંસિ વા, ઉરુંસિ વા ઉદરંસિ વા સીસંસિ વા વ્થંસિ વા, પઢિગ્ગહંસિ વા, કંબલંસિ વા, પાયપુંછણંસિ વા, રયહરણંસિ વા, ગોચ્છણંસિ વા, ડંડગંસિ વા, દંડગંસિ વા, પીઢગંસિ વા, ફલગંસિ વા, સેજ્જંસિ વા, સંધારગંસિ વા, અત્તયરંસિ વા, તહપ્પગારે ઉવગરણજાએ તઓ સંજયામેવ પઢિલેહિઅ પઢિલેહિઅ, પમજ્જિઅ પમજ્જિઅ, એગંતમવણેજ્જા, નો ણં સંઘાયમાવજ્જેજ્જા ॥

ભિક્ષુ અથવા ભિક્ષુણી જે સંયત છે વિરત છે. તથા જેને પાપકર્મોનો નિરોધ તથા પચ્ચક્ખાણ કર્યા છે. દિવસે અથવા રાત્રે, એકાકી અથવા સભામાં, સુતા અથવા જાગતાં, કીડાને, પતંગીયાને, કુંથવાને, કીડીને, હાથ પર, પગ પર, બાહુ પર, સાથલ પર, પેટ પર, મસ્તક પર, વસ્ત્ર પર, પાત્ર પર, કાંબળ પર, દંડાસણ પર, રજોહરણ પર, અથવા ગુચ્છણ પર, કુંડી પર કે સ્થંડિલમાં, દાંડા પર, પાટિયાં પર, પાટ પર, અથવા શય્યા પર, સંથારિયા પર, અથવા આ રીતે કોઈ અન્ય ઉપકરણ પર ચડી જાય ત્યારે યતનાપૂર્વક ધીમે ધીમે દેખી-દેખીને પ્રતિલેખન કરે તથા પ્રમાર્જને એકાંત સ્થાનમાં લઈ જઈને રાખી દે. પણ તેઓને એકત્રિત કરીને પીડા ન પહોંચાડે.

હું : ભગવાનનો સાધુ

આચાર્ય ભગવંતની શિષ્યવૃન્દ સાથેની વિહારયાત્રા. આચાર્યદેવ આગળ ચાલી રહ્યા છે. પાછળ શિષ્યો.

અચાનક એક સાપ ઝાડીમાંથી નીકળ્યો. આચાર્ય ભગવંતના ચરણે તેણે ડંખ માર્યો. ઝેરની અસર તરત વરતાવા લાગી.

જંગલમાં શું કરી શકાય ? પણ સામે આચાર્ય ભગવંતની મહામૂલી જીંદગી બચાવવાની છે. એક સાધક વનસ્પતિ શાસ્ત્રના જ્ઞાતા છે. બાજુમાં જ એક જડીબુટ્ટી જોઈ. આચાર્ય ભગવંતના પગે લગાડી. ઝેર ચૂસાઈ ગયું.

આચાર્ય ભગવંત સ્વસ્થ બન્યા. મુકામે પહોંચાયું. પરંતુ પોતાને સ્વસ્થ બનાવવા માટે થયેલી વનસ્પતિની વિરાધનાનો ડંખ સર્પના ડંખ કરતાંય વધુ તીવ્ર હતો.

તેમણે ત્યાં જ નક્કી કર્યું કે યાંવજીવન સુધી પોતે છ વિગઈનો ત્યાગ કરશે...

કેવી આ વિરાધના-ભીરુતા !

વિરાધનાની આ વેદના....

અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય ભગવંત હોડીમાં ગંગા નદી ઊતરી રહ્યા છે. પૂર્વભવના દ્વેષવાળી દેવીએ આચાર્ય ભગવંતના શરીરને નદીમાં નાંખ્યું. અને શૂળીમાં પરોવ્યું.

સેંકડો, હજારો સોયો શરીરમાં ભોંકાઈ હશે....કેવી અપાર વેદના થઈ હશે. પરંતુ આચાર્ય ભગવંતને વિચાર એ આવે છે કે પોતાના શરીરમાંથી નીકળતા રુધિર બિન્દુઓ દ્વારા અપ્કાયના જીવોને કેટલી પીડા પહોંચી હશે.

વિરાધનાની આ વેદના આપણને મળે તો કેવું સારું !

વિરાધનાની ધુજારી

‘સમરાઈચ્ય કહા’માં મુનિરાજની સાધનાની રોમહર્ષક વાત આવે છે. મુનિરાજ જંગલમાં કાયોત્સર્ગ ધ્યાને છે. એક બાઈને મુનિરાજને જોતાં વેંત પૂર્વ જન્મનો વૈરાનુબંધ સળવળી ઉઠે છે.

મુનિરાજની આસપાસ એ લાકડાં ગોઠવે છે. અગ્નિ સળગાવે છે. મુનિરાજનો દેહ આગમાં બળી રહ્યો છે. ને ત્યારે તેઓ વિચારે છે કે સિદ્ધ ભગવંતોને ધન્ય છે કે જેમને શરીર નથી. અને એથી શરીર દ્વારા ઉપજતી વિરાધના નથી. મારું શરીર અત્યારે વિરાધનાનું કેન્દ્ર બની ચૂકેલ છે. અગ્નિકાયના જીવોની વિરાધના અને ઊડીને આગમાં પડતા જીવોની વિરાધના....તેઓ ધૂજી ઊઠે છે....

હું : ભગવાનનો સાધુ

આ મહાપુરુષોની સ્મૃતિ અંતરને ભીનું બનાવે. વલોવી નાંખે. વિરાધનાનો આ ડંખ અમને ક્યારે મળે ?

ભીનાશની પૃષ્ઠભૂ પર આ સૂત્રો રટાય : ‘સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજયવિરયપડિહયપચ્ચક્ષાયપાવકમ્મે....’ એક એક શબ્દ બોલતાં રૂંવાડાં ખડાં થાય... ભગવાનનો હું સાધુ....

સંયત. સત્તર પ્રકારના સંયમ વડે સંયમી બનેલ. વિરત. પાપોથી અટકેલ.. અથવા તો બાર પ્રકારના તપમાં રત. પ્રતિહત. પાપકર્મોને જેણે શિથિલ કર્યા છે. પ્રત્યાખ્યાન પાપકર્મા...પાપકર્મોને જેણે રોક્યા છે એવા મુનિ...

આવા મુનિ નાનામાં નાની વિરાધનાથી પણ દૂર રહે જ ને !

મળના સ્તરપર.....

વિરાધનાના બે પ્રકાર પડશે : અનિવાર્ય અને નિવાર્ય. નિવારી શકાય તેવી વિરાધનાઓ તો ટાળી જ દઈશું.

અનિવાર્ય વિરાધના : શરીર માંદગીને બિછાને છે ને સમાધિ ટકાવવા દવા અને પથ્ય આહાર (આધાકર્મિક) લેવાય છે. વિરાધના ચાલતી હોય શરીરના સ્તર પર, ત્યારે મનના સ્તર પર એ વિરાધનાનો તીવ્ર ડંખ ચાલવો જોઈએ.

શરીર વિરાધનાથી લેપાયેલ. મન એથી પર....

દવા આદિ લેવાતી વખતે કયો દૈષ્ટિકોણ હોવો જોઈએ તે પૂજ્યપાદ જગદ્ગુરુ હીરસૂરિ મહારાજના જીવનની એક ઘટના દ્વારા જોવા મળશે.

જગદ્ગુરુ હીરસૂરિ મહારાજ

ઉનામાં પૂજ્યપાદ હીરસૂરિ મહારાજનું ચાતુર્માસ. શરીર સાવ આજર બની ગયેલું. વૈદ્યોની દવા લેવા માટે મુનિવરો અને શ્રાવકોનો અત્યંત આગ્રહ. ને પૂજ્યપાદશ્રીની દવા લેવા માટેની સ્પષ્ટ અનિચ્છા.

પૂજ્યપાદશ્રીનો દૈષ્ટિકોણ આ હતો : શા માટે હું દવા લઉં ? દવા ન લેવાથી મારી સમાધિ ખોરવાતી હોય તો બરોબર છે કે સમાધિ સાચવવા માટે મારે દવા લેવી પડે. એવું તો કંઈ છે નહિ. વગર દવાએ હું ખૂબ જ સમાધિમાં છું. પરમાત્માના નામ-સ્મરણની દવા મારી પાસે જ છે ને !

જરૂર નથી માટે દવા ન લેવી એ ગુરુદેવનું દૈષ્ટિબિન્દુ હતું.

શિષ્યોનું દૈષ્ટિબિન્દુ આ હતું : ગુરુદેવનું અસ્તિત્વ, તેમનું થોડીક ક્ષણો માટેનું ઉપનિષદ્ અમારા પાપોને વિલીન કરી દે તેમ છે... પાવન અસ્તિત્વ વિના તો અમારું જીવન પૂર્ણ અંધકારમય બની જવાનું. એટલે ગુરુદેવનું રહેવું બહુ જ જરૂરી છે.

સવારે મુનિવરો વહોરવા જવા માટે તૈયાર થયા. પૂજ્યપાદશ્રીએ કહ્યું: મારે દવા લેવાની નથી.

ગુરુદેવની આજ્ઞા..... શું કરી શકાય ?

થોડી ક્ષણો પછી અચાનક ગુરુદેવે પૂછ્યું : અરે, સૂત્રપોરિસીનો આ સમય.... ને સૂત્રોનો ઘોષ કેમ સંભળાતો નથી ?

મુનિવરો કહે: ગુરુદેવ અસજ્જાય છે. “કેમ?” “નાના બાળકો આજુ-બાજુમાં રડે છે.” “કેમ રડે છે ?” “એમને સ્તનપાન મળ્યું નથી... આપ દવા લ્યો નહિ ત્યાં સુધી શ્રાવિકાઓએ પોતાનાં બાળકોને દૂધ ન આપવાનું વિચાર્યું છે.”

કરુણામય ગુરુદેવ ભીના થઈ ગયા. ‘ચાલો ! દવા લઈ લઉં....’

કેવી શરીર પ્રત્યેની નિઃસ્પૃહતા. કેવી કરુણામયતા ! નમન હો આવા સૂરિપુંગવને....

આ નમનક્રિયા આપણી ભીતર થોડીક ભાવદશાને ઝંકૃત કરશે. જે ભાવદશા શરીર-રાગને શિથિલ બનાવશે.

શરીર-રાગની સામે આજ્ઞા બહુમાન

યાદ આવે પ્રશમરતિ પ્રકરણ : ‘સ્વશરીરેડપિ ન રજ્યતિ, શત્રાવપિ ન પ્રદ્વેષમુપયાતિ....’ પોતાના શરીર પર પણ રાગ નહિ. શત્રુ પર દ્વેષ નહિ.... હવે સાધના વેગ પકડી શકે.

શરીર પરનો રાગ શિથિલ થયો. હવે ષડ્જીવનિકાયની વિરાધના બહુજ ઓછી થશે.

શરીરનો રાગ, આજ્ઞા-પ્રત્યેના બહુમાનને શિથિલ કરી દેતો. ‘આધાકર્મી ગોચરી છે, પણ થોડીક લઈ લઉં. આ વિચારણા આજ્ઞા-બહુમાનની સામે શરીર-રાગના વિજયની છે.

શરીર-રાગ પરનો વિજય એક ભાવદશાને ઉભારે છે.....

એ ભાવદશા પ્રમાર્જના આદિ ક્રિયાને વિશુદ્ધ બનાવશે. ‘પઙ્કિલેહિઅ પઙ્કિલેહિઅ, પમજ્જિઅ પમજ્જિઅ એગંતમવણેજ્જા, નો ણં સંઘાયમાવજ્જેજ્જા..’ પ્રમાર્જના કરતાં પહેલાં પ્રતિલેખન...સાંકડા મોઢાના પાત્રમાં સીધી ચરવળી ન ફેરવી શકાય. ઘડા વગેરેને પહેલાં દંદિ પ્રતિલેખન વડે બારીકાઈથી જોવા જોઈએ. એ પછી જ પ્રમાર્જના કરવાની... કોઈ જંતુ દેખાઈ જાય તો તેને જ્યાં જ્યાં બીજા કોઈના દ્વારા તેની વિરાધના ન થાય એવા એકાન્ત સ્થળે મૂકી દે.

[૧૦]

આધારસૂત્ર

‘અજયં ચરમાણો ડ, પાણ-ભૂયાઈં હિંસઈ ।

બંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કડુઅં ફલં ॥ ૧ ॥

અયતના પૂર્વક ચાલનાર સાધુ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મનો બંધ કરે છે. તે કડવા ફળને પામે છે.

અજયં ચિદ્રમાણો ડ, પાણ-ભૂયાઈં હિંસઈ ।

બંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કડુઅં ફલં ॥ ૨ ॥

અયતના પૂર્વક ઉભા રહેનાર સાધુ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મનો બંધ કરે છે તે કડવા ફળને પામે છે.

અજયં આસમાણો ડ, પાણ-ભૂયાઈં હિંસઈ ।

બંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કડુઅં ફલં ॥ ૩ ॥

અયતના પૂર્વક બેસનાર સાધુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મને બાંધે છે, તેનાથી તે કડવા ફળને પામે છે.

અજયં સયમાણો ડ, પાણ-ભૂયાઈં હિંસઈ ।

બંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કડુઅં ફલં ॥ ૪ ॥

અયતના પૂર્વક સુનાર સાધુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મને બાંધે છે, તેનાથી તે કડવા ફળ ને પામે છે.

અજયં ભુંજમાણો ડ, પાણ-ભૂયાઈં હિંસઈ ।

બંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કડુઅં ફલં ॥ ૫ ॥

અયતના પૂર્વક ભોજન કરનાર સાધુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મને બાંધે છે, તેનાથી તે કડવા ફળને પામે છે.

अजयं भासमाणो उ, पाण-भूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुअं फलं ॥ ६ ॥

અયતના પૂર્વક બોલનાર સાધુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે અને પાપકર્મને બાંધે છે અને તેનાથી તે કડવા ફળને પામે છે.

कहं चरे ? कहं चिद्धे ? कहमासे ? कहं सए ?

कहं भुजंतो भासंतो ? पावं कम्मं न बंधइ ॥ ७ ॥

સાધુ કેવી રીતે ચાલે ? કેવી રીતે ઉભા રહે ? કેવી રીતે બેસે ? કેવી રીતે સુવે ? કેવી રીતે ભોજન કરે ? કેવી રીતે બોલે ? કે જેથી પાપકર્મનો બંધ ન થાય.

जयं चरे, जयं चिद्धे, जयमासे जयं सए ।

जयं भुजंतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधई ॥ ८ ॥

સાધુ યતના પૂર્વક ચાલે, યતના પૂર્વક ઉભો રહે, યતના પૂર્વક બેસે, યતના પૂર્વક સુવે, યતના પૂર્વક ભોજન કરે, યતના પૂર્વક બોલે, જેથી પાપકર્મનો બંધ ન થાય.

सव्वभूयऽप्पभूअस्स, सम्मं भूयाइं पासओ ।

पिहिआसवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बंधइ ॥ ९ ॥

જે સાધુ સર્વજીવોને પોતાના આત્મતુલ્ય માને છે. જે સર્વજીવોને સમ્યગ્ દૃષ્ટિથી દેખે છે તથા જેને આશ્રવનો નિરોધ કર્યો છે, અને જે દાન્ટ છે તેને પાપકર્મનો બંધ હોતો નથી.

કેન્દ્રનું તૂટી પડવું.

જ્યાં સપાટ મેદાન પડેલું હોય ત્યાંય હજારો ગુલાબના છોડોથી લચેલ ઉદ્યાનની કલ્પના માળી કરી શકે છે. કારણ કે જમીનની ગુણવત્તાનો, ફળદ્રુપતાનો એને ખ્યાલ છે.

ગુરુદેવના મનમાં પણ, આ જ રીતે, શિષ્યની ભીતર પડેલી સંભાવનાઓનું ચિત્ર ઉપસેલ હોય છે. પછી તેઓ ધીરે ધીરે એ સંભાવનાઓને વાસ્તવિકતામાં પલટે છે.

બોલવાનો સમ્યક્ વિવેક જેની પાસે નથી એવા શિષ્યને ગુરુ એ ભૂમિકા પરથી ઊંચકીને ધ્યાનની ભૂમિકા સુધી શી રીતે લઈ જાય છે એની મજાની વાત પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન ગ્રંથના એક ગાથાસૂત્રમાં કરાઈ છે : 'મા ય ચંડાલીયં કાસી, બહુયં મા ય આલવે; કાલેણ ય અહિજિત્તા, તઓ જ્ઞાણજ્ઞ એગઓ....' (૧/૧૦)

ગુરુદેવ પોતાના હાથમાં શિષ્યના હાથને લઈને યાત્રા પ્રારંભે છે અને ચાર જ ડગલામાં તેને ઈચ્છિત મુકામે પહોંચાડી દે છે.

પહેલું ડગલું : 'મા ય ચંડાલીયં કાસી.....' તું કોધના આવેશમાં જેમ તેમ બોલતો નહિ..... બીજું ડગલું : 'બહુયં મા ય આલવે....' ઘણું ન બોલતો,

હો !' ત્રીજું ડગલું : સ્વાધ્યાય માટે જે સમ્યક્ સમય બતાવેલ છે એ સમયે અભ્યાસ કરજે !' ચોથું ડગલું : 'તઓ જ્ઞાણજ્ઞ એગઓ.....' એકલા બેસીને (એકાન્તમાં) ધ્યાન કરવાનું.

ગુરુની આજ્ઞા.... સમર્થ ગુરુદેવની આજ્ઞા..... વાત્સલ્યના રસમાં ઝબોળાયેલી આજ્ઞા....શિષ્ય આ વાત્સલ્યને કેમ નકારી શકે ?

ગુરુદેવની આ કેવી ગજબની યુક્તિ...આજ્ઞાની ઔષધિ પર એમણે વાત્સલ્યનું ગળચટ્ટું પડ એવું ચડાવ્યું છે કે એ મીઠાશના સ્વાદમાં જ આજ્ઞાની ઔષધિને શિષ્ય સ્વીકારી લે !

તો ગુરુદેવની આંખોમાં છે શિષ્યની સંભાવનાઓનું ચિત્ર. 'સવ્વભૂયપ્પભૂયસ્સ.....' આ શિષ્યની સંભાવનાઓનું ઉત્કૃષ્ટ ચિત્ર કહેવાય.

અગણિત જન્મોથી જીવાત્મા પ્રત્યે ધિક્કારની, તિરસ્કારની લાગણી લઈને ચાલ્યા આવતા વ્યક્તિત્વને સર્વભૂતાત્મતા-આત્મોપમ્યની ભાવના સુધી પહોંચાડવો એ કાર્ય ગુરુચેતના જ કરી શકે.

અસ્તિત્વના ઊંડાણ સુધી સામાન્ય વ્યક્તિત્વમાં આ લય પથરાયેલો હોય છે કે પોતે સર્વશ્રેષ્ઠ છે. કેન્દ્રમાં છે. આખી સૃષ્ટિ પરિઘમાં છે.

દીક્ષાનો અર્થ જ છે શિષ્યના કેન્દ્રનું તૂટી પડવું.

સોકેટીસ

સોકેટીસને એમના સમક્ષે પૂછેલું : દીક્ષા માટે સાધકને ચકાસવાની તમારી કઈ વિધિ છે ?

સોકેટીસે કહેલું : દીક્ષા માટે પ્રાર્થનારને હું નજીકના જળકુંડ પાસે મોકલું છું ને કહું છું : જોઈ આવ ! શું જોવાનું છે, તે હું નથી કહેતો.

તે જો એમ કહે કે એણે કુંડમાં તરતી નિર્દોષ માછલીઓ જોઈ....યા સ્વચ્છ પાણી કુંડનું જોયું. હું એને દીક્ષા માટે સ્વીકારું છું... જો એણે જળકુંડમાં માત્ર પોતાનો ચહેરો જ નીહાળેલો હોય છે, તો હું એને રવાના કરી દઉં છું.

પોતાપણના કોયલાને ભેદીને જે પરના સ્વીકાર માટે તૈયાર બનેલ હોય તે જ દીક્ષા માટે યોગ્ય એવું સોકેટીસનું મંતવ્ય હતું.....

વડી દીક્ષા પહેલાં.....

મને શાસ્ત્રોનાં પાને ટંકાયેલી આ ઘટના યાદ આવે છે. શિષ્યે દીક્ષા લીધી છે. ગુરુદેવે તેને દશવૈકાલિક સૂત્રનું પ્રસ્તુત ષડ્જીવનિકાય અધ્યયન ભણાવ્યું છે. ક્યાં ક્યાં જીવો છે, ને તેમની કઈ રીતે વિરાધના થાય છે એ સમજાવ્યું છે.

હવે ગુરુદેવ, વડી દીક્ષા આપતાં પહેલાં, તે શિષ્યની પરીક્ષા કરે છે. ગામની બહાર જવાના બે માર્ગો છે : એક ટૂંકો, બીજો લાંબો. ટૂંકા માર્ગ પર પરિણત શ્રાવક દ્વારા ઘાસ, અનાજનાં દાણાં વગેરે નંખાયેલ છે.

ગુરુદેવ પેલા શિષ્યને લઈને ટૂંકા માર્ગ પાસે આવે છે. શિષ્ય જુએ છે કે અનાજનાં દાણા છે. હમણાં જ પોતે ભણેલ છે કે આ જીવોની વિરાધના ન જ થવી જોઈએ. એમના પર પગ મુકી કેમ ચાલી શકાય ?

ગુરુ શિષ્યના મુખ સામે જુએ છે. જો એ એમ કહે કે ગુરુદેવ ! અહીંથી સાયવીને જતાં રહીએ. બીજો માર્ગ બહુ લાંબો છે. ગુરુદેવ એને વડીદીક્ષા માટે નાપસંદ કરી દે. જો શિષ્યની આંખો ભીની, ભીની હોય : ગુરુદેવ ! અહીંથી તો ચલાય જ કેમ ? આ જીવોની કેટલી વિરાધના થાય ? ગુરુદેવ ! આપને લાંબા માર્ગે ચાલવામાં તકલીફ પડશે. આપને ઉચકવાની મને રજા આપો ને ! આપણે લાંબે માર્ગેથી જતા રહીએ.... આ ભીનાશ ગુરુદેવની કૃપા માટે શિષ્યને યોગ્ય ઠરાવે.

શિષ્યને ગુરુદેવ કેવો જીવમિત્ર બનાવવા માગે છે તેનું ચિત્ર અહીં મૂકાયું છે : ‘સવ્વભૂયણ્ણભૂયસ્સ...’ શિષ્ય હોય સર્વભૂતાત્મા..... પોતાના જેવા જ અન્ય વ્યક્તિત્વોને લેખનાર...

વાત તો બહુ મજાની થઈ. આત્મોપમ્યનો આ સરસ લય... પણ કેવી રીતે તે મળે ? બીજા ચરણમાં તેની સાધનાની વિધિ છે : ‘સમ્મં ભૂયાઈં પાસઓ....’ સમ્યક્ રીતે પ્રાણીઓને જોવા.

અત્યાર સુધી અન્યોને જોવાનો આપણો દૃષ્ટિકોણ અસમ્યક્ હતો. અત્યાર સુધી પોતાની જાતને શ્રેષ્ઠ અને બીજાને હીન માનીને જ આપણે જીવેલા. હવે

સાધના આખી બદલાઈ જશે. સમ્યક્ રીતે પ્રાણીઓને જોવાનો અર્થ એ થશે કે બીજાઓને પોતાના કરતાં વધુ શ્રેષ્ઠ, ઊંચા તરીકે આપણે જોઈશું. ‘સહુથી હીન હોઉં તો હું છું’, આ છે સમ્યક્ રીતે જોવાનો દૃષ્ટિકોણ. એ રીતે બીજાઓની વેદનાનો પડઘો પોતાના અન્તસ્તરમાં ઝીલાશે.

ઈર્યા સમિતિ

નવ ગાથા સૂત્રોનું આ ગુચ્છ કેટલી સરસ રીતે શરૂ થાય છે : ‘અજયં ચરમાણો ડ.....’ સાધક યતના વગર ચાલે તો પ્રાણ (ત્રસ) અને ભૂત (સ્થાવર) ની હિંસા થાય; એથી પાપકર્મ બંધાય અને તે સાધક માટે કડવા ફળને આપનારું થાય.

‘અયતમ્- અનુપદેશેનાસૂત્રાજ્ઞયા ઇતિ ક્વિ યાવિશેષણમેતત્ । અયતમેવ ચરન્ ઈર્યાસમિતિમુલ્લઙ્ઘ્ય.....’ શાસ્ત્રની આજ્ઞા પૂર્વક, ઈર્યા સમિતિ વડે સમિત થયેલ સાધક ચાલે....

ઈર્યા કેવી અપૂર્વ સાધના છે. ઈર્યા ધ્યાન છે. એકાગ્રતા તે ધ્યાન. ઈર્યાની ક્ષણોમાં સાધક માત્ર ઈર્યામય હોય છે... આ તન્મયતા તે ધ્યાન.

સાધક ને અસાધક

સાધકનું ચાલવાનું, તેનું બેસવું, તેનું ઊભુ થવું બધું જ તો ગરિમાપૂર્ણ છે ને !

રીઝાઈ મોટા સંત હતા. તેમને પૂછવામાં આવ્યું કે સાધકને શી રીતે ઓળખી શકાય ?

રીઝાઈએ સરસ જવાબ આપેલો : તેના ચાલવાને જુઓ. તેના બેસવાને જુઓ. તમને ખ્યાલ આવશે કે એ પહોંચેલ વ્યક્તિ છે.

એ ફરક ઊડીને આંખે વળગશે સાધક વ્યક્તિત્વમાં કે સાધક ચાલશે, બોલશે કે કોઈ પણ ક્રિયા કરશે ત્યારે એનું કેન્દ્ર તૂટેલું લાગશે. મારા બોલવાથી કે મારા ચાલવાથી બીજાને દુઃખ નહિ પહોંચે ને ! આ વિચાર તેના કેન્દ્રમાં હશે.

અસાધકની ક્રિયામાં તેનું કેન્દ્ર બોલકું થઈને બહાર આવશે. તે ધમધમ કરતો ચાલશે, પણ કોઈની નજર તેના પર નહિ પડે તો.....? બિચારો ! હેરાન થઈ જશે. એ બોલશે ત્યારે એના શબ્દોનું બુલડોઝર કેટલાં હેયાં નંદવી નાખશે એની એને ફિકર હોતી નથી.

પ્રજ્ઞા સાધકનો : ઉત્તર ગુરુગ્નો

બે ગાથા સૂત્રોમાં સરસ સાર અપાયો છે. પહેલું ગાથાસૂત્ર પ્રશ્નાત્મક છે. બીજું ઉત્તરાત્મક.

પ્રશ્નમાં વેદના ઘુંટાયેલી છે. : ‘કહં ચરે, કહં ચિદ્વે....’ હું શી રીતે ચાલું, ઊભો રહું, બેસું, શી રીતે સુઈ જાઉં ? શી રીતે વાપરું ? શી રીતે બોલું ? - જેથી મને પાપ કર્મનો બંધ ન લાગે.

ગુરુદેવનો ઉત્તર : ‘જયં ચરે જંય ચિદ્વે.....’તું જયણા પૂર્વક ચાલ, જયણા પૂર્વક ઊભો રહે....

જયણા/યતનાનું કેન્દ્રમાં હોવું તે જ સાધકનું સાધનાની દિશાનું પ્રથમ અને અંતિમ પગલું છે.

[૧૧]

આધારસૂત્ર

પદ્મં નાણં તઓ દયા, એવં ચિદ્વૃદ્ધ સર્વ-સંજાણં ।
અન્નાણી કિં કાહી, કિં વા નાહીઝ છેઅ-પાવગં ॥ ૧૦ ॥

પ્રથમ જ્ઞાન પછી દયા છે. આ કમથી સર્વ સંયમી સંયમમાં
સ્થિત છે. અજ્ઞાની શું કરે ? તે શ્રેય અને પાપને ક્યાંથી જાણે ?

સોચ્ચા જાણઝ કલ્લાણં, સોચ્ચા જાણઝ પાવગં ।

ઉભયંપિ જાણઝ સોચ્ચા, જં છેયં તં સમાયરે ॥ ૧૧ ॥

સાંભળવાથી કલ્યાણને જાણે છે, સાંભળવાથી પાપને જાણે
છે; કલ્યાણ અને પાપ એ બન્નેયને જાણીને જે કલ્યાણકર માર્ગ છે
તે માર્ગે સાધક સંચરે.

જો જીવે વિ ન યાણેઝ, અજીવે વિ ન યાણેઝ ।

જીવાઽજીવે અયાણંતો, કહં સો નાહીઝ સંજમં ॥ ૧૨ ॥

જે જીવને પણ જાણતા નથી, અજીવને પણ જાણતા નથી; જીવ
અજીવ એ બન્નેયને નહિ જાણતો સાધુ સંયમને કેવી રીતે જાણે ?

જો જીવે વિ વિયાણેઝ, અજીવે વિ વિયાણેઝ ।

જીવાઽજીવે વિયાણંતો, સો હુ નાહીઝ સંજમં ॥ ૧૨ ॥

જે જીવોને વિશેષ રૂપે જાણે છે, અજીવને પણ વિશેષ રૂપે
જાણે છે, જીવ અને અજીવને વિશેષથી જાણતો સાધુ સંયમને જાણે
છે.

જયા જીવમજીવે ય, દો વિ એવ વિયાણઝ ।

તયા ગઝં બહુવિહં, સર્વજીવાણ જાણઝ ॥ ૧૪ ॥

જે સાધક જીવ અને અજીવ બન્નેને વિશેષરૂપે જાણી લે છે તે સાધક સમસ્ત જીવોની બહુવિધ ગતિઓને પણ જાણી લે છે.

જયા ગદ્ બહુવિહં, સવ્વજીવાણ જાણઙ્ઠ ।

તયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મુક્કલ્લં ચ જાણઙ્ઠ ॥ ૧૫ ॥

જે સાધક સર્વજીવોની બહુવિધ ગતિઓને જાણી લે છે તે સાધક પુણ્ય અને પાપ, તથા બંધ અને મોક્ષને પણ જાણી લે છે.

જયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મુક્કલ્લં ચ જાણઙ્ઠ ।

તયા નિલ્લિદદ્દે ભોદ્દે, જે દિલ્લે જે અ માણુસે ॥ ૧૬ ॥

જ્યારે સાધક પુણ્ય અને પાપ, બંધ અને મોક્ષ જાણી લે છે ત્યારે જે દિવ્ય અને માનવીય ભોગ છે તેનાથી તે વિરક્ત થઈ જાય છે.

જયા નિલ્લિદદ્દે ભોદ્દે, જે દિલ્લે જે અ માણુસે ।

તયા ચયઙ્ઠ સંજોગં, સલ્લિભત્તર-બાહિરં ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે સાધક દેવતાઈ અને માનવીય ભોગોથી વિરક્ત બને છે ત્યારે અભ્યન્તર અને બાહ્ય સંયોગનો પરિત્યાગ કરી દે છે.

જયા ચયઙ્ઠ સંજોગં, સલ્લિભત્તર બાહિરં ।

તયા મુંડે ભવિત્તાણં, પલ્લઙ્ઠે અણગારિયં ॥ ૧૮ ॥

જ્યારે સાધક અભ્યન્તર અને બાહ્ય સંયોગોનો ત્યાગ કરી દે છે ત્યારે મુંડ બનીને અનગાર ધર્મમાં પ્રવ્રજિત બને છે.

જયા મુંડે ભવિત્તાણં, પલ્લઙ્ઠે અણગારિયં ।

તયા સંવરમુક્કિલ્લં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ॥ ૧૯ ॥

જ્યારે સાધક અનગાર ધર્મમાં પ્રવ્રજિત બને છે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્તર સંવર ધર્મને સ્પર્શે છે.

જયા સંવરમુક્કિલ્લં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ।

તયા ધુણઙ્ઠ કમ્મરયં, અબોહિ-કલુસં કલ્લં ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે સાધક ઉત્કૃષ્ટ સંવર રૂપ અનુત્તર ધર્મનો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે અબોધિ રૂપ પાપ દ્વારા સંચિત કર્મરજને આત્માથી પૃથક્ કરી દે છે.

જયા ધુણઇ કમ્મરયં, અબોહિકલુસં કઢં ।

તયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છઇ ॥ ૨૧ ॥

જ્યારે સાધક અબોધિરૂપ પાપ દ્વારા સંચિત કર્મરજને આત્માથી પૃથક્ કરે છે ત્યારે સર્વવ્યાપી જ્ઞાન અને દર્શનને (કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને) પ્રાપ્ત કરે છે.

જયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છઇ ।

તયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણઇ કેવલી ॥ ૨૨ ॥

જ્યારે સાધક સર્વવ્યાપી કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે જિન અને કેવલી બનીને લોક અને અલોકને જાણે છે.

જયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણઇ કેવલી ।

તયા જોગે નિરુંભિત્તા, સેલેસિં પઢિવજ્જઇ ॥ ૨૩ ॥

જ્યારે સાધક જિન અને કેવલી બનીને લોક અને અલોકને જાણે છે ત્યારે તે યોગનો નિરોધ કરીને શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે.

જયા જોગે નિરુંભિત્તા, સેલેસિં પઢિવજ્જઇ ।

તયા કમ્મં ખવિત્તાણં, સિદ્ધિં ગચ્છઇ નીરઓ ॥ ૨૪ ॥

જ્યારે સાધક યોગનો નિરોધ કરીને શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરી રજ-મુક્ત બનીને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

જયા કમ્મં ખવિત્તા ણં, સિદ્ધિં ગચ્છઇ નીરઓ ।

તયા લોગમત્થયત્થો, સિદ્ધો હવઇ સાસઓ ॥ ૨૫ ॥

જ્યારે સાધક કર્મ બપાવીને રજ-મુક્ત થઈને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે લોકાગ્રભાગમાં સ્થિર થઈને શાશ્વતસિદ્ધ થાય છે.

મોક્ષમાર્ગના પડાવો

યોગવિંશિકાની પહેલી ગાથા : 'મુક્ત્યેણ જોયણાઓ, જોગો સર્વો વિ
ધમ્મવાવારો....' એની ટીકાનો પ્રારંભ ઉપાધ્યાયજી યશોવિજય મહારાજે આ
રીતે કર્યો છે : મોક્ષેણ મહાનન્દેન યોજનાત્ સાધોરાલય-વિહાર-ભાષા-વિનય-
ભિક્ષાટનાદિ-ક્રિયારૂપો યોગો વિજ્ઞેયઃ ।

મારા લય પ્રમાણે ટીકાના વાક્યનો અર્થ હું એ રીતે કરું કે સાધુ
સામાયારી પરંપરાએ મોક્ષ સાથે સાધકને સાંકળી આપે. તાત્કાલિક રૂપે દિવ્ય
આનંદ સાથે સાધકને જોડી આપે.

દિવ્ય આનંદ.... એક એક ક્રિયા કરતાં જવાય અને નિરવધિ આનંદ
છલકાતો જાય.

મઝાનું આમંગણ

આજના યુગના સાધકશ્રેષ્ઠ ઋષભદાસજીએ એકવાર સાધનાના
આનંદની કેફિયત વર્ણવતાં કહેલ કે એક ખમાસમણ દઉં છું અને એવો આનંદ
થાય છે કે ઘણી વાર વિમાસણ થાય કે હૃદયનું આ નાનકડું તંત્ર આ આવેગને
જીરવી શકશે કે કેમ.

ઠથા અધ્યયનની હવેની ગાથાઓ આ દિવ્ય આનંદને લઈને આવી રહી છે.

આખો રસ ઝરતો સાધનાનો ક્રમ અહીં અપાયો છે. એને વાંચતાં પણ જો અપૂર્વ રસ ઝરતો હોય તો એના આચરણ વખતના આનંદની કલ્પના જ કરવી રહી....

હકીકતમાં, ભગવાન શયંભવાચાર્યનું આ મધુરું આમંત્રણ છે કે આપણે આ સાધનાક્રમમાં જોડાઈએ.

બે-ત્રણ કાર્ય આ વાંચતાં થવા જોઈશે : (૧) આ સાધનાક્રમમાં આપણે કયા પડાવે છીએ એની નોંધ લેવાવી જોઈએ. (૨) એ પડાવેથી આગળ વધવામાં કયો અવરોધ આવે છે તે જોવાનું જોઈએ. (૩) જે પડાવે છીએ ત્યાં તે પડાવોએ હોવો જોઈતો દિવ્ય આનંદ આપણી પાસે છે કે કેમ તે જોવું જોઈએ.

તત્ત્વજ્ઞાન : પ્રથમ ચરણ

સાધનાની આ સોપાનશ્રેણિમાં પહેલું પગથિયું છે તત્ત્વજ્ઞાન.

તત્ત્વજ્ઞાનનો મહિમા બતાવતાં કહેવામાં આવ્યું : ‘પઢમં નાણં તઝો દયા...’ સંયમિ જીવનમાં અહિંસા કરતાંય જ્ઞાન આગળ છે. ને એ એ સંદર્ભમાં છે કે અજ્ઞાની માણસ અહિંસાનું પાલન શી રીતે કરી શકે ?

‘આતમભાવ હિંસનથી હિંસા’ જેવી માર્મિક પંક્તિઓને અજ્ઞાની સાધક કઈ રીતે આત્મસાત્ કરી શકશે ?

અનાગત સિદ્ધોને વળદના

‘નમુત્યુણં’ સૂત્રની પાછળની રોમહર્ષક ગાથા પર હમણાં અનુપ્રેક્ષા થયેલી: ‘જે અ અઙ્ગ્યા સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિ ણાગણ કાલે । સંપઙ્ગ અ વટ્ટમાણા, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ ।’

ભવિષ્યમાં જે સિદ્ધિ પદને પામનારા છે તેમને પણ મન, વચન, કાયા વડે વંદન કરવાની વાત અહીં છે. હવે જો આ વાત હૃદયસ્થ થઈ જાય તો

સાધક કોઈની જોડે પણ દુર્ભાવ કરી શકે ? ધૂજી ઊઠે તરત જ કે, અરે ! જેની સાથે હું દુર્ભાવ કરી રહ્યો છું, એ ભવિષ્યમાં સિદ્ધિ પદને પામનાર નહિ હોય ? અને હોઈ શકે તો.... સિદ્ધ ભગવંતોને વન્દન કરનારો હું આવી રીતે એમની સાથે વર્તી શકું ખરો ?

નાનકડી અનુપ્રેક્ષા સાધકને સંપૂર્ણ દુર્ભાવમાંથી મુક્તિ આપી શકે.

શ્રવણ

‘સોચ્ચા જાણઢ કલ્લાણ.’ અહીં મહત્ત્વ છે શ્રુતિનું. સાંભળવાનું. એટલે જ આપણી પરંપરામાં એક મહત્ત્વનો શબ્દ છે : બહુશ્રુત... જેણે ઘણું સાંભળ્યું છે.

વાંચવાની પરંપરા અત્યારે છે. સાંભળવાની પરંપરા ત્યારે હતી. ગુરુદેવ બોલતા ત્યારે સાંભળવાનો આનંદ એ સન્દર્ભમાં રહેતો કે ગુરુદેવના અનુભૂતિમાં ડૂબાડૂબ થયેલા શબ્દો સાંભળવા મળતા.

અનુભૂતિએ રસ્યા શબ્દોને ગુરુદેવના ઉપનિષદમાં રહીને ઝીલવાના... મઝા જ મઝા....

સાંભળવાથી કલ્યાણયાત્રા તરફ જઈ શકાય..... જાણી શકાય બધું. કલ્યાણકર શ્રુતધર્મ, ચારિત્રધર્મને પણ જાણી શકાય. સામે છેડે અકલ્યાણ તરફ લઈ જનાર વિભાવોને પણ જાણી શકાય. અને શ્રેયસ્કર હોય તેને આચરણમાં લાવી શકાય.

‘उभयं पि....’ ઉભય એટલે સંયમાસંયમ. શ્રાવકોપયોગી આચાર....

કલ્યાણ = જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિ.

પાપક = અસંયમ, અજ્ઞાન.

ઉભય = સંયમાસંયમ (દેશવિરતિપણું).

આ ત્રણે જાણ્યા પછી જે કલ્યાણકર હોય તે આચરે સાધક...

શ્રુતિ સાધકની ભૂમિકાનો પણ ખ્યાલ આપશે. અને એ રીતે સાધક પોતાની ભૂમિકાને અનુરૂપ કલ્યાણકારી આચરણ તરફ ઢળશે.

મૈત્રીભાવ-ઉદાસીનભાવ

જીવ અને અજીવનું જ્ઞાન જ સંયમિતજીવનની પાલનાને સમ્યક્ બનાવી શકે.

અગણિત જન્મોથી જીવ તત્ત્વ પર તિરસ્કાર કર્યા કર્યો છે. અજીવ/જડ પર આકર્ષણ-ભાવ પેદા કરી કરીને દુર્ગતિ મેળવી છે.

હવે જીવ અને અજીવ એ રીતે જણાય કે જીવ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ ઉપજ્યા કરે. અજીવ પ્રત્યે ઉદાસીનભાવ ચાલ્યા કરે.

બંધ-મુક્તિનું જ્ઞાન

જીવોને જાણવાથી તેમની સદ્ગતિ, દુર્ગતિ અને તેની પાછળના પુણ્ય અને પાપનો ખ્યાલ આવે છે.

પુણ્ય અને પાપનો ખ્યાલ આવે એટલે તે પુણ્ય-પાપરૂપી કર્માણુઓના આત્મા સાથેના બંધનો ખ્યાલ આવે. બંધને સામે છેડે મુક્તિ છે તેનો પણ ખ્યાલ આવે.

બીજું ચરણ : ભોગોની પરાડ્મુખતા

બન્ધનનાં દુખોનું જ્ઞાન આપણને ભોગોથી પરાડ્મુખ બનાવે છે.

દૂધપાક-પુરીનું ભોજન હતું. હોંશે-હોંશે જમવા માટે લોકો ગયા અને ત્યાં જ ખબર પડે કે થોડો વખત પહેલાં આ દૂધપાક જેમણે ખાધેલો તે બધાને હોસ્પિટલ ભેગા કરવામાં આવ્યા છે. તો એ દૂધપાક કોણ હવે પીશે?

દૂધપાક પીધા પછી જે તકલીફો થાય છે એ નજરે જોયા પછી દૂધપાક પ્રત્યેનો સ્વાદ મટી ગયો.

એમ ભોગો-આસક્તિ અંતે નરકમાં પરિણમે છે એ જોયા પછી કોણ ઈન્દ્રિયોના ભોગો સેવી શકે ?

આ વૈરાગ્ય ધીરે ધીરે દૃઢ થતો જાય છે....દુખરૂપ સંસાર જાણીને શરૂ થયેલો વૈરાગ્ય વધતાં વધતાં એવી પ્રચંડ જળરાશિ જેવો બને છે, જેમાં સાધકનું વ્યક્તિત્વ ઓગળે છે, પ્રવાહિત થાય છે.

ગીર્જુ ચરણ : સંયોગ-ત્યાગ

એ પ્રવાહિતતા માટે છે બાહ્ય અને અભ્યન્તર સંયોગોનો ત્યાગ. પરના સંબંધનું ઉચ્છેદાવું. સ્વ સાથે પોતાનું જોડાવું.

સંસારી સંબંધીઓ સાથેનો સંબંધ એક વિશાળ વિશ્વ સાથે મૈત્રીભાવના ફલક પર વિસ્તરે છે.

કોધાદિ વિભાવોનો ત્યાગ ક્ષમા આદિ સ્વભાવના સંગમાં પરિણમે છે.

થોડુંક છોડીને કેટલું બધું મેળવવાનું ? કેટલું બધું !

પ્રભુ કેવા તો અનરાધાર વરસે છે ! 'તિત્થયરા મે પસીયંતુ'ની મારી પ્રાર્થના પ્રભુએ કેવી ઝડપથી સ્વીકારી !

ચોથું ચરણ : શ્રામણ્ય-સ્વીકાર

પ્રભુની કૃપા શ્રામણ્ય-સ્વીકારના રૂપમાં મારી પાસે આવી. પ્રભુએ આપેલું આ શ્રામણ્ય.

રોજ સવારે ઊઠીએ, રજોહરણને મસ્તકે લગાડીએ ને આંખો ભીની-ભીની બની રહે 'પ્રભુ ! મારી કોઈ સજ્જતા નહિ, હેસિયત નહિ; અને તે આવું વિરાટ દાન મને આપ્યું.'

દીક્ષા વખતે આપણે બધા જ અહોભાવના લયમાં નાચી ઊઠ્યા હતા. એ નૃત્ય કેમ બંધ પડ્યું છે ? ના, આપણને નૃત્ય વિના ન ચાલે. ભલે બે ચરણથી ન નાચીએ, સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાડાથી નાચવાનું ચાલુ રહેવું જોઈએ.

મીરાંનો સ્મરસ ઉત્તર

મારી દૃષ્ટિએ નૃત્ય અને સંગીત ભક્તિની શ્રેષ્ઠતમ ક્ષણો છે. નૃત્ય અને સંગીતની આત્યન્તિક (એક્સ્ટ્રીમ) પળોમાં નથી હોતો નૃત્યકાર, નથી હોતો સંગીતકાર....હોય છે માત્ર નૃત્ય....હોય છે માત્ર સંગીત.

વ્યક્તિનું આ રીતે ગેરહાજર થવું એ જ તો પરમ ચેતનાના પ્રાગટ્ય માટેની અનિવાર્ય શરત છે ને !

નૃત્યકાર નથી....નૃત્ય છે... હવે થાકશે કોણ ? 'હું નાચ્યો' એવો અહંબોધ કરશે કોણ ?

મીરાંને પૂછવામાં આવેલું : તું આટલું બધું નાચે છે. છતાં થાકતી કેમ નથી ?

મીરાંએ કહેલું : હું ક્યાં નાચું છું ? ‘એ’ નચાવે છે. અને ‘એ’ આપે તે તો પ્રસાદ કહેવાય. પ્રસાદમાં તો આનંદ જ આનંદ.

‘પવ્વઙ્ગ અણગારિયં’ અનગારત્વ ભણી ગમન નહિ પ્રવ્રજ્યા. ‘પ્રકર્ષેણ વ્રજનમ્’ ઝડપથી ભાગવાનું વિભાવોથી; સ્વભાવ ભણી....સ્મશાનની પાસેથી નીકળનારો એકલો પ્રવાસી રાતના સમયે ત્યાં ભૂતના ભડકા જોઈ મૂઠીઓ વાળીને ભાગે તેમ.

પાંચમું ચરણ : સંવરધર્મનો સ્પર્શ

આશ્રવોની ભટ્ટી વચ્ચે અગણિત જન્મોથી રહેનાર સાધકને હવે મળે છે સંવરધર્મનો ચંદનથી પણ શીળો સ્પર્શ....

સ્પર્શ સંવર ધર્મનો...સ્પર્શ પ્રભુનો.

યાદ આવે મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની સ્તવનાની કડી: ‘શીતલતા ગુણ હોડ કરત તુમ, ચન્દન કાહુ બિચારા; નામ હી સે તુમ તાપ હરત હો, વાકું ઘસત ઘસારા...’ પ્રભુ ! શીતળની દુનિયામાં ચન્દનનો ભલે ડંકો વાગતો હોય; તમારા પ્રભાવની સામે ચન્દન કઈ વિસાતમાં છે ?

તમે નામથી જ તાપને દૂર કરો છે....

તમારું નામ લઈએ અને ઠંડક-ઠંડક થઈ જાય. જ્યારે ચન્દનને ઘસીએ, ચોપડીએ ને થોડીવારમાં તેની શીતળતા છૂ !

ઉત્કૃષ્ટ, અનુત્તર....

સંવર ધર્મને, ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્તર કહ્યો છે. ‘સંવરમુક્તિદું, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં....’ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ એટલે સર્વવિરતિ ધર્મ. દેશવિરતિ કરતાં એ ઉત્કૃષ્ટ છે.

અનુત્તર : એનાથી ચઢિયાતો કોઈ ધર્મ નથી. પ્રભુએ કહેલ છે માટે અનુત્તર છે. પ્રભુનું બધું અદ્વિતીય જ હોય ને ! ‘મધુરાધિપતેરચ્છિલં મધુરમ્.’

ચોથા ચરણમાં શ્રામણ્યનો સ્વીકાર હતો, પ્રવ્રજ્યા... પ્રભુ તરફની શરૂ થયેલી ગતિ...

પાંચમું ચરણ સંવર ધર્મ રૂપી, મહાવ્રત રૂપી પ્રભુના સ્પર્શની વાત કરે છે.

છઠું ચરણ : અપૂર્વ નિર્જરા

સંવર-સ્પર્શ એક બાજુ આશ્રવ (નવીન કર્મ)નો નિરોધ કરે છે. બીજી બાજુ પૂર્વ બદ્ધ, અજ્ઞાનોપાર્જિત કર્મ રજને ખંખેરે છે.

મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, પરિષદજય, દશવિધ શ્રમણ ધર્મ, બાર પ્રકારના તપ આદિ રૂપ અનુત્તર ધર્મનું પાલન કર્મોની અપૂર્વ નિર્જરા કરી દે છે.

સાત થી અગિયાર ચરણ

સાતમું ચરણ : કર્મોની નિર્જરા વડે -ઘાતી કર્મોના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન મળે છે.

આઠમું ચરણ : સર્વજ્ઞત્વની પ્રાપ્તિ.

નવમું ચરણ : યોગોનો નિરોધ અને શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ.

દસમું ચરણ : સર્વકર્મના ક્ષયવડે સિદ્ધિ ગતિની પ્રાપ્તિ.

અગિયારમું ચરણ : લોકાગ્રભાગે સ્થિત થઈને શાશ્વત કાળ સુધી સિદ્ધાવસ્થામાં હોવાનું.

[૧૨]

આધારસૂત્ર

સુહસાયગસ્સ સમણસ્સ, સાયાઝલગસ્સ નિગામસાઙ્ગસ્સ ।

ઉચ્છોલણા પહોઅસ્સ, દુલ્લહા સુગઈ તારિસગસ્સ ॥

જે સાધુ સુખના રસિક છે. શાતાને માટે આકુલ રહે છે, કાયમ સુવાના સ્વભાવવાળા છે, ઘણા પાણીથી વારંવાર હાથ-પગ આદિ ધોવાવાળા છે, આવા પ્રકારના સાધુની સુગતિ દુર્લભ છે.

તવોગુણપહાણસ્સ, ઝજ્જુમઙ્ગ-ખંતિ સંજમરયસ્સ ।

પરીસહે જિણંતસ્સ, સુલહા સુગઈ તારિસગસ્સ ॥

જે સાધુ તપ ગુણમાં પ્રધાન છે, ઋજુમતિ છે, ક્ષાન્તિ પૂર્વક સંયમમાં રત છે, તથા પરિષ્કોને જીતનાર છે, એ સાધુની સુગતિ સુલભ છે.

પચ્છાવિ તે પયાયા, ચિવ્વં ગચ્છંતિ અમરભવણાં ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો ચ, ચંતી ચ બંભચેરં ચ ॥

ભલે તે સાધુ પાછલી વયમાં પ્રવ્રજિત થયેલ છે, પરંતુ જેમને તપ, સંયમ, ક્ષાન્તિ અને બ્રહ્મચર્ય પ્રિય છે, તે જલ્દી દેવલોકમાં જાય છે.

ઇચ્છેઅં છજ્જીવણિયં સમ્મદિટ્ઠી સયા જા ।

દુલ્લહં લહિત્તુ સામણં, કમ્મુણા ણ વિરાહેજ્જાસિ-ત્તિવેમિ ॥

આ પ્રમાણે દુર્લભ શ્રામણ્યને પાળીને સમ્યગ્દષ્ટિ અને સદા યતનાશીલ સાધુ આ પડ્જીવનિકાયની કર્મથી (મન-વચન-કાયાની ક્રિયા વડે) વિરાધના ન કરે. એમ હું કહું છું.

દર્શન, સ્પર્શન, અનુભૂતિ

‘પુકખરવરદીવઢે’ સૂત્રમાં એક સરસ પ્રશ્ન પૂછાયો છે : ‘ કો દેવદાણવનરિંદ ગણચ્ચિઅસ્સ ધમ્મસ્સ સારમુવલભ્ભ કરે પમાયં ?’ દેવ-દાનવ-નરેન્દ્રોના સમૂહ વડે પૂજિત શ્રુતધર્મનો સાર મેળવી કયો સાધક પ્રમાદ કરે ?

આપણે આપણી જાતને આ પ્રશ્ન કરીએ તો જવાબ જે મળે તે આપણને ધૂજાવી દે તેવો હોય. પ્રમાદ તો કરીએ જ છીએ. પણ કેટલો બધો પ્રમાદ ! અસીમ પ્રમાદ..... પ્રભુની પ્રસાદી / ચારિત્ર ધર્મ મળ્યા પછીનો આ પ્રમાદ !

પરમપાવન આચારાંગનું એક સૂત્ર..... લાગે કે ભગવાને આપણા પ્રમાદને ખંખેરવા લાકડી જ લગાવી છે : ‘પમત્તે બહિયા પાસ....!’ તું પ્રમાદી હો તો તારું સ્થાન મારા શાસનમાં નહિ..... અને પછી ધીરેથી પુચ્ચકારતાં કહે છે ભગવાન : ‘અપમત્તો પરિવ્વણ...’ તું અપ્રમત્ત બનીને સાધનાપથમાં દોડને!

ભગવાનનો આ સ્પર્શ...આપણે અપ્રમાદના પથ પર દોડવા ન માંડીએ?

અપ્રમાદનું વર્તુળ

અપ્રમાદનું એક વર્તુળ મળવું જોઈએ. બનવું જોઈએ.

પ્રમાદ કેમ થાય છે ? અથવા તો પ્રમાદમાં એવું કયું આકર્ષણ છે ?

જવાબ એટલો જ હોઈ શકે કે અગણિત જન્મોના અભ્યાસને કારણે પ્રમાદનું વર્તુળ બની ગયું છે. ને વર્તુળ સહેજ ધક્કો લાગતાં જ લસરી પડે છે.

અપ્રમાદની પણ આવી જ, પ્રમાદ કરતાં થોડી વધુ તીવ્રતા જોઈએ.

આ તીવ્રતા માટે વેગ પેદા થવો જોઈએ.

જ્ઞાનદેવે કહેલી વાત યાદ આવે છે : સાધના મન કરતાં પણ વધુ ઝડપથી દોડવી જોઈએ.

હવે આવતી ગાથાઓ પ્રમાદ સૂત્ર અને અપ્રમાદ સૂત્રના રૂપમાં આવી રહી છે.

પ્રમાદ કેટલું નુકશાન કરી શકે. અને તેની સામે અપ્રમાદથી કેટલો લાભ થાય તેની વાત આ ગાથાસૂત્રોમાં છે.

‘સુહસાયગસ્સ....’ સુખસ્વાદક... જે ઐન્દ્રિયક સુખો મળ્યાં છે તેમાં રાગ પૂર્વક વહેનાર સાધક. ‘સાયાઝલસ્સ...’ ભવિષ્યમાં પોતાને આવાં સુખો મળશે કે નહિ તેની ગડમથલમાં પડેલ સાધક...તેની સદ્ગતિ દુર્લભ છે.

આ બીજા કોઈનું નહિ, આપણું જ ચિત્ર છે. પરમાત્માના પથ પર આવવા નીકળ્યા ત્યારે તો તરવરાટ હતો પ્રતિકૂળતાઓને બધીને સહન કરવાનો. વચ્ચે કયા મુકામે પ્રતિકૂળતાઓને માણવાનો વિચાર દૂર થઈ ગયો અને એને ઠેકાણે અનુકૂળતાઓમાં રાચી પડવાનો ઈરાદો ઊભો થયો ?

અનુકૂળતાની અનુમોદના પણ ન થઈ જાય તેની કાળજી સાધકની હોય છે. બળબળતી ઉનાળાની બપોરે પંખાનો કે એરકન્ડિશનિંગનો તો વિચાર ન જ આવે; પણ ઠંડી હવા આવતી હોય કોઈ બારણે તો ત્યાં બેસી તેને સારું માનવાનું મન પણ ન થાય.

ગુરુદેવળી આ કરુણા...

એક આચાર્ય ભગવંત વિહારયાત્રામાં હતા. નવ-સાડા નવનો સમય. શિષ્યો થાકેલા. એક ઉદ્યાન આવ્યું. ઉદ્યાનમાં આચાર્ય ભગવંત બેઠા. શિષ્યો સામે બેઠા.

વૃક્ષો સારાં હતાં. પવન ઠંડો આવતો હતો. આચાર્ય ભગવંતને થયું કે મારા શિષ્યોને વૃક્ષોની કે ઠંડી હવાની અનુમોદના તો નહિ થઈ જાય ને ? એમણે વાયના શરૂ કરી. - પોતે શ્રમિત હતા છતાં પણ.

વાયનામાં એમણે કહ્યું કે આ આત્મા અનંત કાળમાં કેટલીય વાર વનસ્પતિને પાંદડે પાંદડે જઈ આવ્યો છે. કેટલી પીડા વનસ્પતિ-અવસ્થામાં એણે ભોગવી છે. એવી હૃદયદ્રાવક રીતે એમણે આ વાત કરી કે શિષ્યોનાં હૃદય સંવેગભાવથી યુક્ત થઈ ગયાં. અનુકૂળતાની અનુમોદનાનો કોઈ ભાવ ન રહ્યો.

‘નિગામસાદૃશ્સ....’ અત્યંત પ્રમાદી. ખૂબ સૂનાર ‘ઉચ્છોલણાપહોઝસ્સ.’ ખૂબ પાણી વડે વારંવાર હાથ-પગ વગેરેને ધોનાર....

શરીર તે હું, આ દૃષ્ટિમાંથી બહાર નીકળાય કે આ બધું છૂ થઈ જાય....

અપ્રમાદ સૂત્ર

‘તત્ત્વોગુણપહાણસ્સ....’ અપ્રમાદસૂત્ર. જે સાધક તપમાં આગળ છે. ઋજુમતિ છે. ક્ષાન્તિ અને સંયમમાં રત છે અને પરિષહોને જીતવાવાળો છે એ સાધકની સદ્ગતિ સુલભ છે.

‘તત્ત્વોગુણપહાણસ્સ....’ બાહ્યતપની આધારશિલા પર અભ્યન્તરતપમાં આગળ વધેલ છે સાધક. સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાયોત્સર્ગા... આનંદ જ આનંદ.

એની પૃષ્ઠભૂમાં છે સરળતા, ક્ષમા, સંયમ, પરિષહ વિજય.

આટલા બધા ગુણોનો સ્વામી સાધક...નિશ્ચિત છે તેનું મુક્તિગમન. અને મુક્તિગમન ન થાય ત્યાં સુધી નિશ્ચિત છે સદ્ગતિની પરંપરા.

‘પચ્છા વિ તે પયાયા.....’ પાછળની વયમાં જ સાધકોએ દીક્ષા લીધી છે, તેઓ પણ લક્ષ્યને ચૂક્યા વગર, સતત તપ, સંયમ, ક્ષમા અને બ્રહ્મચર્યમાં રત હોય તો તેઓ દેવગતિમાં જાય છે.

‘પચ્છા વિ.....’ પાછળની વયમાં દીક્ષા લીધી. જીવનની ઢળતી સંધ્યાએ. હવે તો એક જ લક્ષ્ય હોય : એક ક્ષણનો પણ પ્રમાદ ન કરતાં સાધનામાં દત્તચિત્ત બની જવું... સમયનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવો....

વર્તમાન યોગ

આમ પણ, સમય ગુરુદત્ત છે. એક એક ક્ષણ સાધકની ગુરુદત્ત છે. ગુરુના આ પ્રસાદનો સમ્યક્ ઉપયોગ જ થવો જોઈએ ને ! એક ક્ષણ પણ પ્રમાદમાં વીતાવવાનો આપણને અધિકાર નથી.

પ્રભુએ આપેલી ક્ષણો...ગુરુદેવે આપેલી ક્ષણો....અનંત જન્મોમાં તો આપણે બહુ જ અપરાધો કર્યા છે : પરમ ચેતનાના. ગુરુ ચેતનાના...

એમની કૃપાથી મળેલ દિવ્ય ક્ષણોને આપણે વેડફી દીધી. એનું છે આ પ્રાયશ્ચિત : ક્ષણ-ક્ષણની સભાનતા.

આપણી સાધનામાં આના માટે સરસ પરંપરિત શબ્દ છે: વર્તમાન યોગ.

વહોરવા ગયેલ છે સાધુ. ગોચરી વહોરાઈ ગઈ છે. નીચી નજરે તેઓ ચાલી રહ્યા છે. શ્રાવકે કહ્યું : સાહેબજી, મારે ત્યાં પધારો !

ઉપાશ્રયે જઈ ગોચરી આલોવી, વહેંચ્યા પછી ખૂટે તો જઈ શકાય. પણ સાધુ એમ નથી કહેતો કે, પછી હું આવું. અરે, ગોચરી વહેંચાતી હોય, કદાચ ખૂટશે તેવું લાગતું હોય અને બહારથી કોઈ વિનંતિ કરે : સાહેબજી, મને લાભ આપો ! સાધુ ન કહી શકે કે, એક મિનીટ ઊભા રહો, હું આવું છું. અથવા બે મિનીટ પછી તમારે ત્યાં હું આવીશ. સાધુ કહેશે : વર્તમાન યોગ.

મને આ ક્ષણ જોડે સંબંધ છે. આવતી ક્ષણે શું થશે યા શું નહિ થાય તેનો મને ખ્યાલ નથી. એથી હું આવતી ક્ષણ માટે કોઈ વચન ન આપી શકું.

શુદ્ધ વર્તમાનની એક ક્ષણ જોડેનો સંબંધ....કેટલી મજાની સાધના અને કેટલી સરળ સાધના. એક ક્ષણ, જે સામે છે, એને ઉદાસીનભાવ વડે ભરી દેવી.

દર્શન, સ્પર્શન, અનુભૂતિ

જેની દૃષ્ટિમાં સમ્યક્પણું છે અને જેની કાયામાં યતના-જયણા ઊતરેલી છે એવા સાધકના હાથે એવી કોઈ ક્રિયા નહિ થાય, જેના દ્વારા ધૃજીવ-નિકાયની વિરાધના થઈ શકે.

સમ્યગ્દષ્ટિનો મતલબ છે નિજગુણની અનુભૂતિના પથ પર ડગ માંડવો.

જિનગુણ દર્શન દ્વારા નિજ ગુણ દર્શન, જિનગુણ સ્પર્શન દ્વારા નિજગુણ સ્પર્શન અને જિનગુણ અનુભૂતિ દ્વારા નિજગુણ અનુભૂતિ....આ ક્રમ છે.

પ્રવચનમાં પરમાત્માના જીવનની ઘટના સાંભળી, પરમાત્માના ક્ષમાભાવને વક્તા ઉભારી રહ્યા હતા. આંખોમાંથી એ વખતે આંસૂ વહે કે મારા નાથ ! તારી કેટલી આ અદ્ભૂત ક્ષમા કે તારા બે પગ વચ્ચે ચૂલો બનાવી અબુધ માણસે ખીર રાંધી અને છતાં તારા મૈત્રીભાવમાં સહેજ પણ ઓટ નહિ....

સાંભળીએ. ભીતર કંઈક ખલખલાટી મચે. આંસૂ ઊભરાઈ ઊઠે : જિનગુણ દર્શન.

સ્પર્શન માટે આવું કંઈક બની શકે : પ્રભુ ગુણની અનુપ્રેક્ષામાં વહ્યા... થોડી ક્ષણો પછી ક્રોધ આવે એવું નિમિત્ત મળ્યું. પણ આપણે પેલી ક્ષણોની અસરમાં હતા. ક્રોધનું નિમિત્ત ક્ષમાના પ્રાગટ્યમાં પરિણમ્યું. આંશિક સ્પર્શ.....

આ નિજગુણનો સ્પર્શ જિનગુણસ્પર્શને પામી એકદમ સુદૃઢ બની રહે.

શેરીમાંથી પહેલા વરસાદનો રેલો ધીરે ધીરે નદી તરફ વળે. એ દર્શન. રેલો નદીમાં પડે. સ્પર્શન...નદી સાથેની એની એકાકારતા તે અનુભૂતિ.

આ અનુભૂતિ પછી ઘેરાતી જ જાય..... પ્રમત્ત સર્વવિરતિ અવસ્થાથી યથાખ્યાત ચારિત્ર અવસ્થા સુધી. અનુભૂતિની ક્ષણોની રેલમછેલ.

‘ભાવ અભેદ થવાની ઇલા...’

જિનગુણ દર્શનની ક્ષણો માટે પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજે કરેલું વર્ણન કેટલું તો સરસ છે ! : ‘ભાવ અભેદ થવાની ઇલા....’ પ્રભુ ગુણ સાથે એકાકાર થવાની ઇચ્છા રૂપે અહીં ભાવપૂજા હોય છે... પછી એ ઇચ્છા કાર્યમાં રૂપાન્તરિત થાય છે.

પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ

ભગવાન્ શ્રીશય્યાંભવસૂરિ મહારાજની આપણને સહુને મળેલી અણમોલ ભેટ છે પરમપાવન શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્ર.

ગુરુ દ્વારા પરમાત્માનો મળેલો પ્યારો સ્પર્શ એ રીતે આપણે આ સૂત્રને અનુભવી શકીએ.

ગુરુચેતના પરમાત્માના સ્પર્શ માટે આપણને સજ્જ કરે છે. શિયાળામાં ખમીસ પર સ્વેટર અને તે ઉપર કોટ ઠઠાડી ચૂકેલ યાત્રીની જેમવિભાવ પર વિભાવનું આવરણ જ્યારે સાધક પર લદાયેલ હોય છે ત્યારે, પ્રભુના પ્યારા સ્પર્શને એ કેમઅનુભવી શકે?

ગુરુચેતના નજીકતથી, ધીરે ધીરે, વિભાવનાં આવરણો દૂર કરે છે અને સાધક પરમચેતનાના પ્યારા પ્યારા સ્પર્શને અનુભવે છે...

દશવૈકાલિક સૂત્ર : પ્રભુના પ્યારા સ્પર્શને પામવાની દિશામાં સાધકનું ભરાતું પહેલું કદમ....